



**T. C.  
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI  
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**BURSA ORHAN GAZİ KÜLLİYESİ**

**(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**NUR GÜL AYDIN**

**BURSA - 2017**





**T. C.  
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI  
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**BURSA ORHAN GAZİ KÜLLİYESİ**

**(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**NUR GÜL AYDIN**

**Danışman:  
Prof.Dr. SALİH PAY**

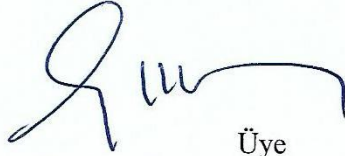
**BURSA - 2017**

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

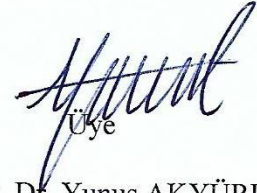
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda **700922005** numaralı **Nur Gül AYDIN**'ın hazırladığı "**Bursa Orhan Gazi Külliyesi**" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, **20 / Haziran / 2017 Salı günü 12.00 - 13.30** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **başarılı** olduğuna **oybirliği** ile karar verilmiştir.



Üye


(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Salih PAY  
Uludağ Üniversitesi  
İlahiyat Fakültesi  
İslam Tarihi ve Sanatları



Üye

Yrd. Doç. Dr. Yunus AKYÜREK  
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi  
İlahiyat Fakültesi  
İslam Tarihi ve Sanatlar



Üye

Doç. Dr. İbrahim GÜRSES  
Uludağ Üniversitesi  
İlahiyat Fakültesi  
Felsefe ve Din Bilimleri

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı  
Üniversitesi

## Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bursa Orhan Gazi Külliyesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

19.06.2017



**Adı Soyadı: Nur Gül Aydın**

**Öğrenci No: 700922005**

**Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları**

**Programı: İslam Tarihi**

**Statüsü:**

Yüksek Lisans  Doktora

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU**

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih:19/06/2017

Tez Başlığı / Konusu: Bursa Orhan Gazi Külliyesi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 79 sayfalık kısmına ilişkin, 16/06/2017 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

19/06/2017

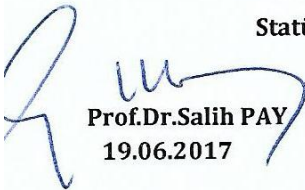
Adı Soyadı: Nur Gül Aydın

Öğrenci No: 700922005

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: İslam Tarihi

Statüsü:  Y.Lisans  Doktora

  
Prof. Dr. Salih PAY  
19.06.2017

## ÖZET

|                     |                             |
|---------------------|-----------------------------|
| Yazar Adı ve Soyadı | : Nur Gül Aydın             |
| Üniversite          | : Uludağ Üniversitesi       |
| Enstitü             | : Sosyal Bilimler Enstitüsü |
| Anabilim Dalı       | : İslam Tarihi ve Sanatları |
| Bilim Dalı          | : İslam Tarihi              |
| Tezin Niteliği      | : Yüksek Lisans Tezi        |
| Sayfa Sayısı        | : ix + 168                  |
| Mezuniyet Tarihi    | : 20.06.2017                |
| Tez Danışmanı       | : Prof. Dr. Salih PAY       |

### BURSA ORHAN GAZİ KÜLLİYESİ

Külliyeler, Türk Tarihinde, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde sıkça rastladığımız, toplumun ilim, bilim, din gibi ihtiyaçlarının yanında; kültürel, yaşamsal ve sosyal hayatın ihtiyaçlarını da karşılayacak alanlardan müteşekkil yapılar topluluğudur. Bu yapıların merkezinde her zaman bir cami yer almış, etrafında ise çeşitli kuruluşlar; hamam, medrese, mektep, imaret, zaviye, tekke, kervansaray, darüşşifa, aşevi, çarşı gibi binalar inşa edilmiştir.

Külliyeler, çok fonksiyonlu yapılar bütünlüğü olmalarından mütevellit her zaman cazibe merkezleri olmuş; tamamlandıkları dönemde, toplumun da kısa sürede etraflarına evlerini yapmaları hasebiyle, şehirlerde yeni yaşam merkezleri oluşturmuştur.

Osmanlı Dönemi, külliyeler açısından en ünlü örnekleri ihtiva etmektedir. Çalışma konum olan “Bursa Orhan Gazi Külliyesi”, Osmanlı Dönemi’nde külliye inşasında başlangıç olarak sayabileceğimiz bina edilmiş ilk külliyelerdendir. Cami,

medrese, mektep, imaret, zaviye, han ve hamamdan meydana gelmesi ile külliye mimari açıdan incelenmiş; dönemindeki sosyal ve kültürel etkilerinden bahsedilmiş, ayrıca vakfiyesi hakkında da bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bursa Orhan Gazi Külliyesi'ni tanımadan evvel dönemin Bursa'sı ve müesseseyi inşa ettiren Orhan Gazi ile ilgili araştırma yapılmış, daha sonra akademik anlamda bir bütün olarak hakkında kayda değer bir araştırma bulunmayan Bursa Orhan Gazi Külliyesi çeşitli yönleriyle anlatılmak istenmiştir.

**Anahtar Sözcükler:** Osmanlı, Bursa, Orhan Gazi, Külliye, Vakıf



## ABSTRACT

Name and Surname : Nur Gül Aydın  
University : Uludag University  
Institution : Social Science Institution  
Field : Islamic History and Arts  
Branch : Islamic History  
Degree Awarded : Master  
Page Number : ix + 168  
Date : 20.06.2017  
Supervisor : Prof. Dr. Salih Pay

## BURSA ORHAN GAZİ COMPLEX

Complexes are the building ensembles which are frequently met in Turkish History, in the Seljuk and the Ottoman periods. They were established to give reply to the needs of the community's cultural, social and vital needs. Besides they give reply to the needs of the knowledge, science and religion areas. In the center of these complexes, there is always a mosque. And that mosque is rounded with foundations such as public baths, temporary kitchens, madrasahs, schools, dervish lodges, caravansaraies, bazaars, hospitals and hostels.

Complexes used to be always on the focus of attention because of they are being these functional building ensembles. At the time their construction were finished, society moved their houses around that complexes so that the new city center were created.

Ottoman period includes the most famous complex buildings. Bursa Orhan Bey Complex, which is the subject of my study, can be counted as one of the first builded complexes in the Early Ottoman Period that we may say this ensemble gave start of

building these kind of complexes at that time. It is studied both as architectural and social elements and its effects in social and cultural life because of it is formed by a mosque, a madrasah, a school, a temporary kitchen, a hostel, a bazaar and a public bath. In addition, an information about charter of its waqf is given. Before getting knowing Bursa Orhan Bey Complex, researches are done about Bursa of that time period and Orhan Ghazi who builded that complex. By this way, Bursa Orhan Bey Complex is tried to be explained as a whole which is not done before.

**Key words:** Ottoman, Bursa, Orhan Ghazi, Complex, Waqf

## ÖNSÖZ

Geçen zaman içinde hızlı artan nüfus ve sosyal yaşam ve hayat koşullarında farklılaşan şartlar ile dönemsel yaşanan deprem, yangın ve savaşlar sonucu; kentsel yaşam alanlarında değişimler meydana geldi. Bu sebeptendir ki, külliyelerde de bazı fonksiyonlar korunurken bazıları işlevini yitirdi; başka amaçlara hizmet etmeye başladı. Bazı binalar korunurken; bazıları ise tamamıyla toprak altında kaldı, hatta izleri bile kalmadı. Bursa Orhan Gazi Külliyesi'nde yer alan hamamın da günümüzde Aynalı Çarşı olarak kullanılması gibi. Yahut aynı külliyyede yer alan medresenin günümüzde artık olmayışı gibi. Yaşanan değişimlere ve zaman içindeki tahriplere rağmen Bursa Orhan Gazi Külliyesi'nde yer alan Orhan Camii ve Emir Hanı, yapılış özelliklerini kaybetmeden varlıklarını korumayı başaramışlardır.

Bu araştırmada eserin inşa edilmeye başlandığı ve inşasının tamamlandığı tarihsel dokunun; kültürel, sosyal ve ekonomik özellikleri, fiziksel çevre verileriyle ele alınmış; çözümlenmeleri yapılmıştır. Bu kompleks, hem Türk-İslam kültürünün devamlılığını sağlaması, hem döneminin en önemli kentsel yaşam alanlarını kendi bünyesinde barındırması, hem de çevresinde öncülük ettiği yeni yerleşim birimlerini oluşturmasıyla da kendisinden sonra inşa edilecek diğer külliyelere örnek teşkil etmiştir. Bu araştırmada, Osmanlı Devleti'ne bir dönem başkentlik yapmış, tarihteki en önemli şehirlerden biri olan Bursa'da, Osmanlı'nın erken döneminde inşa edilmiş Bursa Orhan Gazi Külliyesi'nin, kültür ve mimarlık tarihindeki yeri ve önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada, Bursa'nın, Orhan Bey'in ve inşa ettirdiği Bursa Orhan Gazi Külliyesi'nin tanıtımı ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmam süresince değerli katkı ve önerileriyle bana yol gösteren, her yardımına başvurduğumda bilgisiyle beni aydınlatan değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Salih Pay'a ziyadesiyle müteşekkirim.

Desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen aileme de teşekkürü borç bilirim.

Nur Gül AYDIN

## İÇİNDEKİLER

|  |             |
|--|-------------|
| <b>ÖZET</b> .....                                      | <b>iv</b>   |
| <b>ABSTRACT</b> .....                                  | <b>vi</b>   |
| <b>ÖNSÖZ</b> .....                                     | <b>viii</b> |
| <b>GİRİŞ VE KAYNAKLAR</b> .....                        | <b>1</b>    |
| 1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI .....                 | 1           |
| 2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....                           | 1           |
| 3. KONUYLA İLGİLİ KAYNAK VE YAYINLAR.....              | 1           |
| <b>BÖLÜM 1. SİYASİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL ÇEVRE</b> ..... | <b>3</b>    |
| 1.1. BURSA'NIN YERİ VE COĞRAFİ KONUMU .....            | 3           |
| 1.2. BURSA'NIN TARİHÇESİ .....                         | 3           |
| 1.2.1. Osmanlı Öncesi Dönem .....                      | 4           |
| 1.2.2. Osmanlı Dönemi .....                            | 5           |
| 1.3. ORHAN GAZİ .....                                  | 12          |
| 1.3.1. Hayatı.....                                     | 12          |
| 1.3.2. Siyasi ve Askeri Faliyetleri.....               | 13          |
| 1.3.3. Kurduğu Müesseseler .....                       | 21          |
| <b>BÖLÜM 2. BURSA ORHAN GAZİ KÜLLİYESİ</b> .....       | <b>31</b>   |
| 2.1. KÜLLİYE.....                                      | 31          |
| 2.2. HAYRAT .....                                      | 33          |
| 2.2.1. Mescid – Orhan Camii.....                       | 33          |
| 2.2.2. Medrese .....                                   | 42          |
| 2.2.3. Mekteb .....                                    | 44          |
| 2.2.4. İmaret – Aşhane ve Anbarı .....                 | 45          |
| 2.2.5. Zaviye - Misafirhane.....                       | 46          |
| 2.3. AKARAT .....                                      | 47          |
| 2.3.1. Emir Hanı .....                                 | 47          |
| 2.3.2. Hamam.....                                      | 55          |
| 2.4. VAKFIYE .....                                     | 61          |
| <b>SONUÇ</b> .....                                     | <b>68</b>   |
| <b>KAYNAKLAR</b> .....                                 | <b>69</b>   |
| <b>ÖRNEK BELGELER</b> .....                            | <b>74</b>   |
| EK 1. PLANLAR .....                                    | 74          |
| EK 2. RESİMLER .....                                   | 91          |
| <b>FOTOĞRAFLAR</b> .....                               | <b>132</b>  |

## **GİRİŞ VE KAYNAKLAR**

### **1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI**

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'ne başkent olmuş Bursa'nın ev sahipliğini yaptığı, Osmanlı Dönemi ilk külliye örneklerinden olan Bursa Orhan Gazi Külliyesi'nin geçmişten günümüze işleyişi, vakfiyesi ve dönemsel; kültürel, ekonomik ve fiziksel yönlerinin gerek belgelerle gerekse yerinde yapılmış tespitlerle tanıtılması ve değerlendirilmesi hedeflendi.

### **2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ**

Konu hakkındaki kaynak araştırması Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi ve Bursa Şehir Kütüphanesinden, ulaşılabilen çeşitli kitaplardan ve internet üzerinden; külliye, Bursa, Orhan Gazi ve Bursa Orhan Gazi Külliyesi ile ilgili verileri toplamak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bahsi geçen yapıların bazılarını yerinde görüp değerlendirme fırsatı yakalanabildiğinden bu çalışmada külliyenin vakfiyeleri, bazı binalarının fotoğrafları ve çizimleri de yer almıştır.

### **3. KONUYLA İLGİLİ KAYNAK VE YAYINLAR**

Hem Bursa hem de Orhan Gazi ile ilgili bilgi sahibi olmak adına en fazla faydalandığım eserler Halil İncalcık'ın "Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları" adlı kitabı ile Yusuf Oğuzoğlu'nun hazırladığı "Halil İncalcık'ın Bursa Araştırmaları" adlı kitapları olmuştur. Ayrıca Nihal Atsız'ın derlediği Aşıkpaşaoğlu'nun "Tevârih-i Âl-i Osmân" adlı eseri, Mülazım Abdülkadir'in kaleme aldığı "Bursa Tarihi Kılavuzu", Engin Yenal'ın hazırladığı "Bir Masaldı Bursa", "Osmanlı Başkenti Bursa", "Osmanlı Mimarlığı Erken Döneminde Bursa'da Yapıların Oluşumu" isimli kitapları ve Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin bastırıldığı "Yaşayan Müze Bursa", "8500 Yıllık Bursa Tarihi", "Bursa Vakfiyeleri I" isimli çalışmalar başvurduğum diğer başlıca kaynaklardır. Mimarî olarak külliyenin incelenmesinde ise Ekrem Hakkı Ayverdi'nin "Osmanlı Mimarisinin İlk Devri" ve Sedat Çetintaş'ın "Türk Mimari

Anıtları-Osmanlı Devri-Bursa Eserleri” yararlanılan başlıca kitaplardandır. Bunlara ek olarak bir çok kitabın ve makalenin de bu çalışmaya katkıları olmuştur.

## BÖLÜM 1. SİYASİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL ÇEVRE

### 1.1. BURSA'NIN YERİ VE COĞRAFİ KONUMU

Bursa Türkiye'nin bir ili ve en kalabalık dördüncü şehridir. 31 Aralık 2016 yılı itibariyle 2 milyon 901 bin 396 kişilik nüfusa sahiptir.<sup>1</sup> Marmara Bölgesinin Güney Marmara bölümünde, Bursa 40° boylam ve 28° – 30° enlem daireleri arasında, Marmara Denizi'nin güneydoğusunda yer alır.<sup>2</sup> Kuzeyinde Marmara Denizi ve Yalova, kuzeydoğusunda Kocaeli ve Sakarya, doğuda Bilecik, güneyde Kütahya ve batıda Balıkesir illeri ile çevrilidir.<sup>3</sup>

### 1.2. BURSA'NIN TARİHÇESİ

Bursa tarih boyunca çeşitli medeniyetlere yurt olmuştur. Bilinen en eski uygarlık ise, günümüzden 8500 yıl önceye ait, Güney ve Orta Anadolu'dan göç ettikleri düşünülen insanların kurmuş olduğudur. Akçalar, Ilıpınar, Barçın höyüklerinde ortaya çıkarılan buluntular bu Neolitik toplumların varlığını ve kültürünü yansıtmaktadır.<sup>4</sup> 3000 yıl önce de Bitinlerin ve Tırakların yerleştiği bilinmektedir.<sup>5</sup> Kentin ilk defa M.Ö. II.yy. sonralarında Bitinya Kralı Prusias'a sığınan Kartaca'lı Hannibal tarafından<sup>6</sup> veya I.Prusias tarafından kurulduğu kabul edilir. Kurulan bu kente de Prusa ad Olympium (Uludağ Bursa'sı) adı verilmiştir.<sup>7</sup>

Kurulmuş en eski Bursa, Uludağ'ın alt eteğinde traverten ve kalker tüfleri üzerinde, bugünkü Altıparmak Caddesi'nin güneyinde çok sarp bir bayır ile ve doğuya doğru eğimle Gökdere alanı ile birleşen, "Bursa Hisarı" olarak geçen bu dik yamaçlı terastır.<sup>8</sup>

---

<sup>1</sup> Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni - Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları- (2016-31.01.2017), Sayı:24638, www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=24638, (31 Ocak 2017).

<sup>2</sup> Bursa, Coğrafya, İklim, Nüfus, www.bursa.com.tr/bursanin-cografyasi-iklimi-ve-nufusu.html, (30.05.2017).

<sup>3</sup> Türkiye Haritası.

<sup>4</sup> Yusuf Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Tarihin İzinden Bursa Tarihi*, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., Eylül 2013, ss.21-31.

<sup>5</sup> Yusuf Oğuzoğlu, "Bu Toprakların Kucak Açtığı Güzel İnsanlar", *Bursa'da Zaman*, Sayı : 12 , Ekim 2014, s.6.

<sup>6</sup> Alper Can, "Antik Metinler Üzerinden Bursa", *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, Yıl:8, Sayı:32, Bahar 2011, BURSAV, s.22.

<sup>7</sup> Engin Özendes, *Osmanlı'nın İlk Başkenti Bursa*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, Temmuz 1999, s.20-21; Engin Yenal, "Osmanlı Öncesi Bursa", *Bir Masaldı Bursa*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Kasım 1996, s.11.

<sup>8</sup> Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Tarihin İzinden Bursa Tarihi*, a.g.e., s.34.

Tarihte Bursa'nın kurulumuyla ilgili mitolojik söylentiler de söz konusudur. Örneğin bazı söylencelere göre, bir zamanlar çok kudretli bir sultanın, cüzzamlı, hasta bir kızı varmış. Hastalığı nedeniyle çirkin olduğundan hiç taliplisi de çıkmamış. Bu sebepten babası, kızını dilenci kılığında tüm dünyayı dolaşip kendi talihini aramasına izin vermiş. Bu kız da tüm dünyayı dolaşmış ve sonunda sıcak suların aktığı Bursa'ya geldiğinde bu sularda yıkandıktan sonra tamamen iyileşivermiş. Cüzzamlı prenses, çok güzel bir kız olmuş. Prensese, kendisine şifa veren bu ülkeye yerleşmeye karar verip Bursa kalesini yaptırmış. Başka bir söylenceye göre de eski Bursa, Bergamalı bir çoban tarafından Tahtalı Köy'de kurulmuştur.<sup>9</sup>

### 1.2.1. Osmanlı Öncesi Dönem

Krezus/Kroisos (M.Ö.561-546) döneminde Lidyalıların egemenliğine giren Bursa bölgesi daha sonra ise Pers/İran egemenliğine girmiştir. Dedalses, İranlılara karşı savaşmış, Bursa bölgesinde bağımsız bir Bitinya Devleti kurmuştur. Dedalses'in oğlu Botiras'ın oğlu Bas Byas (M.Ö.378-328) Bitinya Krallığı'nın ilk kralı olarak geçer.<sup>10</sup> I.Prusias (M.Ö.232-192) döneminde Bursa'nın etrafı surlarla çevrilmiştir.<sup>11</sup>

Bitinya krallığı M.Ö.74 yılında Roma'ya bağlanmış, uzun yıllar Roma egemenliğinde kalmıştır. Romalılardan sonra Bizanslıların bir ili olan Bursa, XIX. yüzyıla kadar Bitinya adını korumuştur. Hatta yabancı kaynaklarda, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından Bursa bölgesinde kurulan Osmanlı Beyliği de, Bitinya Beyi veya krallığı olarak anılmıştır.<sup>12</sup>

Roma döneminde Bursa'ya imparator Trajanus bol bağışlarda bulunmuş ve vergi muafiyetleri tanımış. Böylece Bursa, pek çok insanı yerleşmek amacıyla kendine çekmiş.<sup>13</sup> Bursa'ya yönetici tayin edilen Plinius ise, şehri çeşitli binalarla donatarak şehrin büyümesini sağlamıştır. Kentte kültür gelişmiş, hayat düzene girmiştir.<sup>14</sup> Bu dönemde halk değirmencilik, bakırcılık, kerestecilik, tarım ve hayvancılıkla ilgilenmiştir. Kentte yaşayanlar; halk ve efendiler; özgür insanlar ve köleler olarak ayrılırken, köleler soylu ve zenginlerin tarlalarında çalışmışlardır. Roma Bursa'sında

<sup>9</sup> *Yaşayan Müze Bursa*, haz. İsmail Cengiz, 10.B., Bursa, Bursa Kültür A.Ş. Haziran 2014, s.24.

<sup>10</sup> *Yaşayan Müze Bursa*, a.g.e., ss. 24-25.

<sup>11</sup> *Yaşayan Müze Bursa*, a.g.e., s.25.

<sup>12</sup> *Yaşayan Müze Bursa*, a.g.e., s.25.

<sup>13</sup> Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Tarihin İzinden Bursa Tarihi*, a.g.e., s.39.

<sup>14</sup> Engin Yenal, *Osmanlı Başkenti Bursa*, Ankara, Bursa Kültür A.Ş., t.y., ss.36-42.



çarşı, kütüphane, arena, meclis ve kaplıcalar gibi pek çok kamu binası ve anıtların bulunduğu bilinmektedir.<sup>15</sup>

Bizans döneminde ise Bursa eski önemini kaybedip tenhalaşmıştır.<sup>16</sup> Halkın sosyal ve kültürel yaşamının dayandırıldığı ulusal antik dinin terk edilip, II. yüzyılın başından itibaren yaygınlaşmış olan Hıristiyanlığın egemen olması; maruz kalınan saldırılar ve Anadolu'yu yerle bir eden depremler ile Bursa eski refah ve görkemini kaybetmiştir.<sup>17</sup> Bursa zaman zaman Müslüman Arapların, sonrasında da Türklerin saldırılarına uğramıştır. Anadolu fatihi Süleyman Şah, 1080 senesinde İznik'i fethettiği dönemde Bursa'yı da almıştır. 1097 senesinde ise İznik yeniden Bizans hakimiyetine girmiştir. Bursa'nın da hakimiyetinin verilip verilmediği ile ilgili ise kesin bilgi yoktur. 1107 yılında I. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra başlayan taht kavgaları sırasında Bursa'nın kaybedildiği düşünülmektedir. 1113 yılında Türkler tarafından kısa süreli zapt edilmiş fakat yeniden kaybedilmiştir. Osmanlıların bölgede söz sahibi olana kadarki sürede Bursa, Bizans'ın toprağı olarak kalmıştır.<sup>18</sup>

### 1.2.2. Osmanlı Dönemi

O dönemlerde, top ve tüfek olmadığından, kale ve hisarları düşürmek için kullanılan en önemli taktik; kaleleri kuleler vasıtasıyla abluka altında tutarak giriş-çıkışları engellemektir. Bu yöntemle kale halkı aç bırakılarak, suyu kesilerek teslim olmaya zorlanıyor, böylelikle kan dökmeden kentler ele geçiriliyordu.<sup>19</sup> Bursa'nın ele geçirilmesinde de "vire" denilen bu metot uygulandı.<sup>20</sup> Bursa'yı fethetmek isteyen Osmanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanı Osman Bey, Bursa şehrini askeri güç kullanarak alma imkanı olmadığından, Bursa kalesinin abluka ile teslim alınabileceğini düşünüp<sup>21</sup>, yüksekte Balabancık Kulesini, ovada ise Aktimur havale kulesini inşa ettirmiştir. Bu yapılan iki kule ile Bursa'nın kendi etrafıyla ilişkisi kesilmiştir.<sup>22</sup> Bu

---

<sup>15</sup> Oğuzoğlu, a.g.e., s.39.

<sup>16</sup> Oğuzoğlu, "Bu Toprakların Kucak Açtığı Güzel İnsanlar", a.g.e., s.6.

<sup>17</sup> Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Tarihin İzinden Bursa Tarihi*, a.g.e., s.46-47.

<sup>18</sup> Oğuzoğlu, *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, 2.B., Bursa, Bursa Kültür A.Ş., Kasım 2016, s.75.

<sup>19</sup> Halil İnalçık, "Osman Gazi Araştırma Sonuçları", *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu – Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri*, ed. Cafer Çiftçi, 2.B., Bursa, Osmangazi Belediyesi Bursa, Eylül 2005, s.11-12.

<sup>20</sup> *Yaşayan Müze Bursa*, a.g.e., s.32.

<sup>21</sup> İsmail Hami Danişmend, "Bursa Muhasarasının Başlaması", *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.I, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1971, s.9.

<sup>22</sup> Halil İnalçık, "Kent, Kentli ve Tarih", *Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı*, ed. Cafer Çiftçi, 1.B., Bursa, Gaye Kitabevi, 2007, s.12; a.g.e., s.16.

dönemde kuşatılan kale halkı erzakları olmadığı için hazinedeki altınların da işe yaramayışından yarı aç, yarı tok yaşamışlardır. Ayrıca Osmanlı'nın hisarın dışına kaçan gayrimüslimleri ödüllendirip, hisarın dışında güvenli bir yaşam sunmaları sebebiyle, 23 yıl süren kuşatma sonunda, aç ve susuz kalan halkın Tekfur'a karşı ayaklanması ile şehir savaşılmadan<sup>23</sup> 1303 yılında gözetim altına alınmış, 1326 yılında Osmanlıların eline geçmiştir.<sup>24</sup>

Osmanlılar teslim olan halkın canına, malına hiçbir zaman dokunmayıp; dinlerini serbestçe icra etmelerine izin verip sadece fethin sembolik tarafı olarak bir kiliseyi camiye çevirip ezan okutuyorlardı ki burasının artık bir İslam toprağı olduğu bu şekilde gösterilmiş oluyordu.<sup>25</sup>

Fetihten sonra Osmanlı Beylik merkezinin Yenişehir'den Bursa'ya nakledildiği rivayet edilir. Söğüt'den sonra Yenişehir, Yenişehir'den sonra da Bursa merkez olmuştur ve bu uzun yıllar devam etmiştir. 1402 yılında Anadolu'da Timur'un Osmanlıları bozguna uğratmasından sonra ise yeniden kurulan Osmanlı Devleti'nin başkenti artık Edirne'ye taşınmıştır.<sup>26</sup>

Osman Gazi adına şehri 1326 yılında oğlu Orhan Gazi teslim almıştır.<sup>27</sup> Aşıkpaşaoğlu'nun belirttiğine göre Osman Gazi'nin hayatta olduğu halde şehri almaya oğlu Orhan Gazi'yi göndermesinin sebebi; o dönemde hem rahatsızlanması hem de hayattayken Orhan Gazi'nin ilerleyişini görmek istemesi idi.<sup>28</sup> Osman Gazi 1327'de yaşamını yitirdi. Osman Gazi için Bursa, bereketli topraklara sahip, zirai ve sanayi üretimi olan ve dış dünyayla ilişkileri olan, ticarete açık oluşuyla gerçek bir şehir ve hedeftir ki; vefat ettiğinde önce Söğüt'e gömülmüşse de, daha sonra vasiyeti gereği

---

<sup>23</sup> Aşıkpaşaoğlu, *Tevarih-i Al-i Osman*, düz. Nihal Atsız, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1949, s.110; Herbert A. Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 1.B., Ankara, Yirmi birinci Yüzyıl Yayınları, Eylül 1998, s.49.

<sup>24</sup> İncik, "Kent, Kentli ve Tarih", *a.g.e.*, s.16.

<sup>25</sup> İncik, "Osman Gazi Araştırma Sonuçları", *a.g.e.*, s.12.

<sup>26</sup> Özer Ergenç, "Payitaht Bursa'dan Hüdavendigâr Sancağı'na", *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu – Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri*, ed. Cafer Çiftçi, 2.B., Bursa, Osmangazi Belediyesi Bursa, Eylül 2005, s.101.

<sup>27</sup> Danişmend, "Bursa'nın fethi", *a.g.e.*, s.12.

<sup>28</sup> Aşıkpaşaoğlu, *a.g.e.*, s.112.

naaşı Bursa Hisar'daki "Gümüşlü Kümbed" veya "Manastır" da denilen "Osman Gazi Türbesi"ne nakledilmiştir.<sup>29</sup>

Bursa'nın alınmasının bir diğer önemli sebebi ise; şehrin fethi durumunda Osmanlı'nın Avrupa'da bir güç olarak tanınmasında çok büyük pay sahibi olacağı, Bizans'ın ikinci payitahtı olması, Hıristiyanlığın idari ve ruhani merkezi konumunda olan, Bursa'dan daha kalabalık ve ticaret yolları üzerinde bulunan İznik'in alınmasına öncülük edeceğidir.<sup>30</sup> Tarihi İncelik da, Osman Gazi'nin esas hedefinin İznik olduğunu belirtir.<sup>31</sup> Bu yüzden ki Osman Gazi 1299 yılında Bilecik-İnegöl-Yenişehir bölgesini ele geçirdiğinde, merkezlerini İznik'ten yalnızca 25 km. uzaklıktaki Yenişehir'e yerleştirmiştir ki esas gayesi, Bitinya'nın iki büyük merkezi olan İznik ve Bursa'yı ele geçirmektir.<sup>32</sup>

Merkezde ve Balkanlar'da zorluklarla meşgul olan ve Anadolu'da Germiyan Oğulları ile ona tabi olan sahil beylikleri gibi kuvvetli düşmanlarla uğraşan Bizans, uzun müddet Osman Bey'e karşı harekette bulunamamıştır. Bunun neticesinde ise kendilerini yardımsız müdafaa etmek zorunda kalan bazı yerler ve epey zamandan beri kendisine bağlı köylerini kaybetmiş olan Bursa düşmüştür.<sup>33</sup>

Kahramanlık hikayelerini seven halk, Bursa'nın vire ile teslim alındığını kabul etmek istemiyor olsa gerek ki fetih ile ilgili birçok söylence ortaya çıkarmışlardır. Örneğin bir söylenceye göre Bursa kuşatması sırasında şöyle bir hile yapılmıştır: Sultanlarının öldüğünü ve Sultan'ın Manastır'a gömülmesi vasiyeti sebebiyle cenazesini kaleden içeriye silahsız kadın kırk kişi sokar. Aslında tabutun içi silah doludur ve tabutu taşıyanlar da kadın kılığına girmiş askerlerdir. Türk savaşçılar kaleyi böylece ele geçirir.<sup>34</sup>

Bursa, kentte yaşayan halkın kendi isteği ile teslim alınmışsa da, Bursa gibi uzun abluka ile alınan şehirlerde uygulanan bir diğer taktik; kaleden dışarıya çıkan Hıristiyan kumandanı pusuya düşürerek, kale halkına teslim olmaları söylenmesi idi. Halk teslim

---

<sup>29</sup> İlber Ortaylı, *Türklerin Tarihi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015, s.266; Türbe hakkında bilgi için: Kamil Kepecioğlu, "Osman Gazi Türbesi", *Bursa Kütüğü*, C.IV, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., 2010, s.23.

<sup>30</sup> Ortaylı, *a.g.e.*, ss.267-268.

<sup>31</sup> İncelik, "Osman Gazi Araştırma Sonuçları", *a.g.e.*, ss.11-12.

<sup>32</sup> Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Tarihin İzinden Bursa Tarihi*, *a.g.e.*, s.58.

<sup>33</sup> M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 5.B., Ankara, Akçağ Yayınları 493, 2009, s.121.

<sup>34</sup> *Yaşayan Müze Bursa*, *a.g.e.*, s.32.

olursa mal ve can emniyeti ile kendi dinlerini yaşama özgürlüğü verilirdi. Buna emannâme veya ahitname denmektedir. Eğer halk teslim olmayı kabul etmezse o zaman yağma başlardı. İstanbul yağma ile alınmışsa da genellikle Osmanlı fethettiği şehirleri teslim almıştır.<sup>35</sup> Orhan Gazi de, Bursa da fetihten sonra gitmek isteyen Bizanslı halk için can güveliği, kalmak isteyenlere ise gayrimüslim tebaa olarak muhafaza etmeyi tahsis etmiştir. Orhan Gazi'nin bu tavrı karşısında, Bursa halkının bir kısmı Tekfur ile birlikte şehirden ayrılmış, fakat büyük bir kısmı Osmanlı himayesinde kalmayı tercih etmiş ve zamanla Müslümanlığı seçerek Osmanlı tebaası haline gelmişlerdir.<sup>36</sup> Bursa'da kalan yerli halka bazı ayrıcalıklar da tanınmıştır. Zira, Bursa'daki Hıristiyanların ürettiği ipek, dokumacılık ve çömlekçilik işleri, başka bir yerde yapılamayacak, ancak yerel olanaklarla yapılacak çalışmalardır.<sup>37</sup>

Osmanlı Beyliği'nin bulunduğu bölgede ilk defa gerçek anlamda güçlenmesinde 1326'da Bursa'nın kolay bir şekilde alınmasının ardından 1329 yılında Pelekanon savaşının kazanılması epey önemlidir. Bursa düşünce İmparator II. Andronikos çok üzülür. Yerine geçen III. Andronikos Palaiologos, Orhan Gazi'nin İznik ve İzmit'e yönelmesi üzerine ordu toplayıp İzmit körfezi boyunca ilerler, Haziran ayında Pelekanon'da çatışma başlar. İmparator sert saldırı karşısında geri çekilir. Türkler karşısında bozguna uğrayan imparator ve kuvvetleri güçlkle gemilere binip İstanbul'a ulaşabilirler.<sup>38</sup> Bu savaştan sonra 1331'de İznik, 1337 veya 1338 senesinde ise İzmit'i ele geçiren Orhan Gazi'nin diğer Türkmen beylikleri nezdindeki şöhreti de arttırmış olur.<sup>39</sup> Zira Osmanlı Beyliği, artık Kocaeli yarımadasına hakimdir.<sup>40</sup>

Bursa'ya 1333 yılında gelen İbn-i Battuta, Bursa dışında İznik'e gitmeden yol üzerinde bir ahi zaviyesinde kaldığını belirtir.<sup>41</sup> Tarihçi Yusuf Oğuzoğlu, buradan yola çıkarak, Türkmenlerin Bursa yöresine yerleşiminin 3-4 yıllık mesele olmadığını; ablukaya almaya başladığı 1302 yılı itibariyle Türkmenler bölgeye gelip üretimi hızla

---

<sup>35</sup> İnalçık, "Kent, Kentli ve Tarih", *a.g.e.*, ss.12-13.

<sup>36</sup> Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Tarihin İzinden Bursa Tarihi*, *a.g.e.*, ss.65-66.

<sup>37</sup> Herbert A. Gibbons, *a.g.e.*, s.52.

<sup>38</sup> İnalçık, "Kent, Kentli ve Tarih", *a.g.e.*, ss.16-17.

<sup>39</sup> Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, 4.B., İstanbul, Kitabevi, 2008, s.29.

<sup>40</sup> Köprülü, *a.g.e.*, s.121.

<sup>41</sup> İbn-i Battuta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, y.y., Yeni Şafak Kültür Armağanı, t.y., s.225.

arttırmış olmalılardır ki, ahiler küçük kasabalarda bile zaviye kuracak kadar ekonomik anlamda güçlenmişlerdir.<sup>42</sup>

Orhan Gazi ilk defa Bursa'da kendi adına akça<sup>43</sup> bastırması, ilk divanı<sup>44</sup> kurmuştur. Asker toplama belli esaslara bağlanmış; devlet artık gaza ganimeti ile geçinen gazilere değil, devamlı bir asker sınıfına dayandırılmıştır.<sup>45</sup>

1326 yılına kadar Bursa kale içi Hisar'dan ibaret iken, Orhan Gazi, şehri büyütmek istemiş ve şehrin aşağısına Orhan Bey Külliyesi'ni yaptırmıştır. Orhan Gazi'nin bu uğraşları neticesinde halk da külliyenin etrafında, doğuya doğru yayılmaya başlamış ve yeni yerleşimlerle yeni şehir merkezi oluşturulmuştur. Ayrıca Orhan Gazi, hisar içindeki saraylara da yeni işlev kazandırıp, hisar içinde yeni birkaç mescit de yaptırmıştır.<sup>46</sup>

Yeni yerleşen nüfus ile birlikte artan üretim ve mülkiyet anlayışı ile Bursa, kısa zaman içerisinde ticaret kenti haline gelmiştir. Yine bu dönemde Bursa, Anadolu'da ipek ticaretinin merkezi olmuştur.<sup>47</sup> Orhan Gazi'nin 1339'da Bursa'nın bedesteni olarak inşa ettirdiği Emir Hanı ve hemen sonrasında Han çevresinde başlayan imar hareketi, Bursa Çarşısı'nı oluşturmuştur. Kentteki üreticinin yeni ham madde alması veya kendilerine sermaye yaratabilmeleri adına ürettiklerini dışarıya pazarlamaları için; kente ulaşımı sağlamak amacıyla köprüler inşa edilmiştir. Bu dönemde, 1326-1362 senesinde Orhan Bey'in zevcesi Nilüfer Hatun'un Nilüfer suyunun ovidan batıya çıkışı yaptığı yerde kendi adı ile anılan Nilüfer köprüsü, 1442 senesinde Gökdere üzerinde tüccar Muslihiddin'in babası Pir Ali tarafından Irgandı Köprüsü ve 1433 senesinde tüccar Sinan tarafından Boyacı Kulluğu köprüleri inşa ettirilmiştir.<sup>48</sup>

---

<sup>42</sup> Oğuzoğlu, "Osman Gazi Dönemindeki Kültürel ve İnsani Değerler", *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu – Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri*, ed. Cafer Çiftçi, 2.B., Bursa, Osmangazi Belediyesi Bursa, Eylül 2005, s.29.

<sup>43</sup> O dönemde paraya "akça" denmektedir.

<sup>44</sup> Divan günümüzdeki "kabine" anlamına gelmektedir.

<sup>45</sup> Joseph Von Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, çev. Mehmet Ata, Özet. Prof. Abdülkadir Karahan, C.I, y.y., t.y., s.7.

<sup>46</sup> Mülazım Abdülkadir, *Bursa Tarihi Kılavuzu*, İstanbul, Bursa İl Özel İdaresi, Mart 2008, ss.58-59.

<sup>47</sup> Cafer Çiftçi, "Osmanlı Döneminde Bursa'nın Dış Ticaret Bağlantıları", *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu – Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri*, ed. Cafer Çiftçi, 2.B., Bursa, Osmangazi Belediyesi Bursa, Eylül 2005, ss.152-153.

<sup>48</sup> Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Tarihin İzinden Bursa Tarihi*, a.g.e., s.164.

Kentin, 1403 yılında önce Timurlenk'in oğlu tarafından, 10 yıl sonrasında da fetret devrinin son zamanlarında Karamanoğlu Mehmet bey tarafından yağmalanması ile Bursa'nın ticari ilerleyişi bir miktar sekteye uğramıştır. Bu bağlamda şehrin gerçek anlamda XV. yüzyıldan itibaren ticaret merkezi halini almaya başladığı düşünülebilir.<sup>49</sup>

Bursa Çarşısının gelişmesi, Bursa'nın dış dünyaya açılması Sultan I. Bayezid döneminde, Selanik ve Ege limanlarının alınmasından sonra Balkanlar'da Tuna kıyılarına ulaşmasıyla hızlanmıştır. Bursa bir üretim ve ticaret merkezi olarak doruk noktasına ulaşmıştır.<sup>50</sup> 1400'lere girerken Bursa; Bağdat, Musul ve Halep üzerinden gelen Güneydoğu Asya kökenli, zencefil, buhur, karanfil, biber, tarçın, safran, hindistancevizi gibi baharatların merkezi olmuştur. Bu ürünler, Macaristan üzerinden Avrupa'ya satılmıştır.<sup>51</sup> 1415-1435 yılları arasındaki süreçte şehirde hamam, kervansaray, imaret, çarşı ve değirmenler inşa edilmiştir. 1553 yılında Sadrazam Hüsrev Paşa'nın Bosna'da yaptırdığı "Bursa Bedesten"i olarak bilinen yerde, Bursa'dan giden ipek ve ipekli dokumalar satılmıştır. Osmanlı'dan önce yalnızca kale ile sınırlanan kent, Osmanlı'dan sonra 70 bine ulaşan nüfusuyla gerçek bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Bursa'daki ipek üretiminden ve ticaretinden alınan vergiler, Osmanlı hazinesinin en önemli gelirleri arasında geçmektedir. 1530 tarihli tahrir defterinde kentte 1 bedesten, 10 büyük han, 669 dükkan bulunmaktadır.<sup>52</sup> İran, Arabistan ve Hindistan'dan gelen tüccarlar, Bursa'da güvenli bir şekilde İtalyan tacirler ile ticaret yapmışlardır.<sup>53</sup>

Osmanlı Beyliği'nin ilk yöneticilerinin Ahi teşkilatı mensuplarından oldukları bilinmektedir. Ahilerin, Geyikli Baba, Doglu Baba, Abdal kumral, Abdal Murad ve Abdal Musa gibi gönül erenlerinin manevi desteğini alan idareciler, bu dervişlerin hatırlarına çeşitli yerlerde tekke ve zaviyeler yapılmasını sağlamışlardır.<sup>54</sup> Daha ilk zamanlarından itibaren, Emir Buhari (Emir Sultan) ve Molla Fenari'den başka, Buhara'dan Geyikli Baba, Postinpuş Baba, Abdal Murat gibi dervişleri ile Bursa'ya gelen Yesevi uluları ile birlikte bir çok kültür erbabı da Ortadoğu'dan, İran'dan ve

---

<sup>49</sup> Çiftçi, *a.g.e.*, s.153.

<sup>50</sup> Oğuzoğlu, *a.g.e.*, s.164.

<sup>51</sup> Fevzi Şen, "Bursa'nın Tarihi Hanları Çarşıları ve Osmanlı Dönemi'nde Ekonomiye Katkıları", IV.Bursa'da Köylü Hanları, *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalı Çarşı*, Bursa, TED Bursa Koleji Kültür Yayınları, t.y., ss.94-104.

<sup>52</sup> Oğuzoğlu, *a.g.e.*, s.165.

<sup>53</sup> Çiftçi, *a.g.e.*, s.153.

<sup>54</sup> Salih Pay, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, Bursa, Eğit-San, Ağustos 1996, ss.34-35.

Türkistan'dan Bursa'ya yerleşmiştir.<sup>55</sup> Bu durum Bursa'da hem ruhani bir hava oluşturmuş, hem de Bursa'nın gelişmesini sağlamıştır.<sup>56</sup> II. Murad tahta çıktıktan sonra Bursa, Emir Sultan gibi önemli bir şeyhe, Molla Fenari gibi büyük bir bilgine yurt olmuş, bu zaman zarfında Amasya, Tokat ve Ankara'yı da kendisine bağlayarak, kültürel, ekonomik ve siyasi bakımından Anadolu'yu temsil edecek hale gelmiştir. Bu dönemlerde müderrislik, müftülük, kadılık, kazaskerlik, vezirlik ve beylerbeyliği gibi önemli görevler Tokat, Amasya ve Bursa kökenli ulema tarafından yapılır olmuştur.<sup>57</sup>

Bursa'da tarih içerisinde meydana gelen diğer önemli olaylardan bahsetmek gerekirse; 1429 senesinde veba salgınının gelmesi ve 1482'de Cem Sultan'ın Bursa'da sultanlığını ilan edip, ağabeyi II. Bayezid'in ordularıyla çarpışıp yenildikten sonra şehri terk etmesine kadar 18 gün sürdürmesidir.<sup>58</sup> Ayrıca şehirde, günümüze kadar çeşitli deprem ve yangınlar da meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yaşanan bir başka tarihi olay ise, bu bölgenin Temmuz 1921 tarihinden itibaren bir yıldan biraz daha fazla Yunan işgali altında kalmış olmasıdır.<sup>59</sup>

---

<sup>55</sup> Oğuzoğlu, "Bu Toprakların Kucak Açtığı Güzel İnsanlar", *a.g.e.*, s.7.

<sup>56</sup> M. Tayyib Gökbilgin, "Bursa'da Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri, İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara, 1968, s.261.

<sup>57</sup> Pay, *a.g.e.*, ss.34-35.

<sup>58</sup> Özendes, *a.g.e.*, s.22.

<sup>59</sup> Mustafa Cemiloğlu, "Bursa Bölgesi Yörükleri", *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu – Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri*, ed. Cafer Çiftçi, 2.B., Bursa, Osmangazi Belediyesi Bursa, Eylül 2005, ss.38-39.

### 1.3. ORHAN GAZİ

#### 1.3.1. Hayatı

Orhan Gazi, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in oğludur. Osman Bey ise Süleyman Şah'ın oğlu Ertuğrul Bey'in oğludur. Osmanlı Hanedanının soy kütüğü Oğuz Han'a; Oğuz'un da soyunun Nuh Peygamberin oğullarından Yafes'in nesline dayandığı bilinmektedir.<sup>60</sup>

Süleyman Şah'ın ölümünden sonra oğulları Gündoğdu, Sungur Tekin, Ertuğrul ve Dündar gidecekleri yer için uzlaşamayınca; Ertuğrul ve Dündar, dört yüz çadır halkı ile Erzurum taraflarına gitmişlerdir. Orada Selçuklu Sultanı Keyhüsrev'in oğlu Alaaddin Keykubad'a ispat ettikleri cesaretleri neticesinde Söğüt ve Domaniç taraflarına yerleştirilmişlerdir. Burada Ertuğrul Bey, Selçuklu Sultanlarının uç beyi olmuş ve aşireti oymak oymak yayılmıştır. Selçuklu Sultanı Alaaddin, Ertuğrul Bey'e Emirul-ümeralık rütbesi vermiş ve Ertuğrul Bey de ömrünü Selçuklu Sultanına bağlı olarak geçirmiş, 1281 yılında 90 yaşında ölmüştür.<sup>61</sup>

Osman Bey 1281 yılında Selçuklu Sultanları tarafından babası yerine uç beyi olarak görevlendirilmiştir. Osman Bey de aynı babası gibi yaşamı boyunca savaşmıştır.<sup>62</sup>

Osmanlı Devleti'ne adını veren ve kuran Osman Bey'dir fakat hakanlığı süresince bu devleti sağlamlaştıran ve kuvvetlendiren oğlu Orhan Gazi'dir.<sup>63</sup>

Orhan Gazi 1281 yılında doğmuş ve 1324 veya 1326 yılında tahta çıkmış, 1362 yılında vefat etmiştir.<sup>64</sup> Bursa'da Hisar içinde Sultan Osman Türbesi'nin doğusunda, Orhan Gazi Türbesi'nde yatmaktadır.<sup>65</sup>

Bursa Fatihî Orhan Gazi'nin beyaz pembe tenli, kumral saçlı, sık kaşlı, açık renk gözlü, kavisli burunlu, güler yüzlü, uzun boylu, geniş omuzlu<sup>66</sup>, iyi huylu, eli açık, savaş sırasında ziyadesiyle cesur<sup>67</sup>, heybetli ve ağırbaşlı olduğundan bahsedilir.<sup>68</sup>

---

<sup>60</sup> Şükrullah, *Behcetüttevarih*, düz. Nihal Atsız, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1949, s.72; Aşıkpaşaoğlu, *a.g.e.*, s.313; Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, düz. Nihal Atsız, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1949, s.366.

<sup>61</sup> Abdülkadir, *a.g.e.*, ss. 36-37.

<sup>62</sup> Abdülkadir, *a.g.e.*, s.39.

<sup>63</sup> Abdülkadir, *a.g.e.*, s.50.

<sup>64</sup> İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s.50; *a.g.e.*, s.81.

<sup>65</sup> Kamil Kepecioğlu, "Orhan Gazi Türbesi", *Bursa Kütüğü*, C.IV, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., 2010, s.13.



Orhan Gazi savaşlarda cesur bir asker, diğer zamanlarda ise son derece merhametli ve şefkatli olduğu söylenir.<sup>69</sup> İznik’i fethettiği zaman hemen bir imarethane yaptırmış ve ilk gününde burada muhtaçlara kendi eliyle yemek dağıtmıştır.<sup>70</sup> Alimlere çok saygı göstermiş ve her zaman onlara danışmıştır.

Orhan Gazi’nin ilk evliliği, babası Osman Bey tarafından savaş armağanı olarak verilen Yarhisar tekfurunun kızı Nilüfer Hatun ile olmuştur. Şehzadeler Süleyman Paşa ve Murad Bey bu evlilikten dünyaya gelmiştir.<sup>71</sup> Daha sonra Orhan Gazi’nin bir Bizans prensesi olan Theodora ile evlendiği, bu evlilikten Halil Bey ve Kasım Beylerin dünyaya geldiği söylenmektedir. Orhan Gazi’nin Asporçe adlı bir zevcesi daha bulunduğu ve bu evlilikten de İbrahim adlı bir şehzadesinin ve Fatma Sultan’ın dünyaya geldiği söylenir.<sup>72</sup> Orhan Gazi’nin Kasım adlı şehzadesinin daha küçük iken vefat ettiğinden ve onun da mezarının Bursa’da olduğundan bahsedilir.<sup>73</sup>

### 1.3.2. Siyasi ve Askeri Faliyetleri

Ünlü gezgin İbn-i Battuta’ya göre Orhan Gazi, Türkmen hükümdarlarının en büyüğü; toprak, asker ve varlık bakımından da en üstünüdür. Bursa’da bulunduğu dönemde Orhan Gazi ile tanışan ve birçok ihsanlarına mazhar olduğundan bahseden gezgin, Orhan Gazi’nin yüz kadar kalesi olduğundan ve durumları teftiş etme sebebiyle dolaşıp belirli süreliğine bu kalelerde konakladığından ve aralıksız olarak savaştığından bahseder.<sup>74</sup>

Osman Gazi’nin ölümünden sonra, Orhan Gazi, abisi Alaeddin Paşa’ya beyliği önermiş fakat Alaeddin Paşa, babasının kardeşine yaşarken bıraktığı vasiyetine saygı gösterip sahip oldukları atları, inekleri, koyunları bile bölüşmeye karşı çıkmış. Orhan Gazi, babasının yerine bey olmuştur. Orhan Gazi, abisi Alaeddin Paşa’ya vezirlik teklif etmiş, savaş sanatına ilgi duymayan Alaeddin Paşa da bunu kabul ederek; Orhan Gazi yeni fetihlerle sultanlık sınırlarını sürekli genişletirken, Alaeddin Paşa da devleti kanun

---

<sup>66</sup> Hammer, *a.g.e.*, s.14; Abdülkadir, *a.g.e.*, s.51.

<sup>67</sup> Şükruallah, *a.g.e.*, s.53.

<sup>68</sup> Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, 13.B., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006, s.196.

<sup>69</sup> Güngör, *a.g.e.*, s.196.

<sup>70</sup> İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.I, 7.B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, t.y., s.543.

<sup>71</sup> Aşıkpaşaoğlu, *a.g.e.*, s.102.

<sup>72</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.160.

<sup>73</sup> Abdülkadir, *a.g.e.*, s.55.

<sup>74</sup> Battuta, *a.g.e.*, s.225.

ve kurumlarla kuvvetlendirmiştir. Öyle ki Alaeddin Paşa'nın ilk kanunu şu üç konu ile ilgilidir: 1. Artık kendi paralarının olması; zira halen Konya Selçukluları adına basılan akçeler kullanılmaktaydı. 2.Rumlar sırma işlemeli külah giyerken, Türkmenlerin renk renk tülbent ile süslü kırmızı keçeden yapılmış külah giymeleri; Osmanlıları da bu iki kesimden de ayırmak için beyler, askerler, memurlar beyaz keçeden yapılmış külah giymeliydi. 3.Düzenli ordu kurulması idi.<sup>75</sup>

Beylik artık bir devlet olduğu için, Orhan Gazi ilk defa para bastırdı. Orhan Gazi'nin ilk parası Bursa'da basılmış bir gümüş akçadır. Üstünde Hicri 727 tarihi vardır, ancak bu rakamın 729 olma ihtimalinden de bahsedilir.<sup>76</sup> Orhan Gazi, ilk divanı kurdu<sup>77</sup> ve asker toplama belli esaslara bağlandı.<sup>78</sup> Bundan sonra devlet artık gaza ganimeti ile geçinen gazilere değil, devamlı bir asker sınıfına dayanacaktı.<sup>79</sup> Orhan Gazi döneminde önce "Yaya" denilen ve Müslüman Türklerden toplanan asker zümresi teşekkül etti ve her nefere seferde iki akçe yevmiye tayin edilip, asker bütün vergilerden daimi surette muaf tutuldu.<sup>80</sup> Daha sonra yaya sınıfının Türk ve Müslüman olması bunları fazla bağımsız ve disiplinsiz kıldığı için Yeniçeri adı verilen bir başka asker sınıfı meydana getirildi. Yeniçeriler Hıristiyan ailelerin küçük çocuklarının alınıp devlet elinde tam bir Müslüman Türk terbiyesiyle yetiştirilmesinden oluşuyordu.<sup>81</sup> Böylece onların yerli halkla da, aileleriyle de hiçbir bağı kalmadığı için aile ocağı olarak sadece devleti, kendi kışlalarını biliyorlardı. Bunların yanı sıra bir de Türklerden meydana gelen ve sefer zamanı askere çağrılan sipahi sınıfı vardı.<sup>82</sup>

Bursa'dan sonra, Orhan Gazi'nin ilk vazifesi İznik ve İzmit'i almaktı. Bursa Hisar'ının kale duvarları kuvvetlere karşı nasıl meydan okuyorsa, İzmit ve İznik duvarları da aynı şekilde savaşılarak alınmazdı.<sup>83</sup>

Bizans İmparatoru III. Andronikos Palaiologos Osmanlıların durmaksızın ilerlemelerinden bütün Bitinya bölgesinin kaybedileceğinden kaygılanmış, alelacele bir

---

<sup>75</sup> Hammer, *a.g.e.*, s.7.

<sup>76</sup> Danişmend, *a.g.e.*, s.16; Oğuzoğlu, *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, *a.g.e.*, s.176.

<sup>77</sup> M.Tayyip Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977, s.19.

<sup>78</sup> Oğuzoğlu, *a.g.e.*, s.177.

<sup>79</sup> Güngör, *a.g.e.*, s.193.

<sup>80</sup> Danişmend, *a.g.e.*, s.17.

<sup>81</sup> Hammer, *a.g.e.*, s.8.

<sup>82</sup> Güngör, *a.g.e.*, s.193.

<sup>83</sup> Gibbons, *a.g.e.*, s.48.

ordu toplayıp Gebze önünde Pelekanon'dan denizi aşmış ve Orhan Gazi tarafından muhasara edilen İznik şehrini hatta mümkün olursa Bursa'yı da kurtarmak için harekete geçmiştir. Bizans ordusu Türklerle karşılaşp muharebeye tutuşmuş, bu muharebede imparator yaralanıp bir halı üzerinde sahile nakledilerek gemi ile kaçırılmıştır. Bu durum üzerine Bizans ordusu panikle bozulmuş ve bir çok Rum maktul düşmüştür. Bu yapılan savaştan sonra Orhan Gazi bütün Kocaeli'ni ele geçirmiş, İzniklilerin de hiçbir ümidi kalmamıştır. Zaferin akabinde Osmanlılar ablukayı şiddetlendirerek İznik şehrini 1331 yılında teslim almıştır.<sup>84</sup>

İznik'in fethinden sonra Alaaddin Paşa ölmüş, vezirlik büyük şehzade Süleyman Paşa'nın idaresine verilmiştir.<sup>85</sup> Orhan Gazi Bursa'nın idaresini küçük oğlu Murad'a vermiştir, fakat Şehzade Murad o zaman epey küçüktür. Şehzade Süleyman Paşa ise, orduları yöneten, adeta başkumandan görevindedir.<sup>86</sup>

1329 Pelekanon Zaferi'nin ardından Kocaeli'nde Hereke ve sahil kasabaları Üsküdar'a kadar Orhan Gazi'nin hükmüne girdi. 1333 yılında III.Andronikos Palailogos, Orhan Gazi'nin büyük bir orduyla İzmit'i kuşattığı haberini aldı ve hemen şehrin yardımına koştu. Orhan Gazi ise onlara bir elçi gönderdi ve eğer yılda 12.000 altın ödemeyi kabul ederse kuşatmadan vazgeçeceğini bildirdi. İmparator bu barışa razı oldu.<sup>87</sup> Fakat 1337 yılında, Bizans İmparatoru Arnavutluk'ta asilere karşı seferdeyken, İzmit tekrar kuşatılmış ve alınmıştır.<sup>88</sup> Süleyman Paşa, İzmit ucundan doğuda Taraklı-Yenicesi, Göynük ve Mudurnu'yu doğrudan Osmanlı idaresine almıştır.<sup>89</sup>

Orhan Gazi devrinde bundan sonraki ilerleyiş Batı ve Kuzey istikametinde gelişmiştir. Orhan Gazi, Karasioğulları arasındaki saltanat anlaşmazlığından faydalanarak bu beyliğin topraklarının büyük bir kısmını 1334-1335 senelerinde Osmanlı ülkesine kattı ve önemli kumandanlarını Osmanlı hizmetine geçirdi. Orhan Gazi, bu kumandanları Şehzade Süleyman Paşa'nın yanına vererek, Marmara havzasının geri kalan kısımlarının fethine memur etmiştir.<sup>90</sup>

---

<sup>84</sup> İncalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, a.g.e., ss.53-55.

<sup>85</sup> Abdülkadir, *a.g.e.*, s.53.

<sup>86</sup> Güngör, *a.g.e.*, s.193.

<sup>87</sup> İncalcık, *a.g.e.*, ss.56-57.

<sup>88</sup> İncalcık, *a.g.e.*, s.57.

<sup>89</sup> İncalcık, *a.g.e.*, s.58.

<sup>90</sup> Oğuzoğlu, *a.g.e.*, ss.162-163; İncalcık, *a.g.e.*, ss.60-61.

Palaiologos ve Kantakuzenos ailelerinin taht kavgaları Trakya'yı Osmanlılara açmıştır. Şöyle ki, Palaiologos, Kantakuzenos'a karşı Sırp ve Bulgar krallarından yardım istemiştir. Orhan Bey ise VI.Kantakuzenos'un safında yer almıştır ve oğlu Süleyman Paşa'nın kumandasında gönderdiği süvari ordusu ile 1352 yılında duruma hakim olmuştur. Türk süvarisi savaş ganimetlerini arttırmak için Bulgaristan'a akın yapmışlar ve Süleyman Paşa askerlerini kışı geçirmeleri için Cinbi Kalesi'ne yerleştirmiştir. Daha sonra Kantakuzenos ve Palailogos kendi aralarında anlaşmışlar ve Trakya Kantakuzenos'a kalmıştır. Böylece Bizanslılar'ı düşmanlara karşı korumak için Trakya'ya geçen Türkler, çevreyi iyi tanımış, oralardaki durumu iyice görmüş ve Rumeli'deki girişecekleri fetih hareketlerini hesaplamıştı. Bundan sonra Orhan Gazi için Rumeli fetihleri başlayacaktır.<sup>91</sup>

Kantakuzenos Sırlara karşı Orhan Gazi'den yardım istemeden evvel, 1346 senesinde, Orhan Gazi'nin askeri gücünden faydalanmak amacı ile kızı Theodora'yı zevce olarak Orhan Gazi'ye verdi.<sup>92</sup> Kantakuzenos diğer kızı Eleni'yi de İstanbul'daki meşru İmparator V.Ioannes Palailogos'la nişanladı. Böylece Orhan Gazi önemli iki imparatorun birinin damadı, birinin de bacanağı konumuna gelmiştir.<sup>93</sup>

#### -Rumeli'ye Geçiş

Süleyman Paşa, Görece tepesinden karşı kıyıyı seyretmiş; Kemer'e inmiştir. Kemer önemli bir liman şehridir. Süleyman Paşa, Bolayır fethi için Kemer'den Kozludere'ye<sup>94</sup> 2 bin veya 3 bin asker çıkarmıştır. Bu süreçte Gelibolu tekfurunu Asen'in oğlu tutulmuştur. Asen'in oğlu, Müslüman olup Melik Bey ismini almış ve Rumeli fethi için Süleyman Paşa'yı desteklemiştir. Lapseki'de yapılan gemilerle, gece olduğunda askerler taşınmıştır. İlk Osmanlı fethi Akça-Burges da Melik Bey tarafından gerçekleşmiş, Gelibolu düştükten sonra ise Melik Bey bir deniz seferinde boğulmuştur. Bolayır uç merkezi, Gelibolu yarımadasının en dar yerinde stratejik bir noktadır. Süleyman Paşa Bolayır'da uçları teşkilatlandırıp Gelibolu'yu abluka altına almıştır.<sup>95</sup> Ayrıca, 1354 yılında, yaşanan büyük bir deprem Trakya sahillerindeki birçok şehri,

<sup>91</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, ss.136-137; İnalçık, *a.g.e.*, ss.63-64.

<sup>92</sup> İnalçık, *a.g.e.*, ss.62-63; Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Tarihin İzinden Bursa Tarihi*, a.g.e., s.97.

<sup>93</sup> Danişmend, "Bizans İmparatoru (Altıncı Yoannis Kantakuzinos)un Kızı (Teodora)yı Orhan Gazi'ye Vermesi ve Damadiyle İttifakı", *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, ss.24-25.

<sup>94</sup> Kozludere, kıyıdaki limandan Bolayır'a uzanan vadidir.

<sup>95</sup> İnalçık, *a.g.e.*, ss.64-67; Enveri, *Düstûrnâme*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul, Kitabevi, Mayıs 2003, ss.23-26.

Gelibolu'yu ve etrafındaki kaleleri yerle bir etmiştir. Süleyman Paşa bu savunmasız şehirleri derhal işgal ederek güçlendirmiştir.<sup>96</sup> Gelibolu başta olmak üzere sahadaki kaleler hemen tamir ettirilip, muhafızlar konulmuş ve buraların Rum ahalisini Anadolu'ya tehcir ettirip, Türkler yerleştirilmiştir. Orhan Gazi bazı göçebe aşiretleri de buraya sevk etmiştir. Trakya halkının kaçabilen kısmı, Osmanlı istilası önünde muhaceret etmiş, boşalan yerlere Anadolu'dan gelen Türkler yerleştirilmiştir. 1359 yılında başlayan bu hareket, Osmanlılardan evvelki diğer sahil emaretlerinin de yaptıkları gibi geçici bir istila olmayıp; hakiki bir yerleşme olmuştur ve bu süreçte Bizans, ilk defa Osmanlı tehlikesini, tam anlamıyla idrak edebilmiştir.<sup>97</sup> Bu durum üzerine İmparator Kantakuzenos buraların tahliyesi için Orhan Gazi'ye müracaat etmiş, Orhan Gazi ise kabul etmemiştir.<sup>98</sup> Ayrıca bu dönemde aynı zamanda yaşanan (1351-1355) Ceneviz-Venedik savaşı olmasa, Osmanlıların Rumeli'ye yerleşimi bu denli kolay olmayacaktı.<sup>99</sup>

Süleyman Paşa, Gelibodu'dan hareketle Bolayır ve Tekfurdağı'na kadar Marmara kıyılarını almıştır. Osmanlı kuvvetleri batıda Haydarbolu'ya, doğuda Vize'ye, batıda Keşan ve Dimetoka'ya kadar akınlar yapmıştır. Bizans iç savaşları (1328-1341 ve 1341-1347), soylular, kilise ve köylüler arasındaki sosyal gerilim, Karesi ve Umur Gazi'nin akınları, Bulgarların istilaları, özellikle 1348-1362 yıllarındaki veba salgınları ile şehirler ve halk bitap düşmüştür. Bizans'ın yaşadığı tüm bu olumsuzluklar, halkın kendileri kurtarıcı aradığı bu dönemde, Osmanlı'nın yayılmasına epey yardım etmiştir.<sup>100</sup>

Karesi Beyliği zapt edildikten sonra, sınır Çanakkale Boğazı'na dayanmış, Süleyman Paşa, tarihi Kapıdağı-Lapseki yolunu ele geçirmiştir. 1350lere gelindiğinde karşı kıyıya geçip yerleşmek için artık şartlar uygundur. Ceneviz ile Venedik-Bizans-Aragon ittifakı arasındaki savaş Orhan Bey'e bu elverişli şartları hazırlamıştır. 1351'de Venedik donanması Pera'yı kuşatma altına almıştır. Pera bu durumda Bizans ve Venedik karşısında ancak Orhan Bey ile işbirliği sayesinde dayanabilmiştir. 1351-1355 yılları arasındaki Ceneviz-Venedik savaşında Ceneviz donanması, erzak ikmalini Orhan

---

<sup>96</sup> Oğuzoğlu, *a.g.e.*, s.98; İncalçık, *a.g.e.*, s.70.

<sup>97</sup> Köprülü, *a.g.e.*, s.122.

<sup>98</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.137; Danişmend, *a.g.e.*, ss.28-29.

<sup>99</sup> İncalçık, *a.g.e.*, s.67.

<sup>100</sup> İncalçık, *a.g.e.*, ss.70-71.

Bey'e ait limanlardan yapmıştır. Orhan Bey, 1000 okçu ile Pera'nın savunulmasına yardım etmiştir. Daha evvelki Haçlı ittifaklarına ticaret gemilerini korumak adına katılan Ceneviz, artık Osmanlı kuvvetini karşı kıyıya çıkarmayı ücret karşılığında kabul etmiştir. 1352 senesinde Venedik-Katalan donanması İstanbul'dan ayrılınca, yalnız kalan Bizans, Orhan Bey ve Ceneviz'le barış antlaşması imzalamak durumunda kalmıştır.<sup>101</sup>

#### -Ankara'nın Alınması

Bu gelişmeler yaşanırken Orhan Gazi, İç Anadolu'daki gelişmelerle de ilgilenmekte idi. O dönemde Ankara bölgesi, Sivas sultanı Eretna soyundan Gıyaseddin Mehmed'e aitti. Eretna Sultanlığı'nda iç karışıklıklar meydana gelince, Mehmet 1354'de tahtını bırakıp Karamanoğlu'na sığındı. Karamanoğlu, onu destekleyerek Ankara'yı almak istedi. Bu karışıklıklardan faydalanan Orhan Bey, buraya Süleyman Paşa'yı gönderdi ve şehre hakim olan Ahiler ile anlaşmayı sağladı.<sup>102</sup> Ahiler Anadolu'daki fetret devrinde Ankara şehrinde asayiş ve düzeni sağlamış olan esnaf teşkilatlarıydı. Ahilerin siyaset ve devlet işleriyle doğrudan bir ilgileri bulunmuyordu, sadece yağmacılar ve haydutlara karşı emniyette olmak istiyorlardı.<sup>103</sup> Orhan Gazi, İpek yolu üzerinde sof<sup>104</sup> imalatı ve ticaretiyle zengin bir şehir olan Ankara'yı ve Sivrihisar'ı feth etmiştir.<sup>105</sup>

Bizans'ta Kantakuzenos tahttan çekildikten sonra, 1355 senesinde, V.Ioannes Palaiologos Trakya'da Türkler'e karşı savaş başlattı. Katolik olan Palaiologos, Papa'ya; halkını Katolikliğe sokmak için bir plan sundu ve Haçlı yardımını istedi. Ortodoksluğa sıkı sıkıya bağlı olan Rum halkı ise, Katolikliğe karşıydı ve Osmanlı'ya itaati daha uygun buluyorlardı.<sup>106</sup> Venedik'in sağladığı gemilerde Rodos, Venedik, Ceneviz ve İngiliz askerleri Türkler'e karşı savaşıyordu. Bu Haçlı Ordusu, Türkler'in Avrupa'ya geçiş iskelesi olan Lapseki'ye çıkarma yaptı ve kasaba yakıldı. Gemilerine dönerken Türklerin saldırısına uğradılar. Çoğu kılıçtan geçirildi.<sup>107</sup>

---

<sup>101</sup> İncalcık, *a.g.e.*, ss.67-69.

<sup>102</sup> İncalcık, *a.g.e.*, s.71.

<sup>103</sup> Güngör, *a.g.e.*, s.194.

<sup>104</sup> Ankara keçisi yününden elde edilen bir kumaş türüdür.

<sup>105</sup> İncalcık, *a.g.e.*, s.71; Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Tarihin İzinden Bursa Tarihi*, s.98.

<sup>106</sup> İncalcık, *a.g.e.*, s.75.

<sup>107</sup> İncalcık, *a.g.e.*, s.79.

1357 senesinde “Rumeli Fatih” diye anılan büyük kumandan Süleyman Paşa’nın bir kaza veya suikast sonucu vefatının ardından, Orhan Bey’in Theodora’dan olma oğlu Halil Bey, İzmit Körfezinde korsanlar tarafından Eski Foça’ya kaçırıldı. Orhan Bey, oğlunun kurtarılması için Bizans İmparatoruna başvurdu ve Bizans bu durumdan fazlasıyla faydalandı. Orhan Bey’e bir antlaşma imzalatıldı ve buna göre Trakya’da Bizans toprağına yaptığı her saldırıya son verecek, oğlunu kurtarmak için Foça’ya gidecek gemilerin masraflarını karşılayacak ve imparatorun o zamana kadarki bütün borçlarını silecekti. Aynı zamanda Kantakuzenos’un oğlu Mattheos’a yardımdan vaz geçecek ve İmparator Palaiologos’u destekleyecekti. Orhan Bey 30.000 Venedik altını fidyeyi ödedi ve 1359 senesinde Halil Bey kurtarıldı. Halil Bey, İstanbul’a getirildi ve burada Palaiologos’un küçük kızı İren ile nişanlandı. İmparator, Orhan Bey’den sonra tahta Halil Bey’in geçeceği sözünü aldı.<sup>108</sup>

Halil Bey’in kurtarılmasının ardından, Şehzade Murad, Lala Şahin ile, 1359 senesinde Rumeli fütuhatına başladı ve Çorlu Hisar’ını aldı. Ardından Misini, Burgos(Lüle-Burgaz) kalelerini aldı. Hacı İlbey, Meriç kenarındaki Burgos’ta yerleşti; Dimetoka’yı teslim aldı. Gazi Evrenos ise Keşan Hisarını aldı ve İpsala’yı zorlamaktaydı. Murad Bey, uçbeylerini orduya çağırdı ve Edirne’ye 55km mesafedeki Babaeski’de karargahını kurdu. Lala Şahin’i Edirne üzerine gönderdi. Edirne’yi savunmak için kaleden çıkıp Sazlıdere’de Osmanlıları püskürtmek için uğraşsalar da başarısız olan Bizans kuvvetleri, kalelerine çekildi. Bunun üzerine, Murad Bey, bütün kuvvetleriyle şehre yürüdü ve Edirne 1361 yılında teslim oldu.<sup>109</sup>

Orhan Gazi ise 1362 senesinde Bursa’da vebadan öldü.<sup>110</sup> Murad Bey, babasının ölümü üzerine payitahta gelerek Osmanlı tahtına geçti.<sup>111</sup>

Orhan Gazi zamanında, doğu sınırı Ankara’ya kadar uzamıştır. Candar ve Eratne Oğullarıyla sınır, Ankara-Gerede-Safranbolu-Bartın hattı üzerindedir. Candaroğulları ile bir çatışma olmadığından bu sınır değişmemiştir. Güney sınırı Eskişehir’in altından, Kütahya’nın kuzeyinden, Tavşanlı’nın batısından ve Akhisar civarından geçip Menemen yakınında denize ulaşmakta idi. Rumeli yakasında doğu sınır Silivri’den

---

<sup>108</sup> İnalçık, *a.g.e.*, ss.76-79.

<sup>109</sup> İnalçık, *a.g.e.*, ss.79-81.

<sup>110</sup> İnalçık, *a.g.e.*, s.81.

<sup>111</sup> Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, Tarih Araştırmaları, 1946, s.327.

başlamakta, Kırklareli ve Edirne yakınlarından geçerek Meriç'in karşı sahilinde Ferecik ve Gümölcine civarındaki Şabhane'ye kadar uzanmıştır.<sup>112</sup> Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı topraklarının yüzölçümünün altmış bin kilometre kadar olduğu tahmin edilmektedir. Orhan Gazi, Osman Bey'den miras aldığı araziyi iki misli büyötmüştür. İstanbul ve Çanakkale boğazlarına hakim olmuştur. Bu dönemde Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyeti, Anadolu'da Şile, Biga ve Alaşehir ile Karadeniz Ereğlisi gibi birkaç kasabada kalmıştır. Umur-Han, Karasi ve Gerede Türk beyliklerini sırayla işgal etmek suretiyle Rumeli tarafındaki fütuhâtını artırmasına karşılık Anadolu tarafındaki fütuhâtıyla da Orhan Gazi, Osmanlı tarihinin en önemli şahsiyetlerindendir.<sup>113</sup>

---

<sup>112</sup> Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805(1230-1402)*, İstanbul, Baha Matbaası, 1966, s.21.

<sup>113</sup> Danişmend, "Orhan Gazi'nin Ölümü", *a.g.e.*, s.32.



### 1.3.3. Kurduğu Müesseseler

Osmanlılar bir yere girdiği zaman ilk iş olarak asayiş ve nizamı sağlıyor, herkese can ve mal emniyeti veriyordu. Fetih hakkının bir sembolü olmak üzere şehirdeki en büyük kilise camiye çevrildikten sonra, halkın dini inanç ve ibadetleri üzerinde hiçbir müdahale edilmezdi.<sup>114</sup> Gayri-müslim halk Osmanlı'ya öyle güvenirdi ki, bazen kendi cemaat meclisinde adaletten emin olmayan bir Hristiyan, devlete müracaat ederek davasına İslam mahkemesinde bakılmasını isteyebiliyordu.<sup>115</sup>

Orhan Gazi döneminden kalma birçok vakıf ve temlik kayıtları, Osmanlı aile fertleri ve idareci zümre hakkında bilgi verir.<sup>116</sup> Orhan Gazi, 1329 Pelakanon Zaferi'nden sonra, Gebze'yi Kocaeli'nin merkezi yaptığını burada bir külliye inşa ettirmesinden anlaşılmaktadır. Orhan, Danişmenddivanı, Kartal Köyü, Hatunsuyu köylerini Gebze Camii'ne vakıf yapmış; Gedikli, Dereköy, Danişmendli, Çepni köylerini imaretine tahsis etmiştir. Sofya Milli Kütüphanesi'nde Orhan Vakıfları Defteri, Bursa Hisar Medresesi, Bursa imaret ve medresesi için vakıflarını içerir (Bursa Kızık köyleri bu evkaf içindedir.). Orhan Gazi'nin diğer vakıfları İznik'te camiine, Mekece'de imaretine, Soloz köyünde Ahi Zaviyesi ve Camii'ne aittir.<sup>117</sup>

Orhan Gazi döneminde birçok vakfiye ve mülkname iyice gelişmiş bir bürokrasinin sonucudur. Orhan Gazi 1333 senesinde kadı yetiştirmek üzere İznik'te mutasavvıf Davud-i Kayseri idaresinde ilk medreseyi kurmuştur.<sup>118</sup>

Orhan Gazi, Bursa'nın fethinin ardından Hisar'daki Saint Elie manastırını camiye çevirmiş ve ilk birkaç yılda burası cami olarak kullanılmıştır. Ancak 1337 tarihinde, Kale'de yeni bir cami yaptırmış ve manastırdan çevrilen cami Osman Gazi'nin türbesi olarak kalmıştır. Bunun hemen yanında Orhan Gazi'nin bir medresesi var idi; Manastır Medresesi de denilen bu medreseye Orhan Gazi yine Hisar'da yaptırdığı bir hamamı vakfetmiştir. Manastır Medresesi, Hisar'da çevresindeki mahalleye adını vermiştir.<sup>119</sup>

---

<sup>114</sup> Oğuzoğlu, *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, a.g.e., ss.105-106.

<sup>115</sup> Güngör, *a.g.e.*, s.198.

<sup>116</sup> İnalçık, *a.g.e.*, s.87.

<sup>117</sup> İnalçık, *a.g.e.*, s.89.

<sup>118</sup> İnalçık, *a.g.e.*, s.83.

<sup>119</sup> Oğuzoğlu, *8500 Yıllık Tarihin İzinden Bursa Tarihi*, a.g.e., s.98.

Orhan Gazi Bursa'yı beylik merkezi yaptığı zaman, Bizans Tekfurunun sarayını ve çevresini yeniden düzenleyerek "Bey Sarayı" haline getirdi. Şehadet Cami'nin tam karşısına düşen bu kısım 150mx110m. ebatındaki iç kale ile harem bölümü eklenmiş saraydan oluşuyordu.<sup>120</sup>

Orhan Gazi Bursa'da hızlı bir imar çalışması başlatarak, Hisar içinde sıkışan kenti, bugünkü Ulucami ve Hanlar Bölgesine kadar genişletti.<sup>121</sup> Orhan Bey, külliyesini Bursa Hisarı'nın doğu tarafına inşa ettirerek modern Bursa'nın temellerini attı. Burada, cami (bugünkü Orhan Camii), medrese, mektep, imaret, zaviye, hamam ve bedesten (bugünkü Emir Hanı) inşa ettirdi.<sup>122</sup> Hisarın Yer Kapı çıkışında Tahte'l-kal'a (Tahtakale) tarafında dükkânlar inşa edilerek şehrin bu tarafa doğru genişlemesinin yolu açıldı.<sup>123</sup>

Orhan Bey döneminde sadece Bursa şehir merkezinde değil, diğer yörelerde de imar hareketleri yapılmıştır.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tespitlerine göre Orhan Gazi Devri İnşa Edilen Eserler:

Adapazarı Şehri

1-Orhan Gazi Camii

Aftun Dere Köyü

2-Orhan Gazi Camii

Aftun Dere Köyü (Yukarı)

3-Orhan Gazi Camii

Akçe Ova Nahiyesi

4- Orhan Gazi Camii

5- Orhan Gazi Medresesi

---

<sup>120</sup> Oğuzoğlu, *a.g.e.*, s.98.

<sup>121</sup> *Yaşayan Müze Bursa*, a.g.e., s.34.

<sup>122</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.61.

<sup>123</sup> Oğuzoğlu, *a.g.e.*, s.98.

Araman Köyü

6- Orhan Gazi Camii

Baba Sultan Nahiyesi

7-Geyikli Baba Camii

8-Geyikli Baba Türbesi

9-Hamam

Beçiyörükler Köyü

10-Orhan Gazi Camii

Belen Köyü

11- Orhan Gazi Camii

Bilecik Eserleri

12- Orhan Gazi Camii

13- Osman Gazi Camii

14-Süleyman Paşa Camii

15-Şeyh Edebalı ve Mal Hatun Türbeleri

16-Orhan Gazi İmareti

Bolayır Eserleri

17-Gazi Süleyman Paşa Cami

18-Süleyman Paşa Gazi Türbesi

Bolu

19-Alpagut Köyü'nde Lala Şahin Paşa Zaviyesi

Bursa Eserleri

a-Cami ve Mescidler

20-Ahi Hasan Mescidi

- 21-Alaüddin Bey Cami
- 22-Alaüddin Bey Mescidi
- 23-Çoban Bey Mescidi
- 24-Gazi Ak Timur Mescidi
- 25-İl-Erioğlu Ahmed Bey Mescidi
- 26-Lala Şahin Paşa Mescidi
- Nilüfer Hatun Mescidi
- 27- Orhan Gazi Camii
- 28- Orhan Gazi Camii
- 29-Süleyman Paşa Mescidi
- 30-Süleyman Paşa Mescidi
- Veled-i Helvai Mescidi
- Tefsirhan Mescidi
- 31-Zarbhane Mescidi
- b-Bursa Medreseleri
- 32-Lala Şahin Paşa Medresesi
- 33-Orhan Gazi Medresesi
- 34-Aşağı Şehirde Orhan Gazi Medresesi
- c-Bursa Mektepleri
- 35-Orhan Gazi Mektebi
- d-Bursa Zaviyeleri
- 36-Orhan İmarat-Zaviyesi
- e-Bursa İmaratları
- 37-Orhan Gazi Aşhane ve Anbarı

f-Bursa Hanları

38-Bezir Hanı

39-Emir Hanı

g-Bursa Tekyeleri

40-Abdal Murad Tekyesi

41-Abdal Musa Tekyesi

42-Alaaddin Bey Tekyesi

43-Nilüfer Hatun Tekyesi

h-Bursa Türbeleri

44-Çoban Bey Türbesi

45-Sultan Orhan Türbesi

46-Osman Gazi Türbesi

i-Bursa Hamamları

47-Alaüddin Bey Hamamı

48-Eski Yeni Hamamı

49-Orhan Gazi Hamamı

k-Kaleler, Hisarlar

50-Bursa Hisarı

51-Aşağı Hisarı

l-Bursa Sarayları

52-Bey Sarayı

m-Bursa Köprüleri

53-Nilüfer Hatun Köprüsü

Büyük Kaynarca Köyü

54-Orhan Gazi Camii  
Büyük Tersiyeye Köyü

55- Orhan Gazi Camii  
Emir Ali Köyü

56- Orhan Gazi Camii  
Ereğli Kasabası

57- Orhan Gazi Camii  
Ezine Kasabası

58-Abdurrahman Camii  
59-Ahi Yunus Zaviye ve Türbesi  
Ferecik Kasabası

60-Gazi Süleyman Paşa Camii  
Filibe Şehri

61-Lala Şahin Paşa Köprüsü  
Gebze Kasabası

62- Orhan Gazi Camii  
Geriş köyü

63- Orhan Gazi Camii  
Geyve Kasabası

64-Süleyman Paşa Camii  
Göynük Kasabası

65-Süleyman Paşa Camii  
66-Süleyman Paşa Hamamı  
Gümüşova Nahiyesi

67- Orhan Gazi Camii

Gürle Köyü

68- Orhan Gazi Camii

Harmankaya Köyü

69-Gazi Köse Mihal Kabri

Hasanlar Köyü

70- Orhan Gazi Camii

Hoca Köyü

71- Orhan Gazi Camii

İzmit Eserleri

72-Akça Koca Camii

73- Orhan Gazi Camii

74-Süleyman Paşa Medresesi

75-Süleyman Paşa Hamamı

İzmit Eserleri

76-Ayasofya Camii

77-Ece Yakubzade Mahmud Çelebi Camii

78-Hacı Hamza Camii

79-Hacı Özbek Camii

80-Orhan Gazi Mescidi

81-Süleyman Paşa Mescidi

82-Orhan Gazi Medresesi

83-Süleyman Paşa Medresesi

84-Orhan Gazi Mektebi

- 85-Süleyman Paşa Mektebi
- 86-Orhan Gazi İmareti
- 87-Hacı Hamza Künbedi
- 88-Kırgızlar Türbesi
- 89-Orhan Gazi Hamamı
- Kandıra Kasabası
- 90- Orhan Gazi Camii
- 91-Akça Koca Camii
- 92-Akça Koca Türbesi
- Karabelen Yaylası
- 93-Doğlu Baba Zaviye ve Türbesi
- Karacabey Kasabası
- 94-Mihalıç Bey Zaviyesi
- Kavak Köyü
- 95-Süleyman Paşa Camii
- Kaymaklı Köyü
- 96- Orhan Gazi Camii
- Kaymas Köyü
- 97- Orhan Gazi Camii
- Kuyumcular Köyü
- 98- Orhan Gazi Camii
- Küçük Kaynarca Köyü
- 99-Şeyh Muslihüddin Camii
- Küre Köyü



100-Sultan Orhan Camii  
101-Küre-i Sağıyr Köyü'nde Orhan Gazi Camii  
Lapseki Kasabası  
102-Süleyman Paşa Camii  
Malkara Kasabası  
103-Süleyman Paşa Camii  
Mekece İstasyonu  
104- Orhan Gazi Zaviyesi  
Melen Köyü  
105- Orhan Gazi Camii  
Mustafa Kemal Paşa Kazası  
106-Lala Şahin Paşa Camii  
107-Lala Şahin Paşa Medresesi  
108-Lale Şahin Paşa Zaviyesi  
109-Lala Şahin Paşa Hamamı  
110-Lala Şahin Paşa Türbesi  
Orhan Gazi Kasabası  
111- Orhan Gazi Camii  
Sapanca Nahiyesi  
112- Orhan Gazi Camii  
Söğüd Kasabası  
113- Orhan Gazi Camii  
114-Ertuğrul Gazi Türbesi  
Sölöz Köyü

115- Orhan Gazi Camii ve Zaviyesi

Şabhane Kasabası

116-Süleyman Paşa Camii

Tacüddin Köyü

117-Tacüddin Kariyesi Zaviyesi

Tepe Köy

118- Orhan Gazi Camii

Vize Kasabası

119-Gazi Süleyman Paşa Camii

Yarhisar Köyü

120- Orhan Gazi Camii

121- Orhan Gazi Hamamı

Yenişehir Kazası

122-Yenişehir

123- Orhan Gazi Camii

124-Süleyman Paşa Medresesi ve Türbesi

125-Pustinbuş Baba Zaviyesi

126-Pustinbuş Baba Hamamı<sup>124</sup>

---

<sup>124</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, ss.18-20.

## BÖLÜM 2. BURSA ORHAN GAZİ KÜLLİYESİ

### 2.1. KÜLLİYE

Bizans tekfurları zamanında kale içinde, Topkapı sarayının yarısı kadar bir sahaya sıkışan Bursa kasabasını şehir kimliğine ulaştırma planının ilk adımı, kalenin eteğinde, doğu tarafına doğru bir alanda, yeni tipik bir Türk-İslam şehri kurulmasının öngörülmesi ile atılmıştır.<sup>125</sup> Mehmed Neşri, tarihi vesikalarda “Aşağı Hisar” olarak anılan bu alandan faydalanabilmek için Gökdere’nin yatağının bile değiştirildiğinden bahseder.<sup>126</sup> O dönemde oldukça ıssız olduğu bilinen bu bölge<sup>127</sup>, surlara yakınlığı nedeniyle güvenliğinin sağlanabileceği düşüncesi ve topografik özelliklerinin yerleşmeye uygun olması sebebiyle tercih edilmiştir.<sup>128</sup> Aşağı Hisar’da yeni oluşturulacak yerleşim birimine öncelikle Cuma namazının kılınacağı bir camisinin, ve devamlı kurulacak bir pazarının olması şartı ile; cami ve etrafında medrese, mektep, zaviye, aşhane, han ve hamamdan mürekkep “Orhan Gazi Külliyesi”nin kurulması ile başlanmıştır. Manzumenin etrafı ise yüksek ve büyük bir duvarla çevrelenmiştir.<sup>129</sup> Orhan Gazi, tasarladığı gibi yeni şehir merkezini de kurmuştur.<sup>130</sup> Bu Orhan Gazi manzumesi, önce Bursa’da Yıldırım, Yeşil, Muradiye’de; daha sonra da Edirne ve İstanbul’da kurulacak olan devlet müesseselerinin öncüsü olmuştur. Bu mimari topluluk ilk yapıldığı dönem düşünüldüğünde çok büyük gibi görünse de; Orhan Gazi’nin, gelecekte tesis edeceği kudretli devleti öngörerek bu ölçekte yaptırdığı anlaşılmaktadır.<sup>131</sup>

Orhan Gazi manzumesi Tahtakale’den Setbaşı’na giden eski yol üstünde yer almaktadır. Bugün yol camiden iki buçuk metre yüksektir fakat yapıldığı dönemde yol ile arasındaki bu seviye muhakkak ki daha alçaktır. Zira Ulu Camii de bu şekilde yoldan alçakta kalmaktadır. Oysa ki hiçbir zaman camiiler çukurda yapılmaz. Bu manzumenin en doğuda medrese ve imareti, en batıda hamam ve hanı vardır. Mektep kuzeydedir.

---

<sup>125</sup> Doğan Yavaş, “Bursa’nın Kuruluşunda Orhan Gazi ve Muradiye Külliyesi”, *Bursa Şehrinin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kültürü*, Hazırlayan: Yusuf Oğuzoğlu, İstanbul, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Temmuz 2008, s.54-55.

<sup>126</sup> Mevlana Mehmed Neşri, *Cihannüma*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, Kasım 2013, s.79.

<sup>127</sup> Neşri, *a.g.e.*, s.79.

<sup>128</sup> Rahmi Dede-Neslihan Dostoğlu, “Geçmişten Günümüze Bursa Tarihi Ticaret Aksı”, *Çarşının Öyküsü Bursa*, 2.B., İstanbul, Bursa Araştırmaları Merkezi, 2010, s.235-236.

<sup>129</sup> Yavaş, *a.g.e.*, s.55.

<sup>130</sup> Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, YEM Yayınları, Mayıs 2007, s.83.

<sup>131</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.61; *Bursa Hanları*, Bursa Yeni Basımevi, 1935, ss.3-4.

Külliye binalarının yerleştirilmesi, bugünkü vaziyete bakılarak, biraz dağınık olduğunu düşündürse de, yapılırken tüm binalar aynı avluda idi. Avlunun yerine, II. Bayezid'in müdahalesi ile Koza Hanı yapıldı. Bu durum, Orhan Gazi Külliyesi'nin sıkışmasına sebep olmuş, genel vaziyetini bozmuş, kompleksin kendi içerisindeki iletişimini kesmiştir.<sup>132</sup> Daha sonraları ise Ulu Cami, Emir Hanı'nın bir kısmının içine girmiştir. XIX. asırda Belediye binasının yapılışı ve yol kotunun yükseltilmesi gibi müdahaleler ile Orhan Gazi Külliyesi bugünkü haline gelmiştir.<sup>133</sup>

Bu külliye camii olduğu gibi kalmıştır. Han ve hamam da sürekli olarak tamir ve ihya edilmiştir. İmaret, zaviye, mekteb ve medrese ise ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır.<sup>134</sup>

---

<sup>132</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.61.

<sup>133</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.66.

<sup>134</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.61.

## 2.2. HAYRAT

### 2.2.1. Mescid – Orhan Camii

Cami, cem eden toplayan demektir. Yalnız namaz kılmak için olan yerler bütün İslam ülkelerinde mesciddir. Mescidi’l-cami veya kısaca cami ise sadece namazgah değil, icab ettikçe başka hizmetlerin de mekanıdır. Camide namaz vakitlerini etkilemeyecek şekilde mevlidler okunur, tevhidler çekilir ve dersler verilir.<sup>135</sup>

Orhan Gazi Külliyesi’nin bir parçası olan Orhan Cami, Orhan Gazi’nin emri ile, Bursa’nın fethi sonrasında, kentin surları dışına inşa edilen ilk camidir.<sup>136</sup> Ulucami’nin doğu tarafında ve Belediye Binasının karşısında yer almaktadır.<sup>137</sup>

Caminin 1413 tarihinde Karamanoğlu Mehmed Bey’in Bursa kuşatması sırasında yakılması nedeniyle son cemaat yeri ve giriş kısmı zarar görmüşse de 1417 yılında Çelebi Sultan Mehmed’in emri ile veziri Beyazıd Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. Bir başka tamiri de 1905 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından gerçekleştirilmiştir.<sup>138</sup> Caminin içerisindeki yapılmış kırık mermerlerin değiştirilmesi, elektrik tesisatının yenilenmesi, dökülen alçı boya işlerinin tezyinatların korunarak elden geçirilmesi gibi küçük çaplı tadilatı en son 2004 senesinde yapılmıştır.<sup>139</sup>

Bu caminin Orhan Gazi devrinde yapıldığı halini muhafaza ettiğini ilk defa Mimar Sedat Çetintaş belirtmiştir. Zira bina kargir olduğundan Karamanoğulları tarafından tamamiyle yakılmış olamayacağını ve yapılış şeklini koruduğunu, inşaattaki acemilikler sebebiyle Çelebi Mehmed dönemine ait olamayacağını ve tezyinatın Selçuk ananelerine uyan ilk Osmanlı Devrinde bulunduğundan daha sonraki zamanlara da mal edilemeyeceğini söyler.<sup>140</sup> Ayverdi de caminin tamamen yakılmış olamayacağını

---

<sup>135</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.84; *a.g.e.*, s.89.

<sup>136</sup> *Yaşayan Müze Bursa*, *a.g.e.*, s.322.

<sup>137</sup> Kepecioğlu, “*Orhan Camii*”, *Bursa Kültürü*, C.IV, *a.g.e.*, s.10; Şeref Eler, *Bursa’da Eski Eserler Eski Şöhretler*, 2.B., y.y., 1966, s.24.

<sup>138</sup> Mefail Hızlı, “*Bursa Çarşısı’ndaki Dini Yapılar*”, *Çarşının Öyküsü Bursa*, 2.B., İstanbul, Kasım 2010, s.89; A. Memduh Turgud Koyunluoğlu, *Anadoluda Türkler-Eti, Frik, Lid, Bitinya, İran, Roma Bizans, Büyük Selçuk, Anadolu Selçuk ve Osmanlı zamanında (İznik) ve Bursa Tarihi*, Vilayet Matbaası, 1935 Bursa, s.163-164 ; Sedat Çetintaş, *Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursa’da İlk Eserler*, İstanbul , Milli Eğitim Basımevi, 1946, ss.18-19.

<sup>139</sup> Tadilatın kararı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Bursa Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nda saklanmaktadır.

<sup>140</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, ss.18-19.

eserinde anlatır. Orhan Camii inşasından sonra geçirdiği yangın ve sonraki tamirlerinde gerçek şeklini ve ölçülerini korumuştur.<sup>141</sup>

Orhan Camii'nin planı pek çok kez başka camilerin yapımında tekrar edilmiş olsa da, caminin kendisi ilgi ve alakadan uzak kalmıştır. Orhan Camii günümüzde, yapıldığı dönemle mukayese edildiğinde, oldukça siliktir. Zira çevresi kapalı, kendisi de aşağıdadır. Caminin doğu tarafı kısmen sokaktan alçakta kalmaktadır. Güneyinde yer alan caddedeki üç metrelik set duvarı camiye saklar. Caminin kapısının önündeki şadırvanlı avlusu ise bu caminin bahçesi üzerine Koza Hanı'nın yapılmasından dolayı epeyce küçüktür. 150 metre ötesinde kendi hacminin sekiz kat büyüklüğündeki Ulu Cami'nin ve Orhan Camii'yi kuzey ve batıdan kapatan 5 metre yakınına kadar sokulan Koza Hanı'nın inşaları bu binayı adeta gizlemiştir. Ayrıca bir de yolun yükseltilip caminin çukurda bırakılması, Belediye binasının doğuda yapılması gibi durumlardan mütevellit cami saklanmıştır.<sup>142</sup>

Orhan Camii, üç eyvanlı planın ilk uygulandığı camidir. Bu plan tipi Osmanlılardan evvel her çeşit binada icra edilmiştir. Orhan Camii'de Selçuklularda medrese planlarında yer alan giriş kubbesi açık olanlardan eyvan alınarak, üstü kubbe ile örtülmüş, caminin önüne de bu plana yeni bir unsur olarak revak ilave edilmiştir.<sup>143</sup>

Bu cami, Ters (T) planlıdır.<sup>144</sup> Caminin içinde yan kısımlarında iki geniş bölüntü yer almakta, ön kısmında ise mihrap ve minber vardır.<sup>145</sup> Cami dört büyük kubbe ile örtülmüştür. Birbiri arkasına iki kubbeden ibaret olan caminin, girişten sonraki birinci kubbesinin sağ ve solunda yer alan kubbelerle örtülü geniş bölüntüleri; önceleri zaviye, daha sonra kütüphane<sup>146</sup> olarak kullanılmıştır.<sup>147</sup> Cami tek minarelidir. Geleneksel Bursa mimarisinin ilk örneklerinden olan cami; yığma taş, kesme taş ve tuğla ile örülmüştür. Orhan Camii'nin yapımında Bizans sütun ve sütun başlıkları gibi devşirme

---

<sup>141</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.82.

<sup>142</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.71; Ayverdi, *a.g.e.*, s.61.

<sup>143</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.71.

<sup>144</sup> Albert Gabriel, *Bir Türk Başkenti Bursa*, haz. Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil, C.I, İstanbul, Osmangazi Belediyesi Yayınları, t.y., s.46.

<sup>145</sup> Erler, *a.g.e.*, s.24.

<sup>146</sup> Musa Ataş, geçmişte içerisinde binlerce kitabı barındıran bir kütüphanenin yer aldığından bahseder. Bkz.: Musa Ataş, *Bursa Kılavuzu*, y.y., 1944, s.27.

<sup>147</sup> Kepecioğlu, "*Orhan Camii*", *a.g.e.*, s.10.

malzemeler ile çeşitli tuğla ve taş süslemeleri kullanılmıştır.<sup>148</sup> Caminin avlusunda şadırvanı ve yanında da eski bir çınar vardır.<sup>149</sup>

Taş döşeli avludan revakın orta kemerinden geçilip girişe gidilir. Orta kemer özengisi diğerlerinden daha yukarıda yapılmıştır. Revak kemerleri iki merkezli sivri kemerlerdir. Kemerler, ya yalnızca tuğladan ya da üç sıra tuğla bir sıra kesme taş olmak suretiyle alaşık olarak yapılmıştır. Revakların kemerleri, yağma kesme taştan ayaklar ve silmeler taşır. Bu ayaklar dışında caminin hiçbir yerinde kesme taş kullanılmamıştır. Kemerlerdeki gergiler Parvillee'nin tamirinde demir yapılmışsa da, önceleri 18x18 ebadında meşeden yapılmış. Revakın dış duvarının yağmur sularını tahliye etmek için önceleri meyilli bir eteği vardysa da şimdi ufak ikinci bir set halindedir.<sup>150</sup>

Revakın iki yanı tonozla, ortalar ise kubbe ile örtülüdür. En ortadaki kubbe zengin bir baklavali üçgenli kasnak kuşağı üstüne oturmaktadır. Kuşak iki ucunda daha yatık, ortalarda daha diktir. Revak kemerlerinin bazıları, olması gerektiği gibi ayakların hizasına geldiği halde, bazıları silmelerin kenarına basmaktadır. Giriş eyvanı ufak bir kubbe ile örtülüdür. Günümüzde sağında hanımlar bölümünün kapısı, solunda müezzin odasının kapısı, karşısında ise caminin kapısı vardır.

Buradan girince aynı aks üzerinde iki kubbe görülür. Sağ ve sol yanda yer alan eyvanlar birinci kubbeye açılır. Orhan Camii'nin planı, Selçuk medreselerinde görülen tonoz eyvanın yerine yapılan kubbe ile örtülmüş önde bir kısım ile yanlarda iki kanattan oluşmuştur. Bu planın önüne ilave edilen revak ve ikisinin arasında kalan cami hizmetlerine ayrılmış alanlar ile bu yeni plan oluşturulmuştur.

Birinci kubbeli alanın zemini giriş ile aynı kottadır. Kare formuna yaklaştırmak için kible yönündeki duvarın üstüne geniş bir kemer yerleştirilmiş, yanlara ise daha dar iki kemer yapılmıştır. Daha dar olan bu yan kemerlerin konmasının sebebi ise kubbe tabanını kare yapmak için değil, tamamen estetik kaygılardır. Zira giriş kısmında ve ikinci kubbe ile arasındaki kemerlere oturan kubbenin yanlarda düz duvara oturmasındansa, kör kemerlere oturtulması uygun gelmiştir. Bu kubbenin tabanı uzun ve sarkık pandantiflerden müteşekkil sekiz köşelidir. Yüksekliği 2.5 m olup yedi adet

---

<sup>148</sup> Engin Yenal, *Osmanlı Mimarlığı Erken Döneminde Bursa'da Yapıların Oluşumu*, Ankara, Bursa Kültür A.Ş., t.y., s.74; a.g.e., s.132; a.g.e., s.234.

<sup>149</sup> Erler, a.g.e., s.24.

<sup>150</sup> Ayverdi, a.g.e., ss.71-72.

olan pencerelerinin arasında ayrı ayrı bademler mevcuttur. Bu kubbenin giriş kısmındaki kemerinin bulunduğu kısmında, girişin sağ ve sol taraflarında 57 cm'lik ahşap korkuluklarla diğer alanlardan ayrılmış giriş kotundan 20 cm yükseklikte 293x275 cm'lik alanlar meydana getirilmiştir. Bu alanların yüksekliği yerden tavanlarına kadar 260 cm'dir. Korkulukların duvarlara denk gelmeyen köşelerinde 22x22 cm'lik asma katı taşıması için kolonları vardır. Asma katın döşemesi ise 25 cm'dir. Sağ taraftaki alanın sağ duvar tarafına boydan boya kitaplık konmuştur. Sol taraftakinin sol duvar tarafına ise bu sağ ve sol alanların üzerine denk gelecek şekilde yapılmış asma katın merdiveni yerleştirilmiştir. Merdiven ahşaptır. Bu yeni yapılan asma katın korkuluklarının üzerlerine perde de çekilmiştir ki bu, namaz kılmak için yukarıya çıkan erkeklerin sağ ön taraflarında namaz kılan kadınları görmelerini önlemek içindir. Bu asma kat ve asma katın altında ayrılmış alanlar yenidir. Ne zaman yapıldıkları bilinmez.<sup>151</sup>

İkinci kubbesi olan mihrap üstündeki kubbe ise, pandantiflerden müteşekkil sekiz köşeli bir tabana oturur. Kubbe daire değil, oval tabanlıdır.<sup>152</sup> Birinci ve ikinci kubbe çaplarının farkı 50 cm'dir. Pandantiflerin ortasında kör kemerli çerçeveler vardır, birinin içerisinde kitabe yer almaktadır. Bu alanın zemini 55 cm yüksektedir. Pencereleri karşılıklı olarak aynı hizadadırlar fakat alttaki pencereler ile üstteki pencereler aynı değildir. Duvarlar karşılıklı olarak farklı kalınlıklarda yapılmışlardır. Ayrıca Cami'nin mihrabının istikameti güney doğudan güney batıya doğru 48 derece eğridir.<sup>153</sup>

Yan kanatlar iki geniş, bir de kör kemerin ilavesi ile oluşturulan kare tabana oturan kubbelerle örtülmüştür. Bu kubbelerin çapları ve yükseklikleri farklıdır. Dış kasnaklarından doğudakinin batıdakinden 60 cm yüksek olduğu görülmektedir. Bu kısmın zemini de 45 cm yüksektedir. Doğu tarafındaki kapı, eskiden pencere iken 1904 senesinde kapıya çevrilmiştir.<sup>154</sup> Şu anda kapının olduğu yer iç kısımda dolap yapılmış, depolama için kullanılmaktadır. İki yanın pencereleri aynı aksta yapılmamıştır. Ayrıca batıda pencerelerin sayısı fazladır. Kanatlarda camların olduğu iç nişlerin denizlik

---

<sup>151</sup> Bursa Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nda, yapılmış olan bu tadilata dair ne bir karar ne de bir proje yer almamaktadır.

<sup>152</sup> Yenal, *a.g.e.*, s.268.

<sup>153</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.62.

<sup>154</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.74.



kısımlarına klimalar yerleştirilmiştir. Ayrıca Kuran-ı Kerim okumak için rahleler de konduğu, hatta çeşitli dua kitapları ile tesbihlerin de konulduğu gözlemlenir.

Caminin revakından girildiğinde, sağındaki kapıdan hanımlar alanının pabuçluğuna erişilir. Gerçekte hücre 3.00x6.00 m ebadında olup sağ taraftaki eyvana hizmet eden bir pencere ve bir kapısı vardır. Bu hücre esasında imam odası olarak tasarlanmışsa da günümüzde hanımlara ait bir alan olarak kullanılmaktadır. Pabuçluk girişin zemini ile, hücre de önünde yer alan yan kanatla aynı kottadır. Bu pabuçlukta dolap yeri de mevcuttur Doğu tarafında bulunmayan iç pencere, önündeki alan ile irtibatını kurmuştur. Sol taraftaki hücre ise müezzinlere özeldir. Zeminle aynı kottadır. Burada da dolap vardır. Günümüzdeki imam odası ise, müezzin odasının arkasında kalmaktadır ve girişi ise sadece cami içinden sol kanatın arkasından yapılır. Burası ayrıca minareye çıkma merdiveninin başladığı, kurşunluğa<sup>155</sup> çıkan merdivenin girişini de içeren yerdir. Bugün, müezzinlerin artık minareye ezan okumak için çıkmadıklarından mütevellit, minare kullanılmaz olduğundan, minareye çıkan demirden yapılmış döner merdiven de gömme dolap ile gizlenmiştir. Bu merdiven orijinal değil, sonradan yapılmıştır. Merdivenle ulaşılan odanın üzerine denk gelen zemin kotundan 2.5 m yükseklikteki alan ayrıca caminin alet ve edevatını, pek kullanılmayan eşyalarını saklama görevi gören alandır. İmam odasının önündeki revaka bir penceresi vardır.

Minarenin şerefe ve külahı, bakıldığında yeni olduğunu düşündürür. Cami'nin 1904 yılındaki tamirinden evvelki külahı sivri ve kurşunlu imiş. A. Gabriel, minarenin yeri ve adedi hakkında şüphe duysa da<sup>156</sup>; minare tektir ve şu andaki yerinde yapılmıştır. Zira bina simetrik değildir. Batı tarafında yağmur sularının tahliyesi için dere oluşturulduğu gözlemlenir ve simetrik olarak doğuda da uygulanmak istenen bu çaba, minarenin köşeye yapılması ile amacına ulaşmaz ve çatıda meydana gelen kopma ile biriken su doğrudan saçaktan akıtılmıştır ki bu sebepten doğu tarafındaki duvarın karardığı gözlemlenir.

Caminin cepheleri 1904 yılındaki tamire kadar bugünkü halinden pek farklılık arz etmez. 1904 yılındaki tamire istinaden Ayverdi, ilk yapıldığında dikdörtgen olan pencerelerin günümüzdeki kemerli haline getirildiğini, minare ve külahının son

---

<sup>155</sup> Çatı'ya denmektedir.

<sup>156</sup> Gabriel, *a.g.e.*, s.47.

hallerine getirildiğini söyler.<sup>157</sup> Geçmişte, hanımlar bölümündeki üst penceresinin yerinde, oda duvarı kırılarak açılmış bir mazgal mevcut olduğunu, batı tarafının ortasındaki kapatılmış olan üstlük penceresinin açıldığını, doğu cephesindeki görünen kapının aslının pencere iken ve bir üstlük penceresi kapalı bulunmaktayken; bunların kapıya çevrilip, bir penceresinin açıldığını söyler. Doğu cephesindeki üstlük pencereler, bu 1904 yılındaki tamirde de kapalı bırakılmıştır. Ayrıca, Ayverdi revak korkuluklarının mermer tablaların üzerine dikdörtgen ahşap olduklarını söyler.<sup>158</sup> Bugünse mermerin üzerlerindeki korkuluklar ahşap değil, demirdendir.

Cephelerde, bazı yerlerde iki sıra tuğla bir sıra moloz taşı, revaklarda üç sıra tuğla bir sıra kesme taş uygulanmıştır. Fakat çoğunlukla hiçbir düzene uyulmayıp, bazen tek, bazen iki bazense üç sıra tuğla ve bir sıra moloz taşı ile örülmüştür. Birkaç duvarda üç dört sıra moloz taşı bir sıra tuğla kullanılmış, arada bir tuğla da serpiştirilmiştir. Revakın en başta ve en sonda yer alan kemerleri sadece tuğla ile yapılmış, ikinci ve dördüncü kemerleri üç sıra tuğla bir sıra kesme taş ile yapılmıştır. Revağın ortasındaki kemer ise destere dişli tuğladandır. Revağın yanlarında yer alan ikiz kemerlerden batıdaki ve doğudaki aynı değildir. İkiz kemerlere Bizans sütun ve silmeleri uygulanmıştır. Cephelerin nihai görüntüleri en kolay ulaşılabilir, ucuz ve mahalli malzemelerin tercih edilmesi sebebiyle kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu sebepten cepheler Bizans'tan devşirme değil, orijinaldir. Saçakların silmeleri tuğla ile iki sıra destere dişli ve ikişer sıra düzlükten oluşturulmuştur. Yan cephelerde bazı yerlerde ortalarında güneş kursları olan destere dişleri yer almaktadır. Revakın ön tarafında da bu kurslar gözlemlenir. Revakın batı tarafındakinde çevresi simetriğindeki fazla olarak baklava şeklinde mala ile işlenmiş bir süs daha vardır. Revakın yanlarında yer alan ikiz kemer başlarından doğudakinde pembe ve beyaz renkli mermerden baklavalı, batıdakinde ise köşeleri kesilmiş beyaz mermerlerin içinde pembe kare mermerlerden oluşan bir tezyinat bulunur. Cephede mihrabın olduğu duvarda çiniden bir levha görülmektedir. Bu levhanın yapılış dönemine ait olduğu düşünülebilir.

---

<sup>157</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.76.

<sup>158</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.77.

Revaktan girildiğinde, camiye içeriye giriş kapılarının olduğu kemerin dışarıya bakan yüzeyinde pembe-bej-gri renkli taştan uygulanmış kemer pervazı vardır. Sedat Çetintaş, bu pervazın Selçuk desenine göre işlendiğini belirtir.<sup>159</sup>

Caminin iç tezyinatı ile ilgili üçgenli kubbe kasnakları; pandantifleri; XIV. asra ait ileri alçı işçiliği ile yapılmış, yaldızlı yedi dairevi sıralı istalaktitli<sup>160</sup> yaşmakla örtülü mihrabı müthüştür. Yaşmağın etrafında Rumi deseni ile yaşmağın çerçevesinin etrafında sekiz köşeli yıldızlı desen ve onun da etrafı zengin kuşaklar ile dönülmüş harika bir Malakari uygulaması gözlemlenmektedir. Mihrabın üstünde üç köşeli, ortasında Arapça bir ayet-i kerimenin yazılı olduğu taç vardır. Caminin bütün duvarlarında, pencelerin üstlerinde, kemerlerin yere bakan alınlarında, pandantiflerde, kubbe kasnaklarında, kubbelerinde ve tonozlarında, kalemişi uygulamaları gözlemlenir. Bu kalemişi uygulamaları yenidir. Caminin pencere camlarında da; dikdörtgen kısımlarında buzlu cam kullanılırken, kemerli kısımlarında vitray kullanılmıştır.

Caminin mihrabının sol tarafında yer alan ahşap kürsü ile sağ tarafında yer alan ahşap minber yenidir. Caminin kapıları ve hanımlara alan yaratmak için kullanılan ahşap seperatörler de yenidir.

Sedat Çetintaş bu binada yapılmış bazı hataları da şöyle sıralamıştır;

1. Caminin planında son cemaat yerinden mihraba kadar takip ederken revak orta kemerinin tam orta noktasından çıkan aksın, kendinden sonra gelen ikinci kemerden itibaren 0.40 metre sapmalar olduğunu eserinde çizimlerle gösterir, açıklar.

2. Birinci ve ikinci kubbelerin tam bir daire tabanlı olamayışını belirtir. Kubbelerin kaideleri oval şeklinde olduğundan, köşelere yapılan pandantiflerle sekiz köşeye döndürülmek istenen kubbe kaidelerinde bu pandantifler de büyük kalmış, kaideler epey yamulmuştur.

3. Tam simetri gözetilerek tasarlanmış binanın iç ölçülerinde simetrik anlamda başarıya ulaşamamıştır. Ayrıca birçok köşe açılarının 90 dereceden daha dar veya daha geniş olarak uygulandığı gözlemlenir.

---

<sup>159</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.21.

<sup>160</sup> “Sarkıtlı mukarnas” demektir.

Sedat Çetintaş, eğer caminin kubbelerinden biri çökmüş bile olsa kubbelerin iç yüzlerinin sıvalı, üstlerinin de kurşun örtülü olması nedeniyle bunun bakılarak anlaşılamayacağını söyler.<sup>161</sup> Ayrıca kubbeler yapıldıkları dönemde özel kalıplarla üretilmiş kiremitlerle örtülü olduklarını belirtir.<sup>162</sup>

Ayverdi, caminin bir ikinci tamir kitabesinin evvelden doğu cephesindeki kapının üzerinde bulunduğu fakat Sultan Abdülhamid'e karşı Meşrutiyet senelerinde söküldüğünden ve kaybolduğundan bahseder. Kitabede, Vali Reşid Mümtaz Paşa zamanında 1904 senesinde yapılan işlemleri ve tamirin sonucunu bildirdiğini söyler.

İlk defa bu camide sonraları ise birçok camide uygulanan temel prensiplerden bahsetmek gerekirse;

1. Planını üç eyvanlı açık avlulu Selçuk medreseleri ile kapalı avlulu tek eyvanlı planlarının karışımından meydana gelmiştir. Ayrıca eyvanları örten tonoz yerine kubbe tercih edilmiştir.

2. Plana revak eklenmiştir.

3. Planda yeni bir tarz doğmuştur.

4. Bu camide ilk defa Osmanlıların uyguladığı bir diğer şey ise alt sıralara pencereler açmış olmalarıdır. Her ne kadar bugün bize varlıkları çok tabii gelse de, o zamanlar en aşağı pencereler gerek Arap ve Selçuk camilerinde gerekse kiliselerde, en az yerden 3-5 m yükseklikten başlar.

5. Osmanlılar, öğrencileri olan Selçukluların ve topraklarını aldıkları Bizanslıların aksine, süslemede az ile yetinmişler, lüzumlu gördükleri kadar yapmışlardır. Bu anlamda yeni bir düzen kurmuşlardır.<sup>163</sup>

Bu caminin inşaat uygulaması kusurlu dahi olsa, mimari fikir ziyadesiyle ileridedir.<sup>164</sup> Caminin mimarının kim olduğunu ise bilinmemektedir.<sup>165</sup>

---

<sup>161</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.19.

<sup>162</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.21.

<sup>163</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.83.

<sup>164</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.82.

<sup>165</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.20.

İçeriye girerken revakın giriş aksındaki kubbesine bakıldığında özel bir alanı örtmek amacıyla yapılmış olan küçük kubbe kaidesini dikdörtgen bir alanla uyuşturabilmek sebebiyle, kubbe kaidesinin altının bazı üçgensel kabartmalarla süslendiği gözlenir. Bunlar süs olmakla beraber dikdörtgenden yuvarlağa geçmek için yapılmışlardır.

Namaz kılma yerindeki kubbe kaidesinin pandantiflerinde kemerli küçük nısıf kubbeler içindeki beşer köşeli yıldızlar vardır. Mimar Sedat Çetintaş, bu yıldızların Osmanlı sanat anlayışındaki sadeliği ifade ettiğini söyler.<sup>166</sup>

Binanın dışında yer alan saçak silmeleri de Osmanlılarda sevilen bir süsleme elemanı olmuş epey zaman pek çok yerde uygulanmıştır.<sup>167</sup>

---

<sup>166</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.22.

<sup>167</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.22.

### 2.2.2. Medrese

Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra bilgi ve kültür alanına önem vermişler, kısa zamanda şehir, kasaba ve köylerde muhtelif seviyede eğitim müesseseleri kurmuşlardı. Bu dönemde ilim bakımından ileri İslam ülkelerinden âlimler davet edilmiş, ilk devir Osmanlı alimlerinin yetişmesinde bu seyyah alimlerden ziyadesiyle faydalanılmıştır.<sup>168</sup> Selçuklu Devleti'nden devraldığı, askeri, idari, sosyal ve kültürel mirası, iyi bir şekilde değerlendiren Osmanlı Devleti, zamanla genişleyen topraklarında yüzlerce Selçuklu tipi medreseler açtı. Osmanlılar'ın yüksek öğretim kurumu durumunda olan medreselerine, sıbyan okullarından veya aynı seviyede özel eğitim görmüş öğrenciler alınıp; topluma kadı, müftü, müderris, cami hizmetlileri, katip vs. olarak yetiştirilmekteydi.<sup>169</sup> Bütün İslam Medreselerinde olduğu gibi, Osmanlı medreselerinde de ilim dili Arapça idi. Türkçe ancak ilmihal lisanı olarak tutunabildi.<sup>170</sup>

İlk dönem Osmanlı medreselerinde müderrisler, Hanefi fihına göre eğitim-öğretim yapmaktaydı. Medreselerde müderrisler maaşlarını düzenli olarak almaktaydılar. Müderrislere, onların yardımcısı durumunda olan muidlere ve onlarla birlikte talebelere de yiyecek ve para yardımında bulunulmuştur.<sup>171</sup> Osmanlılar, Selçuklular'ın medrese personeli için sağladığı vakıf imkanlarını daha da zenginleştirmiş ve bu kurumun, toplum tarafından itibar görmesini sağlamıştır.<sup>172</sup> Medreseler zamanla toplumda öyle etkili olmaya başlamıştır ki sadece dini konularda değil, iktisat, siyaset, hukuk, terbiye gibi alanlarda da söz sahibi müesseseler haline gelmiştir.<sup>173</sup>

Orhan Bey Külliyesi içerisinde yer alan Orhan Gazi Medresesi de Osmanlıların ilk medreselerindendir. Medresenin yanında zaviye ve misafirhanenin de yer aldığı külliye<sup>174</sup> 740/1339-40'da yapılmıştır. Bu medrese, camii ile belediye arasındaki

---

<sup>168</sup> Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984, s.5.

<sup>169</sup> Mefail Hızlı, XVI. Asır Bursa Medreseleri, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1986, ss.9-10.

<sup>170</sup> Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi*, Muallim Ahmet Halil Kitabhanesi, 1930, s.11.

<sup>171</sup> Bilge, *a.g.e.*, ss.19-20.

<sup>172</sup> Hızlı, *a.g.e.*, s.10 .

<sup>173</sup> Atuf, *a.g.e.*, s.12.

<sup>174</sup> Koyunluoğlu, *a.g.e.*, s.81; M. Tayyib Gökbilgin, "Bursa'da Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri, İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında", *a.g.e.*, ss.261-262.

sokağın köşesindeki bahçenin yerinde idi.<sup>175</sup> Ayverdi, vesikaların bu medreseden oda adedi ve eşkali hakkında bir bilgi vermeksizin XVIII. asra kadar bahsettiğini söyler. Bu medresenin 1313/1897'de mamur olduğundan, bundan sonra medrese ile ilgili herhangi bir vesikaya rastlanmadığını bildirir.<sup>176</sup> Lakin bu medreseden hiç söz etmeyen kaynaklar da vardır.<sup>177</sup> Ayrıca medresede görev yapan müderrisleri hakkında da pek bilgi edinilememiştir. Bu sebeplerden ötürü medresenin ilmi seviyesinin çok iyi olmadığı söylenebilir.<sup>178</sup>

---

<sup>175</sup> Ayverdi, “medresenin Orhan Camii ile Belediye arasındaki sokağın köşesindeki bahçenin yerinde olduğunu” Bkz.: Ayverdi, *a.g.e.*, s.94; Koyunluoğlu “şimdiki bahçesinin yerinde Orhan Medresesi, misafirhane ve zaviye varmış” Bkz.: Koyunluoğlu, *a.g.e.*, s.81; Abdülkadir “şimdiki belediye bahçesinin havuzunun önündedir” Bkz.: Abdülkadir, *a.g.e.*, s.59.

<sup>176</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.94.

<sup>177</sup> Mefail Hızlı, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, İstanbul , İz Yayıncılık, 1998, ss.25-26.

<sup>178</sup> Bilge, *a.g.e.*, s.91.

### 2.2.3. Mekteb

Halk çocukları için açılan mahalle ve sıbyan mekteplerinde, İslam dinine uygun eğitim ve öğretim uygulanmıştır. Öyle ki bu mekteplerde öğretmenlik yapacak olanlar da yine İslam dini esaslı medreselerde yetiştirilmiştir.<sup>179</sup> Bursa'da Orhan Gazi Cami'nin avlusunda bir mektep olduğu bilinmektedir. Ayverdi, sicillerden yaptığı tespitler ile, caminin çatı oluklarının kurşun olduğundan böylelikle mektebin kubbeli olduğunu bildirir. Kubbenin kiremit kaplı olduğunu veya kurşun iken kiremite dönüştürülmüş olabileceğini de söyler. Mektebin yerinin caminin kuzeyinde ve Koza Hanı'nın yakınında tahmin etmiş, hazırladıkları planlarda da buna göre göstermiştir.<sup>180</sup>

Mefail Hızlı, sicillerden yola çıkarak; bu mektepte halifenin günde 2 akçe aldığından, ayrıca bazı muallim-öğretmen isimlerine ulaşılmış olsa da onlara ve diğer görevlilere ne kadar ödeme yapıldığının bilinmediğinden bahseder.<sup>181</sup>

---

<sup>179</sup> Atuf, *a.g.e.*, ss.8-9.

<sup>180</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.94.

<sup>181</sup> Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999, s.159.



#### 2.2.4. İmaret – Aşhane ve Anbarı

Ayverdi, medrese, imaret ve zaviyenin birbirine bitişik olduğunu söyler. Aşhanenin en kuzeyde bulunduğunu, 1935 senesine kadar ayakta olan aşhanenin karşısında, bir tamir vesikasından hareketle, anbarın yer aldığından bahseder. Bu imaretin yakın zamanda yıkılmış olmasına rağmen fotoğrafı dahi bulunamamıştır. İmaret yıkıldıktan sonra yeri yol haline getirilmiştir.<sup>182</sup>

Sedat Çetintaş ise, imaretin, 1934'te şimdiki Belediye binasının alt tarafındaki boş düzlükte bulunduğundan, kötü tamirler neticesi harab halde olduğundan, daha sonra ise bu binanın tamamıyla yıktırılarak yerinin bomboş kaldığını söyler. İmaretin olduğu topraktaki temellerini araştırarak hiç değilse binanın planı hakkında bir fikir edinebilmek suretiyle 1945 yılı ekim ayında alanda bir sondaj uygulamasını tatbik ettiklerini; 7 yerinde hendekler açarak ortalama 1,50 metre derinliğine indikleri halde temel ve benzeri şeylere rastlanmadığını; yalnızca XIV. asra ait yapı tuğlaları, klasik Türk tarzında demir parmaklık gibi aranılan binaya ait enkaz parçalarıyla karşılaştığını anlatır. Bu araştırmayı ilerleten Çetintaş, 1936 yılında Belediye'nin, Vakıflardan bu imareti alıp yerine Küçüktaahl Hanımı verdiğini, bu şekilde bir mübadele yapıldıktan sonra Orhan imaretinin yıktırılıp temellerini söktürerek çıkan taşları o dönemde yapılmakta olan yeni mezbaha binasına taşıttığını bildirir. Tapu dairesine başvurarak kadastro haritalarından, en azından imaretin yerini göstermek amacı ile o haritanın parçasının kopyasını da yazdığı eserinde paylaşır.<sup>183</sup>

---

<sup>182</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.95.

<sup>183</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.37.

### 2.2.5. Zaviye - Misafirhane

Bu zaviye, medrese, imaret ile birlikte Şimdiki Belediye bahçesinin yerinde bulunmakta idi.<sup>184</sup> Ayverdi, belirlenemeyen bir zamanda zaviyenin yıkılmış olduğundan, yalnız mutfağın kalarak, oradan fakir halka ve imam, hatip, diğer hayrat görevlileri ve öğrencilerine aÇ dağıtıldığı için bu mutfağın aşhane anlamında imaret tabiri ile anılır olduğundan bahseder.<sup>185</sup>

Ayverdi, temsili bir zaviye çizmiŐ olsa da bunun gerçek bilgiler ışığında yapılmadığından, temsili bir iskân yeri olarak tasavvur edilip, revaklı bir sistemle çizdiklerini belirtir.<sup>186</sup>

---

<sup>184</sup> Koyunluoğlu, *a.g.e.*, s.81.

<sup>185</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.95.

<sup>186</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.95.

## 2.3. AKARAT

### 2.3.1. Emir Hanı

Yerleşim merkezlerinde veya kervan yolları üzerinde tüccarların ve yolcuların konaklamaları için yapılan binalara han dendiği gibi<sup>187</sup>, yalnızca tüccarların konaklayıp veya konaklamayıp, ürünlerini sattığı ticaret merkezlerine de han denmektedir. Hanlar, karıştırıldıkları Selçuklu kervansaraylarından bu yönleriyle farklıdır.<sup>188</sup> Tüccarlar hana geldiklerinde yüklerini depolara, hayvanlarını ahırlara yerleştirip kendileri mağazalarına giderlerdi. Hanların hep benzer yapıda inşa edilmelerinin müsebbibi tüccarların bu ihtiyaçlarıdır. Hanlar genellikle iki katlı, kesme taştan yapılmış kalın duvarlı, kare planlı, çok odalı binalardır. Hanlarda, alt katlar ile üst katların planları aynıdır. Hanların üst katlarına girişten sonra sağlı sollu merdivenlerden yukarı çıkılarak ulaşılmaktadır. Burası, geniş koridorlu, revaklı; kubbeli revakların arkalarında ise tonoz ile örtülmüş mağazalardan oluşmaktadır. Alt kat tamamen tonozla örtülüdür. Köşe mağazalar hariç, ara mağazalar her zaman bir odalıdır. Hanlarda her zaman hayvanlar için ayrılmış ahır, avlusunda şadırvan ve bir bölümünde de mescid vardır.<sup>189</sup>

Bursa'da, iş adamları tarafından yaptırılan ve sahiplerinin adlarıyla anılmakta olan konaklama amaçlı hanlar olsa da; hanların birçoğu, padişah veya ileri gelen devlet adamları tarafından vakıf olarak yaptırılmıştır. Hanlarda yer alan odaların kiraya verilmesi suretiyle kazanılan gelirler, hanın veya kurucusunun yaptırmış olduğu diğer hayır kuruluşlarının onarımı; mütevellî ve çalışanlarının aylıkları gibi giderlerinin karşılanmasına harcanmıştır.<sup>190</sup>

Kaynaklarda, XVI. yüzyıl Bursa'sında 50 civarında han sayılmakta olup; bunlardan günümüzde bilgisine ulaşabildiğimiz han sayısı ise 37'dir. Bu 37 handan da, 9'u kullanılmakta olup, 28'i ise yıkılmış durumdadır.<sup>191</sup>

Emir Hanı, 1339 yılında, kale altındaki düzlükte Orhan Külliye'si içerisinde, Orhan Gazi'nin yapımını emretmesiyle yapılmıştır.<sup>192</sup> Bu hanın, caminin yapılmaya

---

<sup>187</sup> Şen, *a.g.e.*, s.94.

<sup>188</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.100; Çetintaş, *a.g.e.*, s.23.

<sup>189</sup> Erler, *a.g.e.*, s.65; Şen, *a.g.e.*, s.94.

<sup>190</sup> Şen, *a.g.e.*, ss.94-97.

<sup>191</sup> Sezai Sevim, "Bursa Çarşısı'nda Kapan Hanı", *Çarşının Öyküsü Bursa*, 2.B., İstanbul, Bursa Araştırmaları Merkezi, 2010, s.153.

başlandığı tarih olan 736/1336'da yapılmaya başlandığı ve kullanıma açıldığı yani yapımının tamamlanış tarihi yine külliye camisinin kitabesinde belirtilen 740/1339 veya bu tarihlerin yakınlarındadır. 1933 senesinde Orhan Bey döneminde yapılan eserleri inceleyen Sedat Çetintaş'ın, Osmanlı Devleti'nin ilk ticaret hanı olduğunu tespit ettiği Emir Hanı, daha önce hiçbir araştırmacının dikkatinin çekmemiştir olmalıdır ki rölövesi alınmamış, planları çizilmemiştir. Yapıldığı dönemde ismi Bey Hanı olarak geçmekte iken, zamanla Arap dilinin kullanımının moda olması ile Bey kelimesi Emir kelimesine döndürülmüş, Emir Hanı olarak anılmaya başlamıştır.<sup>193</sup> Bu han ile birlikte Bursa'nın fethinden bu yana ticari önemi çok artmış<sup>194</sup>, külliyenin yapıldığı alan kısa zamanda şehrin alış veriş merkezi durumuna gelmiştir.<sup>195</sup> Bu han, ikincil önemdeki Doğu-Batı ticaret yolunu birincilleştirmiş<sup>196</sup>; kendine dünyanın dört bir tarafından tüccarları çekmiştir.<sup>197</sup> Hanın daha evvelden askeri kışla olarak yapıldığı iddiaları ortaya atılmıştır fakat mimar Sedat Çetintaş bu iddiayı çürütmüştür. Zira han, ticari maksatla inşa edilmiştir.<sup>198</sup> Han, günümüzde de şehrin en canlı ticaret merkezi konumundadır. Emir Hanı ve civarı dükkanlar ve evler vaktiyle sur içine alınmış, sur dışına Taşkapı (Belediye karşısındaki sokak bu isimle anılır) ve Demirkapı (Şimdiki Geyve Hanının yanındadır)'dan çıkılmıştır.<sup>199</sup>

Han, Tahtakale'den Setbaşı'na giden yol üzerindedir. Ulucami'nin kuzeydoğusunda kalır. Han genellikle Emir Hanı diye anılır. Ancak, sicil kayıtlarında Han-ı Bezzaziye veya Eski Bedesten olarak da geçmektedir.<sup>200</sup> Bezzazistan adı zamanla bozulmaya uğramış, bedesten olmuştur. Bezzazistan kelimesinin anlamı bez yani ipek ve kumaş satılan yerdir.<sup>201</sup> Bursa tarihindeki ilk Bedesten Emir Hanı'dır. Yıldırım

---

<sup>192</sup> *Bursa Hanları*, a.g.e., ss.3-4.

<sup>193</sup> Çetintaş, a.g.e., ss.22-23.

<sup>194</sup> Özer Ergenç, "Arşiv Kayıtlarına Göre Osmanlı Döneminde Bursa Çarşısı", *Çarşının Öyküsü Bursa*, 2.B., İstanbul, Bursa Araştırmaları Merkezi, Kasım 2010, s.50.

<sup>195</sup> Koyunluoğlu, a.g.e., s.119.

<sup>196</sup> Yılmaz Akkılıç, "Bursa'da Kapalı Çarşı", *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalı Çarşı*, haz. Ramis Dara, TED Bursa Koleji Kültür Yayınları, t.y., s.73.

<sup>197</sup> Erler, a.g.e., s.64.

<sup>198</sup> Abdülkadir, kışla olarak yapıldığından bahseder. Bkz.: Abdülkadir, a.g.e., ss.58-59; Çetintaş, a.g.e., s.23.

<sup>199</sup> Erler, a.g.e., s.68.

<sup>200</sup> Ergenç, a.g.e., ss.50-51.

<sup>201</sup> Raif Kaplanoğlu, "Kapalı Çarşı Plaza'ya Karşı", *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalı Çarşı*, haz. Ramis Dara, TED Bursa Koleji Kültür Yayınları, t.y., s.84.

Bayezid tarafından, sonradan asıl Bedesten yapılmıca, buraya Eski Bedesten denmeye başlanmıştır.<sup>202</sup>

Kent sosyoloğu Rana Aslanoğlu, Bursa’da kent merkezinin ilk oluşumunun bir ticaret merkezi olarak Emir Hanı’nın yapımı ile başladığını söyler. Emir Hanı, içerisinde yerleşik tacirlerin işyerlerinin bulunduğu bir bedestendir.<sup>203</sup> Tarihçi Halil İnalçık, tarihte bir bölgede bedesten yapılmış ise, bu o bölgenin gelişiminin önünde artık hiçbir engel kalmadığını söyler.<sup>204</sup> Ayrıca bedestenin; malların depolanması, yerleşik tacirlerin sınırlarının ötesinde ticaret yapabilmeleri için kervanlarını hazırlayabilecekleri alanları olması ve kişilerin şahsi mal varlıklarının devlet teminatı altında saklandığı banka gibi fonksiyonları barındırması ile bu bedesten bir ticari çekim merkezidir.<sup>205</sup>

Ulucami’nin avlusuna bitişik olduğu ve hatta bu avludan üst kata bir kapı bulunduğu için ilk bakışta bu cami ile ilişkilendirilemeyecek olan Emir Hanı, aslında kendisine 200 metre uzaklıktaki Orhan Cami ile ilişkilidir.<sup>206</sup> Ulucami Dördüncü Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid tarafından 1398-1400 yıllarında yapılırken; Emir Hanı’nın yapımı 1330’larda başlanmış, en geç 1339 yılında, Orhan Camii ile birlikte tamamlanmıştır. Ulucami’nin avlusunun bir bölümünün ve sonradan Çelebi Mehmet tarafından yaptırıldığı söylenen doğu minaresinin altında Emir Hanı’nın ahırları mevcuttur.<sup>207</sup>

Bey Hanı, Sultan Hanı olarak da anılan hanın günümüzde Ulucami’den girilen kapısında “Emir Hanı” yazılıdır.<sup>208</sup> Hanın üst kapısı Ulucami avlusuna, alt kapısı Kapalıçarşı’ya açılır. Ortasında bir şadırvan yer almaktadır.<sup>209</sup> Günümüzde de halen ticaret ve kent merkezini oluşturma görevini devam ettiren iki katlı bu tarihi hanın,

---

<sup>202</sup> Ergenç, *a.g.e.*, ss.50-51; Ayverdi, *a.g.e.*, s.63.

<sup>203</sup> Rana Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa, Asa Kitabevi, Eylül 2000, ss.194-195.

<sup>204</sup> Halil İnalçık, “İstanbul’un İncisi: Bedesten”, *İktisat ve Din*, Hazırlayan Mustafa Özel, İstanbul, İz Yayıncılık, 1994, s.121.

<sup>205</sup> Aslanoğlu, *a.g.e.*, ss.194-195.

<sup>206</sup> Ramis Dara, “Saklı Zamanlar : Hanlar”, *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalı Çarşı*, haz. Ramis Dara, TED Bursa Koleji Kültür Yayınları, t.y., s.39

<sup>207</sup> Gabriel, *a.g.e.*, s.182; Çetintaş, *a.g.e.*, s.25; Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, 2.B., İstanbul, T.A.Ç. Vakfı, 1982, s.103.

<sup>208</sup> Dara, *a.g.e.*, s.39.

<sup>209</sup> Şen, *a.g.e.*, s.94.

geçmişte alt katında 36, üst katında ise 38 olmak üzere toplam<sup>210</sup> 74 odası bulunmakta idi.<sup>211</sup> 1765'te şehirde yenen, yenmeyen, alınan ve satılan her türlü eşyanın han içindeki kantarlarda tartıldığı<sup>212</sup> Emir Hanı, geçirdiği birçok yangın ve depremler ile harap olmuş, mütemadiyen tamir edilmiştir.<sup>213</sup> Bu hanın kapısında taşralı insanlar sabun satarlarmış. Burası taşralı misafirlere mahsus olup, başkalarının satmaması için ferman verilmiştir. Bursa'da alınıp satılan her eşyadan kantariye parası alınır, hana gelir yapılırmış. Bursa'nın fethinden 1784 tarihine kadar kantarcılar, Uzunçarşı yangınından evvel, kapının sağ ve sol yanında mevcut olan peykelerde oturur ve kantarlarını bu boşlukların duvarlarına asarlarmış.<sup>214</sup>

Bugün Kapalı Çarşının sıralanmış bir çok dükkânı arasına karıştırılmış olan bu han, kuzey cephesinde aslına ait tek bir taşa bile sahip bulunmamaktadır. Kuzeydeki ardiyeler ve bütün bölme duvarları kaldırılmıştır. Yalnız sağ tarafta bir tek bölme duvarı bırakılmışsa da üzerine uygulanmış sıvalar neticesinde tanınması oldukça güçtür. Burada bütün cephe boyunca yapılışında dokuz adet olan ardiye yerine, irili ufaklı on iki dükkân meydana getirilmiş; bunlar da ahşap, kâgir, inceli kalınlı çeşitli bölme duvarlar ile bölünmüştür. Burada yalnız hanın girişi, kat merdivenleri ve han kapısı kendilerini muhafaza edebilmiştir.<sup>215</sup>

Orta avlu etrafında çevrelenmiş olan revakların kemerleri ve kemer ayakları, birçok eklemeler ve tuhaf iksalarla tanınmaz hale getirilmiştir. Kemerin ayakları arasında da bölme duvarları yapılarak, arkalarındaki ardiyelerle birleştirilmek suretiyle ikişer kısımlı mağazalar haline getirilmiştir. Bu tahriflerle birlikte, sonradan avluya doğru yapılmış ahşap ve kâgir çıkıntılar ile hem avlu darlaştırılmış hem de hanın orijinal ayakları, kemerleri ve sair orijinal kısımları gizlenmiştir. Ardiyelerdeki ana bölme duvarları da birçok yerlerde kaldırılarak bazen yerlerine birer direk dikilmiş, bazen tamamen boş bırakılmış, bazense sıvanarak belirsiz hale getirilmiştir. Asıl

---

<sup>210</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.96.

<sup>211</sup> Ergenç, *a.g.e.*, ss.50-51.

<sup>212</sup> Kamil Kepecioğlu, "Emir Hanı", *Bursa Kütüğü*, C.II, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., 2010, s.30.

<sup>213</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, ss.96-97.

<sup>214</sup> Erler, *a.g.e.*, s.69.

<sup>215</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, ss.23-24.

duvarların çoğuna müdahalelerde bulunulmuş; ya eklemelerle kalınlaştırılmış, yahut komple kaldırılmış yerine inceleri yapılmıştır.<sup>216</sup>

Ahır kısmı, 1397-1430 yıllarında yapılan Ulucami'nin sol minaresine temel hazırlamak amacıyla kısmen yıkılmış, bu minare yapıldıktan sonra ise bütünüyle toprak altında bırakılmıştır. Geçmişte tonozları, orta ayaklarıyla birlikte sökülerek yerlerine bölücü duvarlar yapılmış, sonrasında üzeri doldurularak sokak zemini ile aynı seviyeye getirilmiş ise de; ahır, rastlanmış izleri dikkate alınarak restore edilmiştir.<sup>217</sup>

Üst katta ise avluya bakan revakların arasında otuz kemerden yalnızca bir tanesi ayakta kalabilmiş, diğerleri yıkılmıştır. Bu kattaki revakların boydan boya yarım silindir şeklindeki tonoz örtüsü bütünüyle yıkılmış, sadece bazı yerlerde gerçek şekli hakkında fikir verebilecek kadar izlerine rastlanmıştır. Revakların köşelerinde yer alan dört adet kubbeden de ancak iki kubbesi ayakta kalmış; bunlardan da yalnızca biri orijinal olup, diğeri tamir eseri olmaktadır. Üst katın güney cephesine XX. asır başında bir kat daha ilave edilerek Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne yer yapılmıştır.<sup>218</sup>

Binanın kuzey cephesi, altlı üstlü Kapalıçarşı'ya çevrilmiş, yan cephelerine Kapalıçarşı'nın yan sokak dükkânları yerleştirilmek suretiyle Emir Hanı'nın görünüşü kapatılmıştır. Güney cephesini de o dönemde Vakıflar Genel Müdürlüğü gizlemiş olduğundan, bu han büsbütün saklanmıştır. Çetintaş, tarihe ilk Osmanlı ticaret hanı olarak yapılan bu hanın etrafının açılması için çevresinin istimlakinden bahseder<sup>219</sup> lakin bu artık dört cephesi de kapanmış bu han için mümkün görünmemektedir.

Binadaki revakların, ayaklarından saçaklarına doğru kesme taş-tuğla-kesme taş sırası ile inşa edildiği tespit edilmiştir.<sup>220</sup> Hanın oda ve ardiye kapıları eski olup, ana kapısı XVIII. asır yapısıdır. Binanın cephe görünüşünde gözlemlenen üst kattaki küçük pencerelere gelinceye kadarki kısmın penceresiz yükselişi kaleyi andırmaktadır. Bu ortaçağ dönemi uygulamasıdır. Alınları yontulmuş moloz taşlarıyla örülmüş duvarlarda kullanılan tuğla hatıllar ise, taş noksanlığından ileri gelse de, duvardaki monotonluğu

---

<sup>216</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, ss.23-24.

<sup>217</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, ss.24-25.

<sup>218</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.24.

<sup>219</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.24.

<sup>220</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.24.

bölüp cepheye bir hareket ve renk vermesiyle beğenilen bir yöntem olup, daha sonraları pek çok kere başka Osmanlı devri eserlerde uygulanmıştır.<sup>221</sup>

Üst revakların kemer ayakları arasında kalan kısımları geniş taş yapılp üzerlerine demir korkuluklar takılmış; bu taş kısmın sanki sedir gibi çalışması sağlanmış, tüccarların yazın avluda da çalışmalarına olanak vermiştir. Avlunun ortasında yer alan şadırvan orijinali olmayıp sonradan yapılmıştır.<sup>222</sup>

Binada Selçuklularda kullanılmayıp, burada kullanılmış tek malzeme duvarlardaki tuğla hatıllardır. Binanın revakları ve inşa edilmiş yöntemi Selçukluların yapılarıyla benzerlik taşır. Tek kalan kubbesinden anlaşıldığı üzere kubbeleri Selçuk usulünde yapılmıştır. Zira Osmanlılarda kubbelerin iç kısımları her zaman sıva ile örtüleceği tahayyül edilerek yapılmıştır. Bu binada ve Selçuklu binalarında ise kubbeler sıva ile örtülmemiş doğal malzemesinde bırakılmıştır.<sup>223</sup>

Odalar tek pencere ve pencerelerin duvar kalınlığıyla mukayese edildiğinde küçük kalan pencereleri ile odalar loştur. Bunların ocaklardan başka hücreleri de vardır. Fakat bu hücrelerin nerelerde ve kaçar tane olduğu sıvaları raspa etmekle anlaşılabilir. Ayrıca bu odaların revaklar tarafına yüksekte bırakılmış 0.10 metre darlığında ve iki karış boyunda mazgala benzer menfezleri vardır ki, bunlar hem bacanın çekmesi, hem de hava sirkülasyonu için bırakılmıştır.<sup>224</sup>

Giriş cephesinde odalar çift sayıda bölüntülü olduğu için hanın ana kapısı merkez aksın sağında kalmış ve merkez aksta yer alan şadırvan ve karşısındaki ahır kapısı bu merkez aksa tabi olmuştur. Bu simetri durumu da yine bir Selçuk ananesi etkisidir. Zira Bey Hanı'ndan sonra yapılmış Türk hanlarında böyle bir simetri düzensizliği görülmemiştir.<sup>225</sup>

Binanın avlu açıları muhtelifdir. Yalnız bir köşesi 90° olup diğerlerinin hepsi farklıdır. Avlunun ölçüleri de birbirlerine uymaz ki, aralarında 1.00 m kadar fark vardır. Revak kemerlerinin düzenli bir ölçüsü yoktur zira yan yana olanlar bile farklıdır. Alt katta güney tarafındaki revakın kemerleri yarım dairevi olduğu halde diğer üç taraf ve

---

<sup>221</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.25.

<sup>222</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.25.

<sup>223</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.25.

<sup>224</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.25.

<sup>225</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.25.



üst katlar sivri kemerdir. Alt üst ayakların birkaç köşede dik olmadığı gözlenir. Merdivenler simetrik değildir. Odaların ebatları ve duvar kalınlıkları değişkendir. Odalar arasındaki kira farkları da bundan ileri gelmektedir. Doğu ve batıda olan dükkânlar sonradan binaya yaslanmış ilavelerdir. Şu an yer almakta olan tuvaletler tamamen sonradan yapılmıştır. Koridorlar iki yanda dar olup, önde ve arkada geniştir.<sup>226</sup>

Binanın 1962-1963 yılında yapılan tamirata oldukça başarılı bir çalışmadır. Bursa'nın ananevi işçiliği ile yapılmıştır. Mal sahiplerinin isteği üzerine, döşemelerde mozaik çini uygulanmış, oda duvarları yer kazanma arzusu ile ince tutulmuştur. Ocaklar tamir edilmemiş, sadece bacaları yaptırılmıştır. Oda kapıları ve alt kat camekânlar demirdendir. Yeni tonozlar betonarme ile yapıp üzerine çatı örülmüştür.<sup>227</sup>

Günümüzde, hanın üst kat odalarında ağırlıklı olarak hac malzemeleri satan dükkânlar, dini kitaplar satan kitabeveleri<sup>228</sup> bulunurken, alt kat odalarında ise kuyumcu ve kuyumcu tamircileri bulunmaktadır. Hanın bugünkü durumu ise; kuzeydeki çarşı kapısından girilince girişin sağında yer alan çayevi hariç, kemerlerin tamamında kuyumculara ait olan mağazalar yer alır. Girişte hem sağda hem de solda yer alan 20 basamaklı merdivenle üst kata çıkılır. Avlusu ölçüleri biraz şaşmış olsa da kare biçimindedir. Ortasında mermer şadırvan vardır. Alt katta 28 kemer olup arkaları mağazadır. Bu kemerlerin dördü kapı-geçiş kemerleridir. Kemerlerin arkası esasında hanın alt revaklarıdır fakat mağazalara dahil edilmişlerdir. Tavanı tonozdur. Alt katta 35 mağaza vardır. Alt katın güney kemerinin sağında iki, solunda iki kemerli mağazalar vardır. Ayrıca burada tuvaletler, market ve bir de kuaför yer almaktadır. Üst katta da 28 kemeri vardır. Bu katta 37 tane oda vardır ve bunlar mağaza olarak kullanılmaktadır. Mağazaların önleri ise revaktır. Mağazaların kemerleri tonozdur. Bu katın mağazalarında bir tane küçük kemerli bir metre boyunda ocak vardır. Üst katın güney yönündeki kapısı Ulucami'nin avlusuna açılır.<sup>229</sup> Emir hanı içten içe 25,5x26,5 metredir. Hanın alt katına doğu tarafındaki sağlı sollu mağazaların yer aldığı derin bir koridordan geçilip girilir.<sup>230</sup>

---

<sup>226</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.100.

<sup>227</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.100.

<sup>228</sup> Özlem Köprülü Bağbancı, "Hanlar Bölgesi'nin 14.Yüzyılda Günümüze Değişim ve Dönüşüm Süreci", *Çarşının Öyküsü Bursa*, 2.B., İstanbul, Bursa Araştırmaları Merkezi, Kasım 2010, s.198.

<sup>229</sup> Erler, *a.g.e.*, s.69.

<sup>230</sup> Erler, *a.g.e.*, s.70.

Han, yüklü hayvanların girip çıkmasına müsait kapısı ile, hayvanları yükleyip boşaltacak geniş avlusu ve ahır ile, ardiyeleri ve çalışma büroları ile bir ticaret hanında aranacak bütün fonksiyonları barındıran, her türlü konforu sunan bir binadır.<sup>231</sup> Ayverdi'ye göre, bu han bezzazistan vasfına uygundur ayrıca han hakkında kervansaray da denmesine binaen, seyyah tüccarların ve kervanların uğradığı bir yer olabilme ihtimalinden de bahsetmektedir.<sup>232</sup> Bu binanın tasarımı yapılış gayelerini tümüyle karşıladığından, beş asır bu planın değişmediğini, yalnızca zamanla daha süslü ve büyük hale getirildiğini söyler.<sup>233</sup>

---

<sup>231</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.25.

<sup>232</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.97 .

<sup>233</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, ss.100-101.

### 2.3.2. Hamam

Orhan Gazi'nin aşağı şehirde yaptırdığı külliyeinin içerisinde, Orhan Camii ile birlikte inřa edilen Orhan Hamamı, Osmanlıların inřa ettirdiği hem ilk hamam hem de ilk ifte hamamdır.<sup>234</sup> Yapıldığında cami ile arasında sadece bir arsa var iken, bir buçuk asır sonra Koza Hanı yapılmış ve camiden ayrı dūřmūřtur. Ayrıca, Emir Hanı ile arasında da bir sokak vardır. Ayverdi, hamamın adının 1547 tarihli bir kadı sicilinde "Sultan Orhan vakfindan Hatuniye Hamamı" olarak geçtiğinden bahseder. Erkekler kısmı henüz XVI. yy.da işlevini kaybettiğinden Hatuniye-Kadınlar Hamamı olarak anılıyor olmalıdır. Hamam 1584'te civardaki dūkkānlar ve Emir Hanı ile birlikte yandıktan sonra onarılmış, kadınlar kısmı hamam olarak kalırken, erkekler kısmının ise kahve olarak kullanılmaya başlandığını söyler.<sup>235</sup> Zaman içinde bu hamama gōrdūđü vazifelere ve civardaki esnafa gōre, Orhan Bey, Bıçakçılar, Hallaçlar, Kadınlar Hamamı ve başka bir zamanda kahve olarak kullanıldığından Hamam Kahve gibi pek çok isimler konulmuştur. Hamam, tarihi boyunca pek çok tahribata ve tadilata maruz kalmış; yanmış, yıkılmış ve mütemadiyen tamir edilmiştir.<sup>236</sup> Hamamın erkekler tarafı 1957 yangınından evvel Aynalı arşı namıyla çarşının bir kolunu oluştururken, kadınlar kısmı harabdır.<sup>237</sup> Büyük Kapalı arşı yangınından sonra ise harap durumda olan hamam, Yüksek Mimar Sedat etintař'ın araştırmaları sonucunda özenle onarılmış, özellikle büyük bölümü yok olan kadınlar kısmı gūniřiđına çıkarılmıştır.<sup>238</sup>

Orhan Devri eserlerinin üzerinde alışan Yüksek Mimar Sedat etintaş'ın, 1933 yılında Bursa arşıları arasında, arşı olarak kullanılmakta olan bu eski binanın bir taslak plan krokisini hazırlaması ile bu yapının esasında bir hamam olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine Bursa Halkevinin, müftölük sicilleri üzerindeki araştırmasıyla elde edilen kayıtlara gōre bu binanın Orhan Bey Hamamı olduğu ortaya çıkmıştır. Sedat etintaş, daha sonraki yıllarda yaptıkları incelemeler sonucunda bu hamamın bir ifte hamam olduğu kanaatine varınca, hamamın toprak altında kalan kadınlar kısmını kazı ile meydana çıkarılması gerekli olduğunu bildirerek Milli Eğitim Bakanlığından<sup>239</sup>

---

<sup>234</sup> etintaş, *a.g.e.*, s.30.

<sup>235</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.111.

<sup>236</sup> *Bursa Hamamları*, 2.B., Bursa, Emek Basımevi, 1943, s.9.

<sup>237</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.113.

<sup>238</sup> etintaş, *a.g.e.*, ss.25-30.

<sup>239</sup> O dōnemki adı "Maarif Vekaleti"dir.

kazıya izin ve tahsisat istemiş ve kazı çalışmaları 1943 senesinde başlamıştır. Çetintaş, hafriyat safhalarını çizimleri ile birlikte eserinde anlatmıştır. Bunlarla birlikte, kazı esnasında molozlar arasında XV. asra ait çini eşya parçaları, XVI. asra ait tabak ve fincan parçaları bulduklarından, üst tabaka topraklarda Yeşil Cami’de kullanılmış çiçekli çinilerden parçalarla da karşılaştıklarından ve çıkan toprağın içinden yüzlerce kırık çubuk lüleleri fincan parçaları dahi gördüklerinden bahseder. Hatta kazı esnasında hamam içerisinde, içlerindeki kireç çöküntülerinden Pınarbaşı suyuna ait olduğu anlaşılan künklere farklı yerlerde ve katmanlarda rastlanmıştır ki; bu künkler hamama ait olmayıp, sonradan hamamın içine doldurulmuştur. Anlaşıldığı üzere, hamamın kadınlar bölümü uzun zaman evvel harab olarak terk edilmiş, şehrin muhtelif yerlerinden molozlar buraya taşınıp doldurulmuştur.<sup>240</sup>

1957 yangınından sonra bu hamam, imar edilmiş; erkekler kısmı yine üç kapılı bir çarşı olarak düzenlenmiştir. Kadınlar kısmına o dönemde bir görev verilmemiştir. Binanın tekrar hamam olmasına da imkân kalmamıştır. Zira su deposu kısmı dükkân yapılmış, külhan tamamen yok olmuştur. Bursa’nın geleneksel işçiliği ile duvar ve kirpiller ehemmiyetle tamir edilmiştir. Kubbelerde yırtılan pencereler örülmüş, böylece eski güzel pencereler ve kapılar ihya edilmiştir. Fenerler çarşı için açılmıştır. Fakat mevcutta olan üçgenli ve dilimli kuşaklar ve bunlar gibi tezyinat parçalarına sadakatle uyulmuş olduğundan, ilk yapının eserleri göze çarpmaktadır.<sup>241</sup>

Osmanlıların ilk eserlerinden biri olan Orhan hamamı, Orhan Camii’nin batısında, Arakiyeciler Çarşısına giden yolun sağında bulunmaktadır.<sup>242</sup> Üç tarafı dükkânlarla çevrili Orhan Hamamı, Koza Han’ın batısında, 3 kapılı bir hamamdır. Kuzey kapısı Kapalı Çarşı’ya, güney kapısı Ulucami ve Orhan Meydan’ına, doğu kapısı da Emir Hanı caddesine açılır.<sup>243</sup> Hamamın 2 büyük kubbesi ve 8 küçük kubbesi vardır. Büyük kubbeye çarşı kapısından girilir. Şeref Erler eserinde, içinde çeşitli ticaret ve satış yerleri olan bu eski hamamın, batı tarafında alt kısmının boydan boya mahzen olan yerlerinin, vaktiyle hamamın ahırları olabileceğini söyler.<sup>244</sup>

---

<sup>240</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, ss.26-30.

<sup>241</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.113.

<sup>242</sup> Ataş, *a.g.e.*, s.27 .

<sup>243</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.113.

<sup>244</sup> Erler, *a.g.e.*, s.70.

Hamamın erkekler kısmına kuzeydeki kapıdan girilir. Geniş soğukluk bölümü 12,00 m çapında ve tromplara oturan bir kubbe ile örtülüdür. Buradan bir halvet ve bir helası olan ılıkliğa geçilir. Ilıklığın 6,50 m çapındaki kubbesi üçgensel kuşağa oturmaktadır. Sıcaklık dört eyvanlı, köşe halvetli, gelecekte inşa edilecek hamamlara örnek teşkil edecek bir plana sahiptir. Ayverdi, erkekler kısmının giriş cephesinde veya batı cephesinde pencere izlerinin olmadığını belirtir. Soğukluk, tepe fenerinden ve kubbe kasnağı pencerelerinden ışık almaktadır. Göbek taşı çarşı yapılırken kaldırıldığından çizimde gösterilmemiştir. Bunun gibi, eyvanların sekileri de çizilmemiştir. Su deposu ve külhan bölümleri batı yönünden erkekler kısmına bitişiktir.<sup>245</sup> Çetintaş, hamamın erkekler kısmında önemli tahripler yapılmış olsa da orijinal şeklini değiştirecek nitelikte olmadığını söyler. Şöyle ki: Binanın merkez aksı üzerine rastlayan iç ve dış kapıları büyütülerek bozulmuş ve aks üzerindeki son açık halvet duvarı XIX. asırda yıktırılarak buraya büyük bir kapı açılmış, taş geniş basamaklarla arka tarafa çıkılmıştır. Hamamda, soğukluktan girilen geniş ılıklıktan batı cephesinin duvarına sonradan bir kapı açılmıştır. Şekli itibariyle XVIII. asra ait olduğu anlaşılan bu kapı ile bina artık hamam olarak değil; başka işlerde kullanılmaya başlanmış olmalıdır ki bu kapı açıldıktan sonra hamamdaki sıcak havayı muhafaza etmek epey güçleşecektir. Hamamda birtakım orijinal kapılar iptal edilerek yerleri değiştirilmiş ve daha bunlar gibi bazı başka değişiklikler yapılmış olsa da, bu uygulamaların tümü belirgin olduğundan binanın gerçek şekli üzerinde yanıltıcı olmamıştır.<sup>246</sup> Bina yapılırken bütün kubbeleri, tonoz ve damları özel kalıplarla dökülmüş kiremitlerle örtülmüş olduğu halde sonradan komple ahşapla örtülmüştür.<sup>247</sup>

Kadınlar kısmı, erkekler kısmına doğu yönünden birleşmekte; artarda sıralanan soğukluk, ılıkılık ve iki halvet, bir hela bölümlerinden oluşmaktadır. Girişi güney tarafındadır; kuzey tarafında iki penceresi vardır. Ayrıca üç adet kubbe kasnak penceresi bulunmaktadır. Soğukluk kubbesi 10,35 m çapındadır ve üçgenli bir kuşağa dayanmaktadır. Soğukluktan 3.50 metrelik kubbeli ufak bir ılıkliğa ve oradan kubbeyle örtülü iki halvete geçilir. Birinci halvet kubbesinin oturduğu üçgenli kuşağı epey zengindir. Bu tarafın soğukluğu iki halvetli bir hamam için pek büyüktür. Ayverdi'ye göre, bu sebepten, herhalde kadınlar hamamı olduğu zaman, erkekler tarafından bir

---

<sup>245</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, ss.115-116.

<sup>246</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.27.

<sup>247</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.27.

halvete çapraz bir kapı açılarak bu tarafa eklenmiştir. Şimdi sade kapının ucu görülmektedir. Hamamın kubbeleri asıl hallerini muhafaza etmektedir. Kubbelerdeki üçgenli kuşaklardan, bazen sadece şekli anlaşılacak kadar, bazense tam olarak, orijinaline ait parçalar bulunmaktadır. Hamamın dış duvarların inşasında moloz taş; kubbe kasnaklarınıninkinde ise üç sıra tuğla bir sıra kesme taş kullanılmıştır.<sup>248</sup> Çetintaş, kadınlar kısmında yapılan kazıda, binanın normal zeminine ulaşıldığında döşeme taşlarının tamamen alınmış olduğunu ancak bazı alanlarda gördükleri mermer parçalarından hareketle, yapının soyunma ve yıkanma alanlarının baştan aşağıya mermer döşenerek yapıldığını belirtir. Yapının kapı ve pencere süvelerinden veya herhangi bir mimari ve tezyini motiflerinden hiçbir iz kalmamıştır. Kadınlar bölümünün son halvetinden erkekler tarafına aslında bir kapı açılmış olduğu halde sonradan horasan harcı ve moloz taşı ile sağlamca örülmüştür. Hamamın külhan ve su deposunun, kadınlar kısmına uzak yapılmış olmasından ötürü, ısınma ve ısıtılma sorunu çeken kadınlar kısmı, rahat kullanılamayışından mütevellit yapılış fonksiyonunu yitirdiği düşünülmektedir.<sup>249</sup>

Günümüzde hamamın son halinde ise; “Aynalı Çarşı” olarak bilinen erkekler kısmında, çeşitli antika ürünler ve hediyelik eşyalar satan otantik dükkânlar mevcuttur. Kadınlar kısmında ise dükkân ve depo yer almaktadır.<sup>250</sup> Hamama, güney cephesindeki XIX. yüzyıla ait bir yapı olan kapısından<sup>251</sup> girilip, merdivenlerden inildiğinde erkekler kısmının sıcaklığı olan bölüme ulaşılmaktadır. Burada çift yönlü karşılıklı turistik mağazalar vardır. Erkekler kısmının soğukluk, ılıkılık, sıcaklık bölümleri arasındaki duvarlar kaldırılmış; sıcaklık bölümünün ise halvet duvarlarından bazıları kaldırılarak bugün burada yer alan dükkânların vitrin yerleri oluşturulmuştur. Kadınlar kısmının halvet mekânlarının içlerinde ara katlar yapılmıştır. Hamam artık çarşı olarak kullanıldığından içinde artık mermer kaplamaları ve kurnaları yer almamaktadır. Külhan kısmı yok olmuştur. Kubbelerde kurşun görünümü verecek şekilde çimento esaslı harç uygulanmıştır. Kubbelerde yer alan aydınlık deliklere metal çerçeveli cam külahlar eklenmiştir.<sup>252</sup>

---

<sup>248</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.116.

<sup>249</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, ss.28-29.

<sup>250</sup> Elif Şehitoğlu, *Bursa Hamamları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, t.y., s.50.

<sup>251</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.115.

<sup>252</sup> Şehitoğlu, *a.g.e.*, ss.47-50.

Ayverdi, daha XIV. asır başında bu hamamın planının camiininkinden daha ileride olduğunu zira daha iyi hamam yapmak için yeni planlar aranmadığını, bu hamamın planının tatmin edici olduğunu söyler.<sup>253</sup> Eserinde gösterdiği hamama dair planların, 1957 yangınından sonraki tamir edilmiş halinin dikkate alınarak ve çarşı olabilmesi için yapılan eklemelerin yok sayılarak, restitüsyon gibi hazırlandığını söyler. Zira hamamın, çarşı olabilmesi için, erkekler kısmının güney ve batı cephelerinde bir buçuk asır evvelki devrin mimarisini gösteren iki kapı açılmış, soğukluk ile ılıkılık ve göbek taşı arasındaki duvarlar kaldırılmıştır. Ayverdi, bunları hazırladıkları hamamın planında gerçek hallerine çevrilerek gösterildiğini söyler. Kadınlar kısmının doğu cephesinde, ılıkığa açılan bir kapının da dikkate alınmadığını, planda gösterilen ve baş tarafında kemer bulunan, kazan yerinin batısındaki külhanın ise şimdilerde dükkân olduğunu ve esas şekil ve ölçüleri bilinmediğinden restitüsyona ilave edilmeyip işaretlemekle yetinildiğini anlatır.<sup>254</sup> Ayrıca, Ayverdi'ye göre, hamamın, batı ve kuzey cephelerinin, Emir Hanı ve Bedesten'i içine alan, güzel bir meydan olabilecek iken, yeni kurulan çarşı dükkânlarıyla sarılmış olması büyük hatadır. Böyle önemli bir eserde bu gibi bir hatanın vebalinin mimarlara düşmekte olduğunu söyler.<sup>255</sup>

Çetintaş da Ayverdi gibi, Osmanlı mimari ve medeniyet tarihi açısından epey önemli olan bu hamamın, kuzey ve batı taraflarından geniş bir istimlake tabi tutularak etrafının açtırılmasının gerekliliğini vurgular. Bu işlemle birlikte, hamamın tahliye ettirilerek içten ve dıştan bütün ekleme kısımlarının da kaldırılarak, bütün sıvalarının raspa edilmesi gerektiğini; doğu, kuzey ve sair gerekli yerlerdeki toprakların kazı ve nakil işi tamamlatılarak binayı açmak gerektiğini söyler. Tüm bu işlemlerden sonra, binanın mimari ve inşai bütün özellik ve güzellikleri tamamıyla aydınlığa çıkacağından, ölçülerinin tekrardan alınıp, gerçek bir restorasyon projesi çizilebileceğini söyler. Hatta sonrasında hamamın erkek kısmının tekrar çalışabileceğinden, kadın kısmının da temsili olarak açılabilceğinden bahseder.<sup>256</sup>

Hamam, Orhan Gazi Vakfı adına kayıtlıdır.<sup>257</sup> Hamamın, toprak altından çıkartılan kadınlar kısmı Vakıflar Genel Müdürlüğü tasarrufunda olan bir yerdir.

---

<sup>253</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.116.

<sup>254</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, ss.115-116.

<sup>255</sup> Ayverdi, *a.g.e.*, s.113.

<sup>256</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.30.

<sup>257</sup> Elif Şehitoğlu, *a.g.e.*, s.50.

Erkekler kısmı ise 1943 yılına kadar Gemlikli Nuri Paşa mirasçılarının ait olsa da, mirasçılardan birinin başvurusu üzerine hükümet tarafından kanuni olarak artırımla satışa çıkarılmış ve satın alan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün idaresine geçmiştir.<sup>258</sup>

---

<sup>258</sup> Çetintaş, *a.g.e.*, s.30.



#### 2.4. VAKFIYE

Vakfın kurucusu, Sultan Osman'ın oğlu Sultan Orhan Gazi'dir. Vakfiye tarihi Cemaziyelahir 761/Nisan 1360'dır. Tasdik eden Yusuf el-Hemedânî oğlu Ali oğlu Bursa Kadısı Mevlânâ Burhaneddin İbrahim'dir.

Vakfedilenler:

Filadar<sup>259</sup> köyündeki evler, odalar, yerler, sulanabilir araziler, diğer araziler ile köyde ziraatla, el sanatlarıyla ve diğer işlerle uğraşanlar ve köyün kalesinin tamamı, surları ve burçlarıyla birlikte vakf edilmiştir.

Bursa'ya bağlı Tepecik, Panayır ve Musa baba köyleri ile Uluabad köyüne yakın göl kenarında Golya<sup>260</sup> köyünün, yolları, tepeleri, ona bağlı yerler, dağlar, üzüm bağları, su kuyuları, nehirleri, sulanabilir ve sulanamaz arazileri vakf edilmiştir. Bu köydeki gayr-ı Müslim halk ise savaşta esir alınmış köleler olup ekin ekmekle görevlendirilmişlerdir.

Eski Bedesten<sup>261</sup>, bitişiğindeki dükkânlar, bedestenin etrafında yer alan diğer dükkânlar, odalar, evler, kârgir ve ahşap merdivenler, dehlizler ve yollar vakf edilmiştir.

Bıçakçılar Hamamı,

Bursa'nın yukarısında bulunan İbn-i Fellâh ve Ezik Değirmeni diye bilinen iki göz değirmen ve değirmenlerin taştan örülü dolapları, buğday koyulacak yerleri, evlerin duvarları, su bentleri ve su yolları,

Bursa'nın yukarı taraflarında Bostancı Ali Baklalığı olarak bilinen bakla tarlası,

Bursa'da Paşacık Bağı ve bağın bitişiğindeki bostan ekmeye müsait boş arazi,

Bu vakıf, Orhan Bey'in Bursa'da yaptırdığı külliye için kurduğu bir vakıftır. Külliye bir duvar ile çevrilmiştir. Külliye ve külliyenin etrafında yer alan açık yerler, kapalı yerler, bağlar, bahçelerle vakf edilmiştir.

Orhan Bey, buradaki zâviyeyi; şeyhler, âlimler, seyyidler, fakirler, zaviyeye gelip kalan misafirler için yaptırmıştır. Zâviyede konaklayacak misafirlerin iyi

---

<sup>259</sup> Gündoğdu köyü.

<sup>260</sup> Gölyazı köyü.

<sup>261</sup> Emir Hanı.

davranışlı, beş vakit namazını kılan, kendisini ilgilendirmeyen işlere karışmayan kişiler olmaları şarttır. Günahkârların, namaz kılmayanların, bid'at ehli olanların, sapık olanların haricinde herkes zâviyede misafir edilebilir. Misafirler üç günden fazla kalamayacaklardır. Üç günden fazla ancak mütevellinin izni ile kalınabilecektir. Misafirlerin konaklamaları için olan şartlara müteveli özellikle dikkat edecektir ve kendisi olmadığı zamanlarda yerine bir vekil bıraktığında vekili de aynı şartlara dikkat edecektir.

Müteveli, misafir edilen âlim, şeyh ve seyyid olan kişilerin hizmetinde bizzat bulunacaktır. Konakladıkları üç gün boyunca misafiri hamama götürmek, hayvanlarının yemini vermek, ve diğer misafirhanelerdeki gibi bütün hizmetleri yerine getirmek mütevellinin görevidir.

Vakfın akarlarından kazanılacak gelir, helâl yollarla değerlendirilecektir. Gelirler öncelikle zâviyenin imar, tamir ve tadilatına, ardından ise vakfın gelirini artıracak yatırımlara harcanacaktır. Buralarda masrafa yapılmadığında ise gelirler, zaviyenin gerekli ihtiyaçlarına ve önemli işlerine harcanacaktır. Tüm bu masraflar karşılandıktan sonra artan gelirin onda biri mütevellîye ücret olarak ödenecektir.<sup>262</sup>

Zâviyeye odun getirmek, değirmenlere götürülen buğdayı un yapıldıktan sonra imarete getirmek, davar satın almak, belirli günlerde fakirler için helva yapmak, mübarek gecelerde ve gerekli olan zamanlarda kandil için zeytinyağı ve balmumu almak, zâviyeye keçe, çanak, çömlek, kazan, süpürge ve bunlar gibi yerlere harcanacak olan miktarlar müteveli tarafından belirlenecektir.

Zâviyenin kiraya verilecek yerleri bir yıldan fazla süreyle kiralanmayacaktır. Kiracı ikinci sene tekrar kiralamak istediği takdirde ise mülk bir başkasına kiraya verilmeyecektir. Ayrıca kiralık yerler zalime ve ağızlıya kiraya verilmeyecektir. Bu gibi kişilerin yaratacağı sorunlardan sakınılmalıdır.

---

<sup>262</sup> Vakfın gelir ve giderlerinin işlendiği "Vakıf Muhasebe Defter"inin 1234/1818 ve 1238/1823 yıllarına ait muhasebe kayıt örnekleri ve 1262/1845 yılına ait muhasebe defterinin tamamı okunuşları ile birlikte Salih Pay tarafından incelenmiştir. Bkz. Salih Pay, "Orhan Gazi Vakfının Muhasebe Kayıtları", *Orhan Gazi ve Dönemi*, ed. İsmail Selimoğlu, Bursa, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2011.

Eğer zâviye yıkılır ve yeniden inşası olmaz veya zâviyede kalacak kimse olmaz ise vakfın gelirleri fakir Müslümanlara, ihtiyaç sahiplerine ve güçsüz kişilere harcanacaktır.

Vakfın görevlileri:

Mütevelli: Bu göreve ilk olarak Sinan Paşa diye meşhur olan Yusuf bin Musa bin Mecdeddin İsa getirilmiştir. Sonrasında ise Bursa Kadısı mütevelli olmuştur. Zâviyenin gerekli masrafları vakıf gelirlerinden karşılandıktan sonra kalan miktarın onda biri ücret olarak verilecektir.

Şeyh: Yakup bin Hacı Mehmet, zâviyenin şeyhi olarak göreve getirilmiştir. Şeyhe ücret olarak ayda 90 akçe ve 3 müd buğday verilecektir.

Mütevelli ve şeyh, görevlerini tam olarak yerine getirdikten sonra belirtilen maaşlarını alabileceklerdir.

İmam, huffâz, nakîb, ferrâş<sup>263</sup>, câbi, hizmetli, aşçı ve bevvâb'ın<sup>264</sup> ücretlerini ise mütevelli belirleyecektir. Vakıfta başka bir görevliye ihtiyaç duyulursa tayinini mütevelli yapacaktır. Mütevellî söz konusu görevlileri belirlerken durumlarını, hal ve davranışlarını iyice gözden geçirecek, uygun bulduklarını görevlendirecektir. Göreve gelen kişinin davranışlarında herhangi bir uygunsuzluk görürse mütevelli, önce nasihat edecek, tekrar ettiğinde bu davranışı engelleyecektir. Görevli bir kez daha tekrar ederse uygunsuz davranışını, bu sefer görevinden alınacaktır.

Şahitler: Molla Fenarî, vakfiyenin son cümlesinde, bu belge hazırlanırken birçok adil ve güvenilir kişinin şahitlik olduğunu belirtmişse de, isimlerini yazmamıştır.

Kâtip: .....

Dili: Türkçe'dir.

Vakfiye toplam 28 sayfadan oluşmaktadır ve her sayfada on bir satır olacak şekilde bir deftere yazılmıştır.

Vakfiye, şu anda İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesi Envanter no: 2188. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no: 574, sayfa: 99-102, sıra no: 43'de bulunmaktadır.

---

<sup>263</sup> Temizlikçi.

<sup>264</sup> Kapıcı.

Vakfiye bir defter şeklindedir. İçerisinde Orhan Gazi'nin vakfiyesi harcında, Yıldırım Bayezid'in Orhan Bey vakfı ile ilgili yaptığı iki istibdâl-nâme<sup>265</sup> ve Çerağ Bey'in Sultan Orhan vakfı geliri ile satın aldığı Dürdane Köyü'nün vakfa ilavesi de burada mevcuttur. Ayrıca Sultan İkinci Bayezid'in İstanbul'daki imareti için hazırladığı vakfiye de burada yer almaktadır ki muhtemelen bu defter, İkinci Bayezid döneminde düzenlenmiş olmalıdır. Bu defterde Sultan Orhan Vakfiyesi, Orhan Bey zamanında Orhan Bey'in kendi zâviyesi için gerçekte Arapça hazırlattığı vakfiye 1a-15a maddeleri arasında geçmektedir. Sultan Yıldırım Bayezid döneminde sultanın isteği üzerine bu vakfiye Türkçeye tercüme edilmiştir ve devamına da bazı ilaveler yapılmıştır. Vakfiyenin aslına uygun tercüme edildiğini o dönemki Bursa Kadısı olan Molla Fenârî tarafından onaylanmıştır. Ayrıca Kadıasker Seydi Ahmed oğlu Mehmed de tercümeyi tasdik edilmiştir. Vakfiyenin devamında şunlar eklidir:

Yıldırım Bayezid'in koyun vakfı: 15b,

Şeyh Şüşterî Bahçesi vakfı: 16a-17b,

Çerağ Bey'in Dürdane köyü ilavesi: 18a-19b,

Sultan İkinci Bayezid'in vakfiyesi: 20b-31a.

Bu vakfiye, Orhan Bey'in döneminde, 761/1360 tarihinde düzenlenmiştir. Asıl vakfiye Bursa Kadısı Hemedânî tarafından tasdik edilmiştir fakat günümüze ulaşamamıştır. Vakfiye Yıldırım Bayezid'in emriyle Molla Fenârî tarafından aslına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir ve yazılan metin İkinci Bayezid döneminde de bir deftere kaydedilmiştir. Burada faydalanılan metin de işte bu metindir.

Vakfiyenin ilk sayfasında iki kişinin imzası vardır ki bunlardan ilki Molla Fenârî diye bilinen Mehmed oğlu Hamza oğlu Mehmed'dir. Molla Fenârî, Yıldırım Bayezid döneminde vakfiyeyi yeniden düzenleyen kişidir. Diğeri ise, İkinci Murad döneminde Kadıaskerlik görevinde bulunan Kadıasker Seydi Ahmed oğlu Mahmud'a aittir ve Molla Fenârî'nin düzenlediği bu vakfiyeyi tasdiklemiştir.

---

<sup>265</sup> İki farklı vakfın gelir kaynaklarının takasıdır.

Vakfa mütevellî olarak tayin edilen Sinan Paşa diye bilinen Mecdeddin İsa oğlu Musa oğlu Yusuf, Osmanlı devletinde Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'dan önce veziriazam olarak görev yapmış önemli bir şahsiyettir.

Zâviye şeyhi olarak tayin edilen Hacı Mehmed oğlu Yakub, Osmanlı tarihçilerince fazla tanınmamışsa da, Hüseyin Hüsameddin, vakfiyede “şeyh-i meşâyihu'l-islâm” olarak bahsinden bu kişinin Şeyhülislâm olduğunu yazmaktadır.<sup>266</sup>

## ORHAN GAZİ VAKFINA YAPILAN İLAVELER

### **Yıldırım Bayezid'in İlavesi:**

Sultan Yıldırım Bayezid, Ramazan 802/Nisan 1400 tarihinde bu vakfa 2000 koyun, 50 baş su sığırı ineği vakfetmiştir. Bunları da bir belge düzenletip vakfiyeye ilave ettirmiştir. Bu belge Bursa Kadısı Mehmed oğlu Hamza oğlu Mehmed tarafından tasdik edilmiştir. Belgenin aslı da vakfiyenin arkasına eklenmiştir.

### **Yıldırım Bayezid'in İstibdalnâmesi :**

Yıldırım Bayezid, Yıldırım Külliyesi'ni inşa ettirmek istediği yerin, Orhan Gazi vakfına ait Şüşterî Bahçesi olmasından mütevellit, bu yeri vakfa almak suretiyle bir yerle takas etmek etmiştir. Yıldırım Bayezid, Oruç Gazi'nin oğlu Savecî'nin oğlu Mahmud'un oğlu Bayramiç'in oğlu Yusuf'un ve kardeşinin mülkü olan Orta Kızık Köyü'nü satın almak istemişse de, yer sahipleri sultana köyü hibe etmişlerdir. Sultan da burayı Şüşterî Bahçesi ile takas etmiş, bahçeyi kendi vakfına alıp, köyü de Orhan Gazi vakfına ilave etmiştir. Dönemin Bursa Kadısı da takası onaylamış ve belgeyi 802/1400 tarihinde düzenlemiştir. Bu belgenin de dört sayfa halinde vakfiyesinin sonuna eklenmiştir.

### **Çerağ Bey'in ilavesi:**

Orhan Gazi vakfının mütevellisi olan Ahi Bayezid oğlu Şeyh Çerağ Bey, Sultan İkinci Murad'ın izni ile, vakfin artan gelirleriyle Dürdane Köyü'nü 52.000 akçeye satın alarak vakfa ilave etmiştir. 1 Ramazan 826/8 Ağustos 1423 tarihinde bu ilavenin belgesi

<sup>266</sup> Vakfiyenin günümüz Türkçe'sine çevirisi; vakfiyenin orijinal resimleri ve külliyenin günümüz fotoğrafları ile birlikte, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin hazırladığı “Bursa Vakfiyeleri I” adlı eserde yer almaktadır. Bkz.: *Bursa Vakfiyeleri I*, Hazırlayanlar : Yrd. Doç. Dr. Hasan Basri Öcalan, Yrd. Doç. Dr. Sezai Sevim, Yrd. Doç. Dr. Doğan Yavaş, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., 2013, ss.66-119.

düzenlenmiştir ve vakfiyenin sonuna ilave edilmiştir. Belgenin sonunda on dört şahidin isimleri de mevcuttur.<sup>267</sup>

---

<sup>267</sup> *a.g.e.*, ss.69.

## SONUÇ

Bursa alındığı dönemde küçük bir alana kurulu iken şehri büyütmek ve geliştirmek adına Orhan Bey, şehrin aşağısında kalan kaleye yakın ama kale dışında bir alana külliye yaptırır. Bu külliye insanların toplanacakları ve ibadet edecekleri bir cami, ticaret yapıp para kazanacakları bir bedesten, yıkanacakları bir karma hamam, çocukların ve gençlerin eğitilmesi için mektep ve medrese, misafirlerin konaklayacağı bir zaviye ve yemeklerin pişirileceği bir imaret yer alır. Külliyein etrafı ise güvenliği sağlamak amacıyla surlarla çevrilir. Oluşturulan yeni şehir merkezinin etrafına ise halk kendi evlerini inşa etmeye başlar ve böylece şehir büyümeye ve gelişmeye başlar. Bu külliye kendinden sonraki diğer külliyelelere gerek mimari, gerek idari ve gerekse sosyal ve kültürel anlamda hep örneklik teşkil eder.

Bu külliye, günümüzde Hanlar bölgesi olarak bilinen alanda, Kozahan'ın doğusunda yer almaktadır. Cami kuzeydedir. Doğusunda medrese, zaviye ve imareti, batısında hamam ve hanı, kuzeyinde ise mektebi vardır. Külliye binaları yapıldıkları dönemde aynı avluda yer almaktaydı. II. Bayezid bu avluya Koza Hanı'nı yaptırmayla Orhan Bey Külliyesi içerisinde mekansal bir kopukluk meydana gelir.

Bugün bu külliyein cami varlığını korunmayı başarmıştır ve halen kullanımdadır. Bedesten olarak yapılan Emir Hanı da çevresi dükkânlarca kapanmış ve görünmez olsa da yoğun olarak kullanılmaktadır. Hamam olarak tasarlanmış yer ise günümüzde Aynalı Çarşı olarak bilinmekte ve birçok dükkâna ev sahipliği yapmaktadır. Diğer binalardan imaret, zaviye, mektep ve medrese ise ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. İmaret, zaviye ve medrese yıkılıp günümüzde Büyükşehir Belediyesi Meclis Toplantı Salonu olarak kullanılan Büyükşehir Belediye Tarihi Binası'nın bahçesi haline getirilmiştir.



## KAYNAKLAR

- Türkiye İstatistik Kurumu, “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları-(2016-31.01.2017)”, *Haber Bülteni*, www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=24638, (31 Ocak 2017).
- Bursa, *Coğrafya, İklim, Nüfus*, www.bursa.com.tr/bursanin-cografyasi-iklimi-ve-nufusu.html, (30.05.2017).
- Türkiye Haritası.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Bursa Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu.
- AKKILIÇ, Yılmaz, “Bursa’da Kapalı Çarşı”, *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalı Çarşı*, haz. Ramis Dara, TED Bursa Koleji Kültür Yayınları, y.y., t.y.
- ASLANOĞLU, Rana, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa, Asa Kitabevi, Eylül 2000.
- AŞIKPAŞAOĞLU, *Tevarih-i Al-i Osman*, haz. Nihal Atsız, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1949.
- ATAŞ, Musa, *Bursa Kılavuzu*, y.y., 1944.
- ATUF, Nafi, *Türkiye Maarif Tarihi*, y.y., Muallim Ahmet Halil Kitabhanesi, 1930.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805(1230-1402)*, İstanbul, Baha Matbaası, 1966.
- BAĞBANCI, Özlem Köprülü, “Hanlar Bölgesi’nin 14.Yüzyıldan Günümüze Değişim ve Dönüşüm Süreci”, *Çarşının Öyküsü Bursa*, 2.B., İstanbul, Bursa Araştırmaları Merkezi, Kasım 2010.
- BAYKAL, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, 2.B., İstanbul, T.A.Ç. Vakfı, 1982.
- BİLGE, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984.
- Bursa Hamamları*, 2.B., Bursa, Emek Basımevi, 1943.
- Bursa Hanları*, Bursa, Yeni Basımevi, 1935.
- Bursa Vakfiyeleri I*, haz. Yrd. Doç. Dr. Hasan Basri Öcalan, Yrd. Doç. Dr. Sezai Sevim, Yrd. Doç. Dr. Doğan Yavaş, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., 2013.
- CAN, Alper, “Antik Metinler Üzerinden Bursa”, *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, Yıl:8, Sayı:32, Bursa, Bursa Araştırmaları Vakfı, Bahar 2011.

- CEMİLOĞLU, Mustafa, “Bursa Bölgesi Yörükleri”, *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu – Payitaht Bursa’nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri*, ed. Cafer Çiftçi, 2.B., Bursa, Osmangazi Belediyesi Bursa, Eylül 2005.
- ÇETİNTAŞ, Sedat, *Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursa’da İlk Eserler*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1946.
- ÇİFTÇİ, Cafer, “Osmanlı Döneminde Bursa’nın Dış Ticaret Bağlantıları”, *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu – Payitaht Bursa’nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri*, ed. Cafer Çiftçi, 2.B., Bursa, Osmangazi Belediyesi Bursa, Eylül 2005.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.I, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1971.
- DARA, Ramis, “Saklı Zamanlar : Hanlar”, *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalı Çarşı*, haz. Ramis Dara, TED Bursa Koleji Kültür Yayınları, t.y.
- DEDE, Rahmi – DOSTOĞLU, Neslihan, “Geçmişten Günümüze Bursa Tarihi Ticaret Aksı”, *Çarşının Öyküsü Bursa*, 2.B., İstanbul, Bursa Araştırmaları Merkezi, Kasım 2010.
- EMECEN, Feridun M., *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, 4.B., İstanbul, Kitabevi 159, 2008.
- ENVERİ, *Düstûrnâme*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul, Kitabevi, Mayıs 2003.
- ERGENÇ, Özer, “Payitaht Bursa’dan Hüdevendigar Sancağı’na”, *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu – Payitaht Bursa’nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri*, ed. Cafer Çiftçi, 2.B., Bursa, Osmangazi Belediyesi Bursa, Eylül 2005.
- ERGENÇ, Özer, “Arşiv Kayıtlarına Göre Osmanlı Döneminde Bursa Çarşısı”, *Çarşının Öyküsü Bursa*, 2.B., İstanbul, Bursa Araştırmaları Merkezi, Kasım 2010.
- ERLER, Şeref, *Bursa’da Eski Eserler Eski Şöhretler*, 2.B., y.y., y.y., 1966.
- GABRIEL, Albert, *Bir Türk Başkenti Bursa*, haz. Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil, C.I, İstanbul, Osmangazi Belediyesi Yayınları, t.y.
- GIBBONS, Herbert A., *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu*, haz. Mustafa Everdi, çev. Bülent Arı, Ankara, Yirmibirinci Yüzyıl Yayınları, Eylül 1998.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Bursa’da Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri, İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında”, *Necati Lugal Armağanı*, Ankara, 1968.

- GÜNGÖR, Erol, *Tarihte Türkler*, 13.B., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006.
- HAMMER, Joseph Von, *Osmanlı Devleti Tarihi*, çev. Mehmet Ata, özet. Prof. Abdülkadir Karahan, C.I, y.y., t.y.
- HIZLI, Mefail, XVI. Asır Bursa Medreseleri, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1986.
- HIZLI, Mefail, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.
- HIZLI, Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999.
- HIZLI, Mefail, “Bursa Çarşısı ’ndaki Dini Yapılar”, *Çarşının Öyküsü Bursa*, 2.B., İstanbul, Bursa Araştırmaları Merkezi, Kasım 2010.
- İBN-İ BATTUTA, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, y.y., Yeni Şafak Kültür Armağanı, t.y.
- İNALCIK, Halil, “İstanbul’un İncisi: Bedesten”, *İktisat ve Din*, haz. Mustafa Özel, İstanbul, İz Yayıncılık, 1994.
- İNALCIK, Halil, “Osman Gazi Araştırma Sonuçları”, *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu – Payitaht Bursa ’nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri*, ed. Cafer Çiftçi, 2.B., Bursa, Osmangazi Belediyesi Bursa, Eylül 2005.
- İNALCIK, Halil, “Kent, Kentli ve Tarih”, *Bursa ’nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı*, ed. Cafer Çiftçi, Bursa, Gaye Kitabevi, 2007.
- İNALCIK, Halil, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, İstanbul, İSAM, 2011.
- KAPLANOĞLU Raif, “Kapalı Çarşı Plaza’ya Karşı”, *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalı Çarşı*, haz. Ramis Dara, TED Bursa Koleji Kültür Yayınları, t.y.
- KEPECİOĞLU, Kamil, “Emir Hanı”, *Bursa Kütüğü*, C.II, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., 2010.
- KEPECİOĞLU, Kamil, “Orhan Camii”, *Bursa Kütüğü*, C.IV, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., 2010.
- KEPECİOĞLU, Kamil, “Orhan Gazi Türbesi”, *Bursa Kütüğü*, C.IV, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., 2010.
- KEPECİOĞLU, Kamil, “Osman Gazi Türbesi”, *Bursa Kütüğü*, C.IV, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., 2010.

- KOYUNLUOĞLU, A. Memduh Turgud, *Anadoluda Türkler-Eti, Frik, Lid, Bitinya, İnan, Roma Bizans, Büyük Selçuk, Anadolu Selçuk ve Osmanoğulları zamanında (İzmit) ve Bursa Tarihi*, Bursa, Vilayet Matbaası, 1935.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 5.B., Ankara, Akçağ Yayınları 493, 2009.
- KUBAN, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, YEM Yayınları, Mayıs 2007.
- MÜLAZİM ABDÜLKADİR, *Bursa Tarihi Kılavuzu*, haz. Mehmet Fatih Birgül-Dr. Levent Ali Çanaklı, İstanbul, Bursa İl Özel İdaresi, Mart 2008.
- MEVLANA MEHMED NEŞRİ, , *Cihannüma*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, Kasım 2013.
- KARAMANLI NİŞANCI MEHMED PAŞA, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, haz. Nihal Atsız, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1949.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, “Osman Gazi Dönemindeki Kültürel ve İnsani Değerler”, *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu – Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri*, ed. Cafer Çiftçi, 2.B., Bursa, Osmangazi Belediyesi Bursa, Eylül 2005.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, *8500 Yıllık Tarihin İzinden Bursa Tarihi*, Bursa, Bursa Kültür A.Ş., Eylül 2013.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, “Bu Toprakların Kucak Açtığı Güzel İnsanlar”, *Bursa'da Zaman*, Sayı : 12 , Ekim 2014.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, 2.B., Bursa, Bursa Kültür A.Ş., Kasım 2016.
- ORTAYLI, İlber, *Türklerin Tarihi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015.
- ÖZENDES, Engin, *Osmanlı'nın İlk Başkenti Bursa*, YEM Yayınları, Temmuz 1999.
- PAY, Salih, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, Bursa, Eğit-San, Ağustos 1996.
- PAY, Salih, “Orhan Gazi Vakfının Muhasebe Kayıtları”, *Orhan Gazi ve Dönemi*, ed. İsmail Selimoğlu, Bursa, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2011.
- SEVİM, Sezai, “Bursa Çarşısı'nda Kapan Hanı”, *Çarşının Öyküsü Bursa*, 2.B., İstanbul, Bursa Araştırmaları Merkezi, 2010.
- ŞEHİTOĞLU, Elif, *Bursa Hamamları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, t.y.
- ŞEN, Fevzi, “Bursa'nın Tarihi Hanları Çarşıları ve Osmanlı Dönemi'nde Ekonomiye Katkıları”, *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalı Çarşı*, haz. Ramis Dara, TED Bursa Koleji Kültür Yayınları, t.y.

- ŞÜKRULLAH, *Behcetüttevarih*, haz. Nihal Atsız, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1949.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, Tarih Araştırmaları, 1946.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.I, 7.B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, t.y.
- Yaşayan Müze Bursa*, haz. İsmail Cengiz, 10.B., Bursa, Bursa Kültür A.Ş., Haziran 2014.
- YAVAŞ, Doğan, “Bursa’nın Kuruluşunda Orhan Gazi ve Muradiye Külliyesi”, *Bursa Şehrinin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kültürü*, haz. Yusuf Oğuzoğlu, İstanbul, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Temmuz 2008.
- YENAL, Engin, “Osmanlı Öncesi Bursa”, *Bir Masaldı Bursa*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Kasım 1996.
- YENAL, Engin, *Osmanlı Başkenti Bursa*, Ankara, Bursa Kültür A.Ş., t.y.
- YENAL, Engin, *Osmanlı Mimarlığı Erken Döneminde Bursa’da Yapıların Oluşumu*, Ankara, Bursa Kültür A.Ş., t.y.

## ÖRNEK BELGELER

### EK 1. PLANLAR

Plan 1 : Külliye'nin Bulunduğu Hanlar Bölgesi (E. H. Ayverdi'den)

Plan 2 : Orhan Cami Planı (E. H. Ayverdi'den)

Plan 3 : Orhan Cami Kesiti (E. H. Ayverdi'den)

Plan 4 : Orhan Cami Ön Cephesi (E. H. Ayverdi'den)

Plan 5 : Bursa Emir Hanı Zemin Katı Rölöve Planı (E. H. Ayverdi'den)

Plan 6 : Bursa Emir Hanı Birinci Kat Rölöve Planı (E. H. Ayverdi'den)

Plan 7 : Bursa Emir Hanı Zemin Katı Restitüsyon Planı (E. H. Ayverdi'den)

Plan 8 : Bursa Emir Hanı Birinci Kat Restitüsyon Planı (E. H. Ayverdi'den)

Plan 9 : Bursa Emir Hanı Kesiti (E. H. Ayverdi'den)

Plan 10 : Orhan Bey Hamamı Planı (E. H. Ayverdi'den)

Plan 11 : Orhan Bey Hamamı Planı (S. Çetintaş'tan)

Plan 12 : Orhan Bey Hamamı Günümüz Planı (S. Çetintaş'tan)

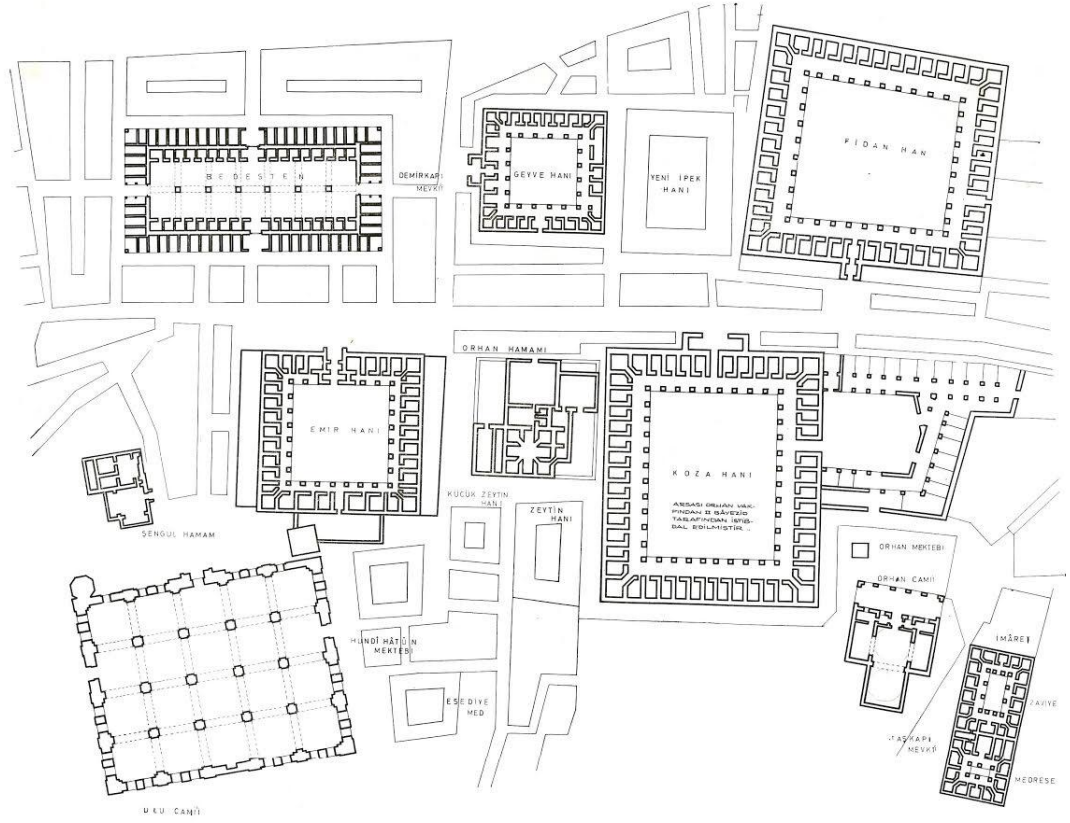
Plan 13 : Orhan Bey Hamamı Kesiti (S. Çetintaş'tan)

Plan 14 : Orhan Bey Hamamı AB Kesiti - Bugünkü Duruma Göre (S. Çetintaş'tan)

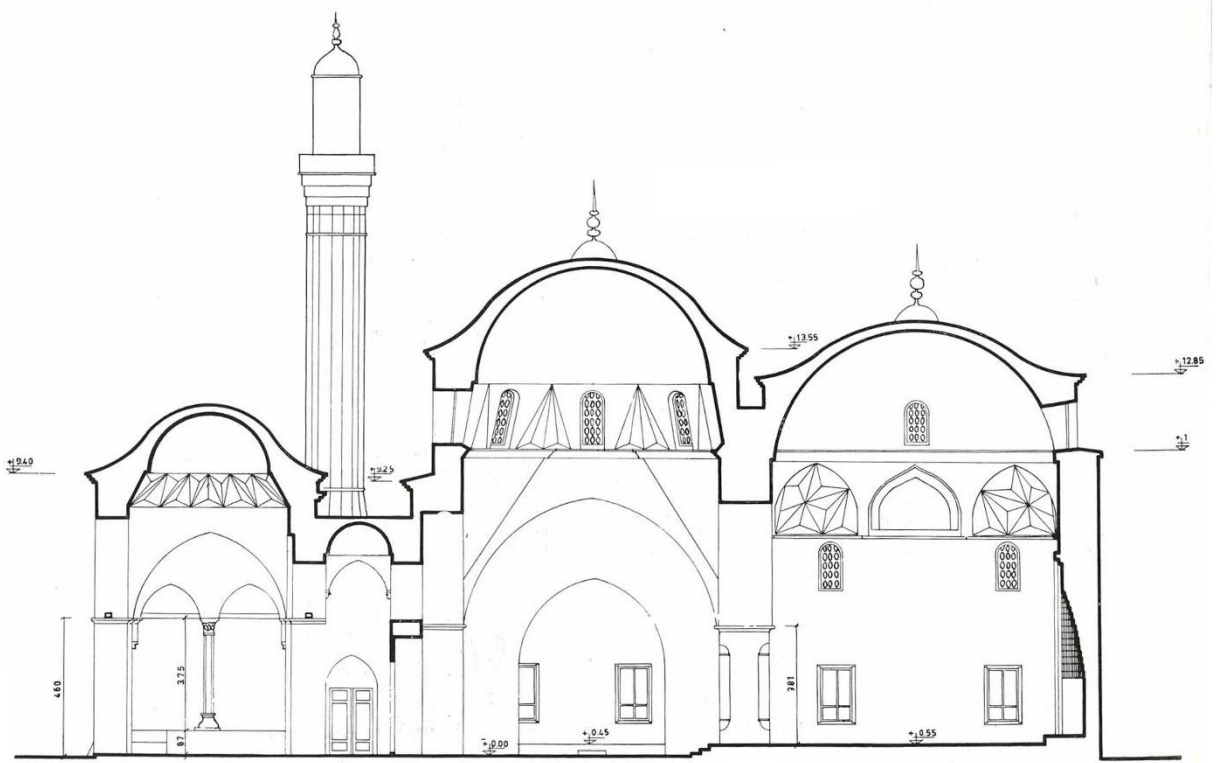
Plan 15 : Orhan Bey Hamamı AB Kesiti - Restorasyon Tasarısı (S. Çetintaş'tan)

Plan 16 : Orhan Bey Hamamı CD Kesiti - Bugünkü Duruma Göre (S. Çetintaş'tan)

Plan 17 : Orhan Bey Hamamı CD Kesiti - Restorasyon Tasarısı (S. Çetintaş'tan)

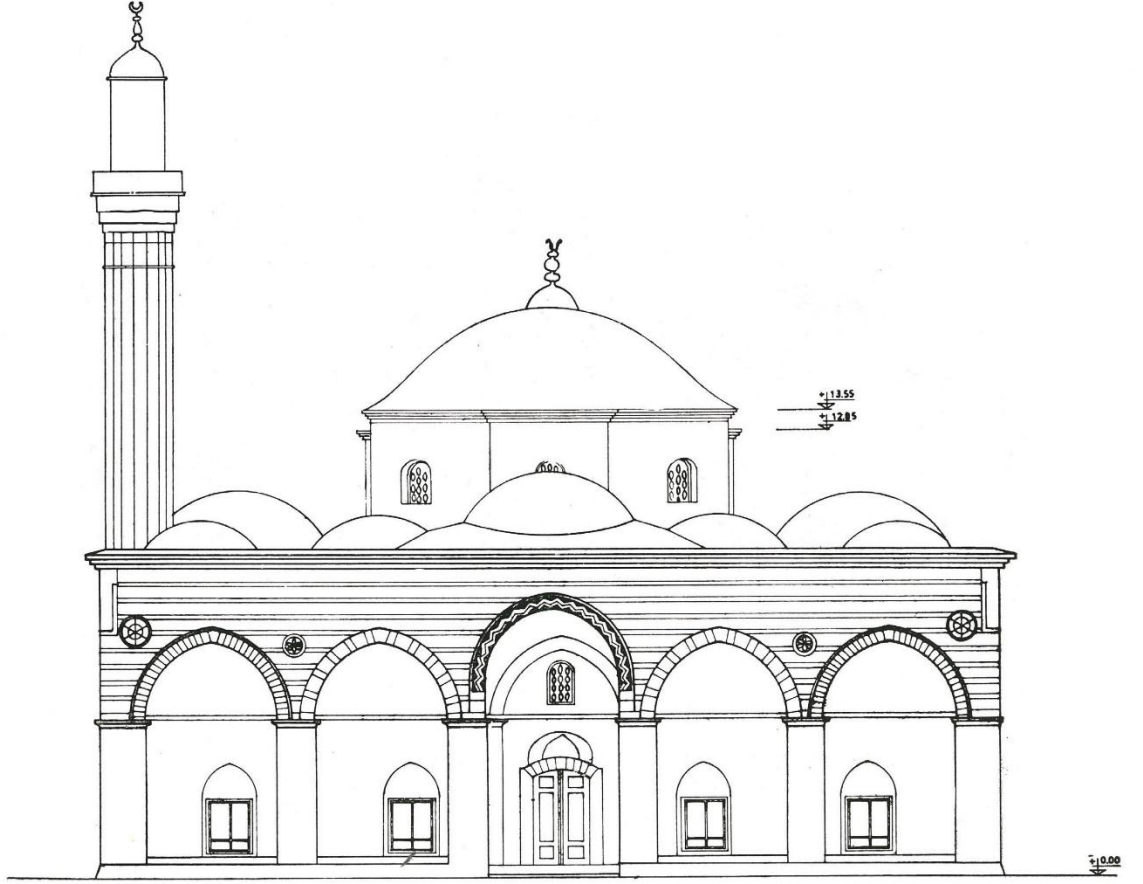


Plan 1 : Külliye'nin Bulunduğu Hanlar Bölgesi (E. H. Ayverdi'den)

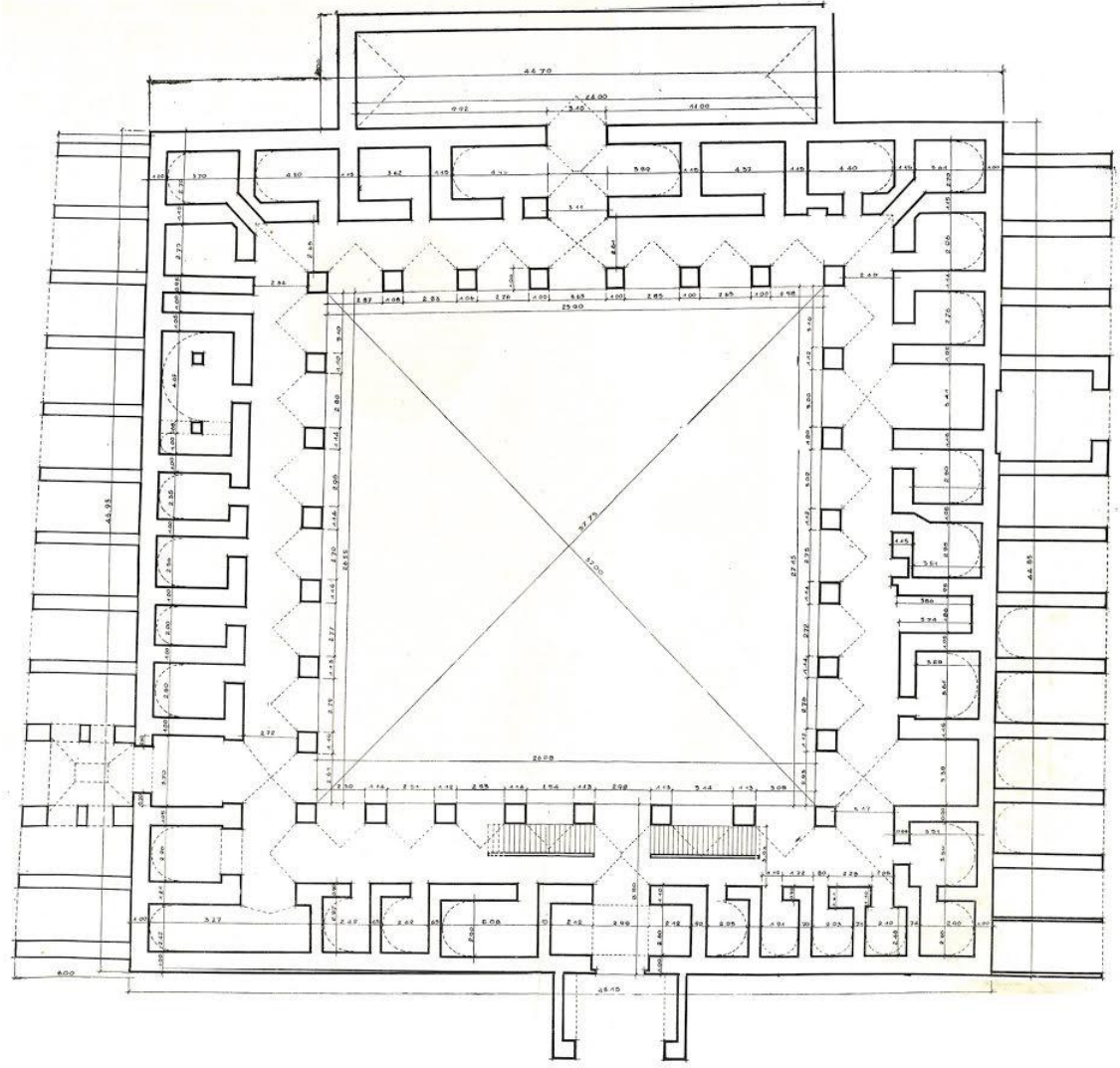


Plan 3 : Orhan Cami Kesiti (E.H. Ayverdi'den)

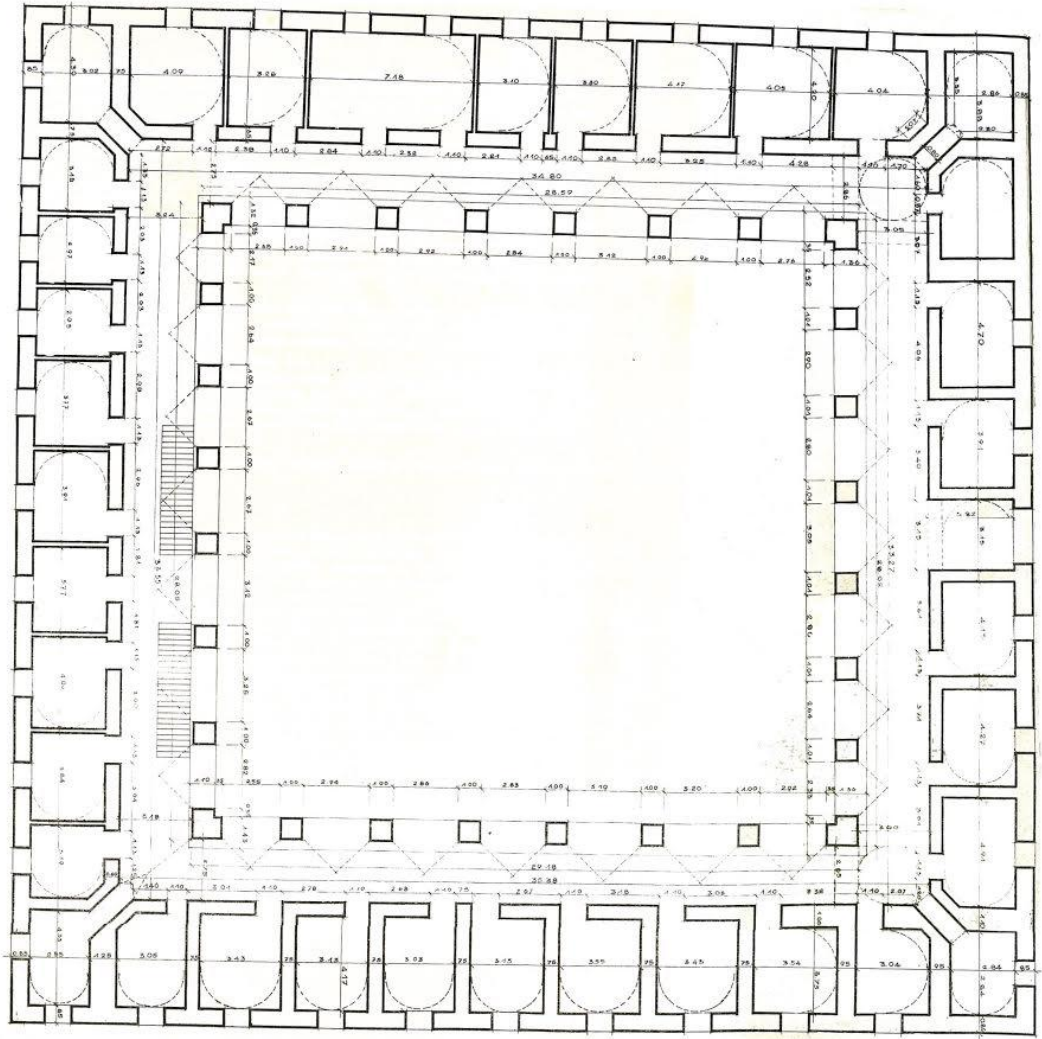




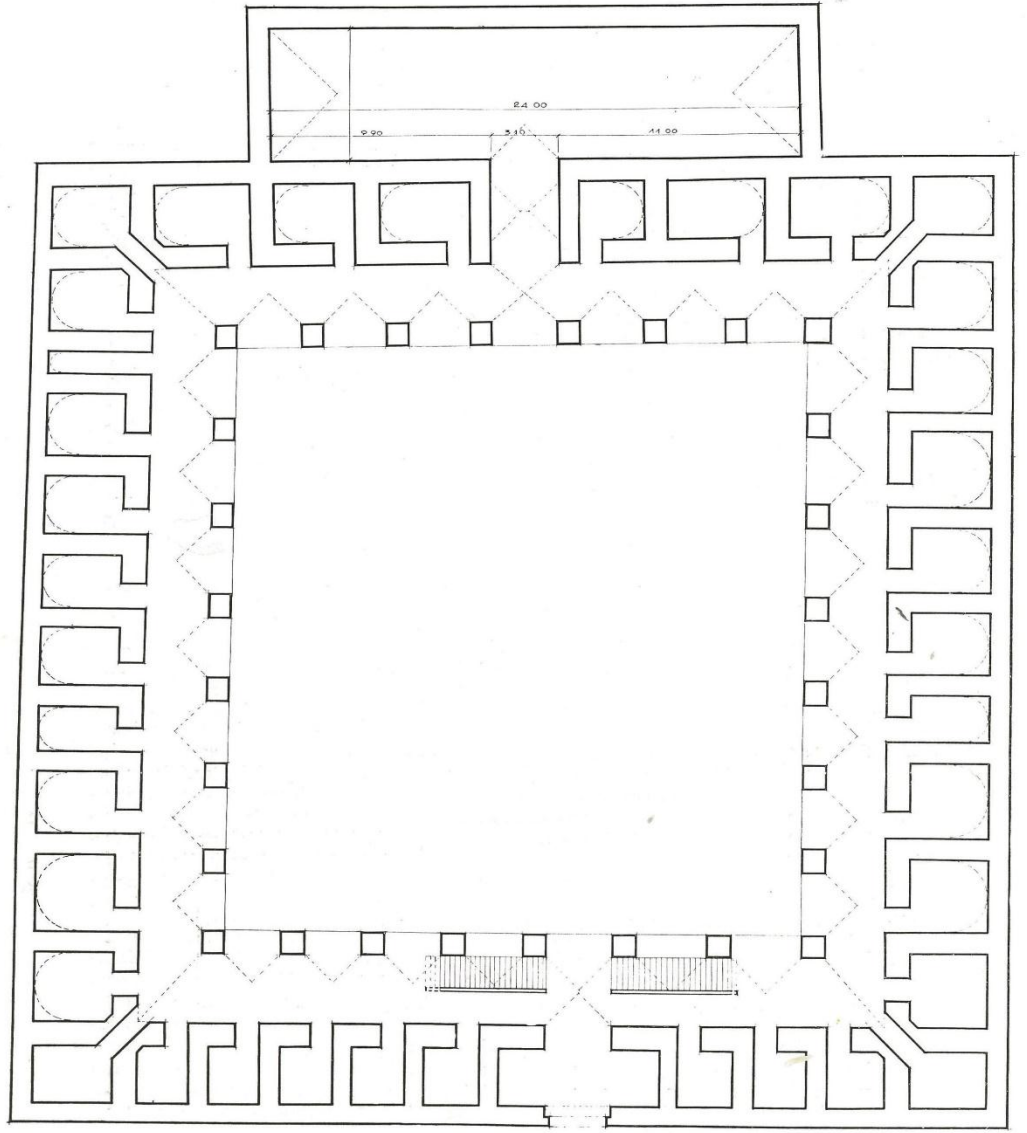
Plan 4 : Orhan Cami Ön Cephesi (E. H. Ayverdi'den)



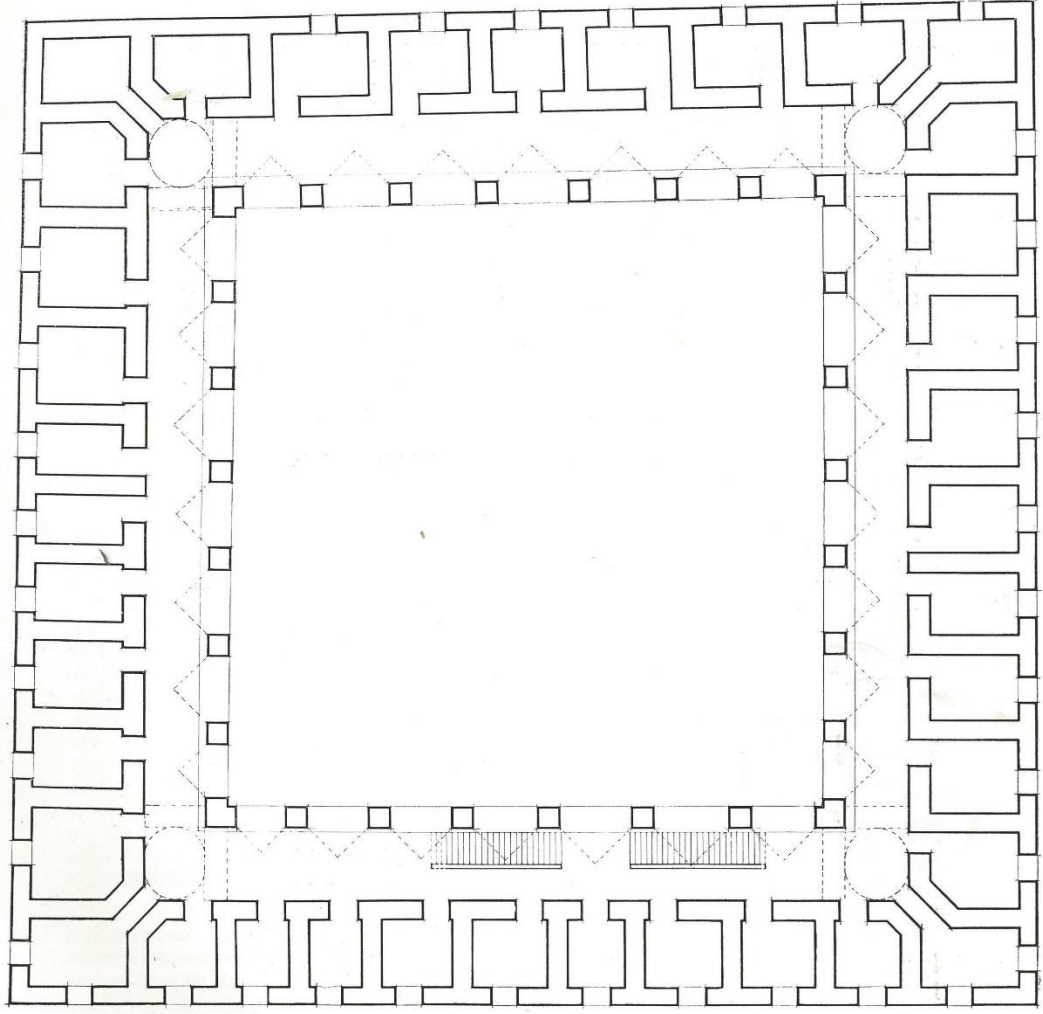
Plan 5 : Bursa Emir Hanı Zemin Katı Rölöve Planı (E. H. Ayverdi'den)



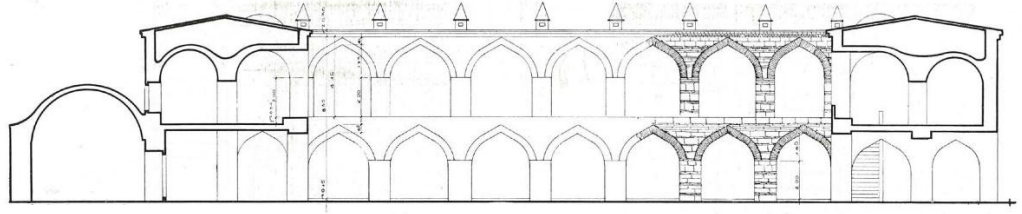
Plan 6 : Bursa Emir Hanı Birinci Kat Planı (E. H. Ayverdi'den)



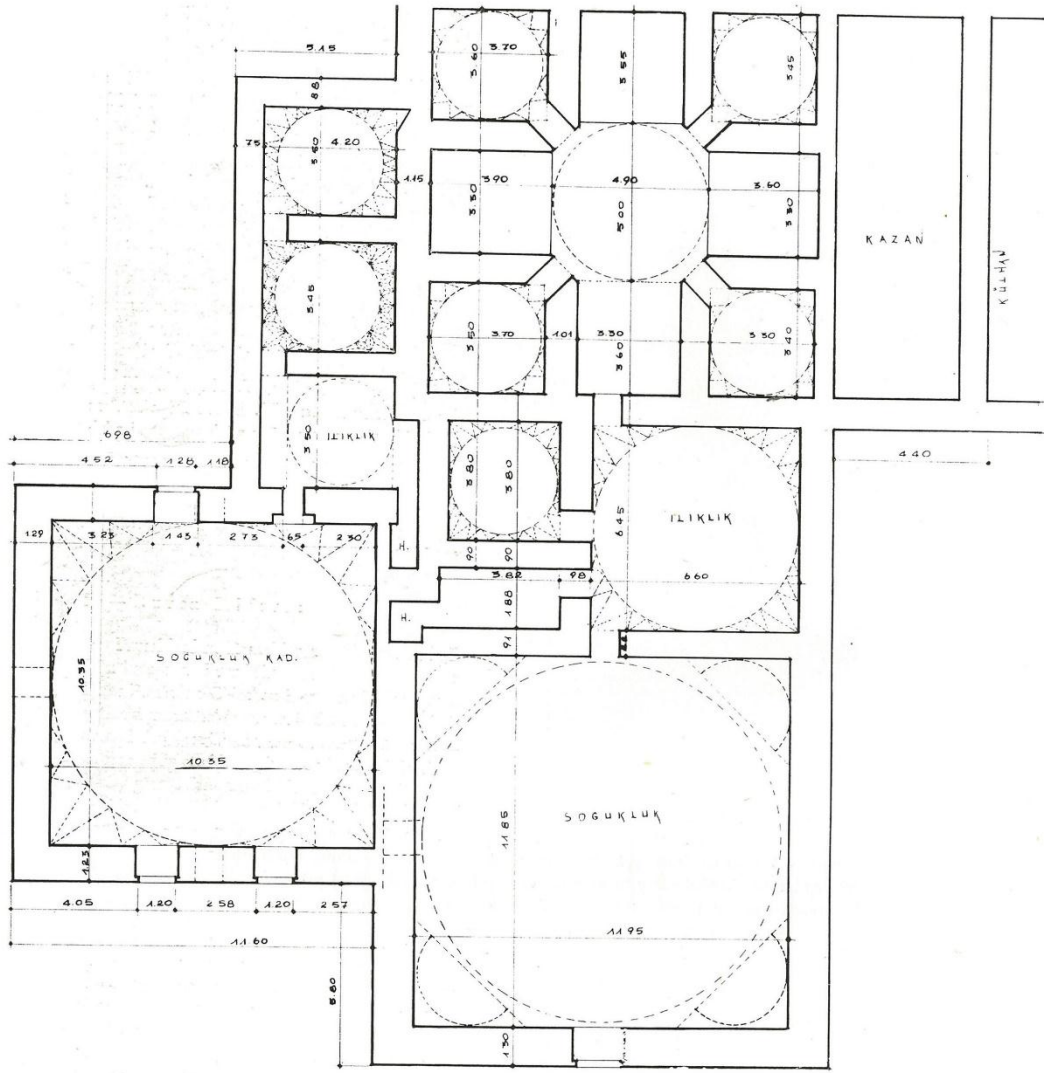
Plan 7 : Bursa Emir Hanı Zemin Katı Restitüsyon Planı (E. H. Ayverdi'den)



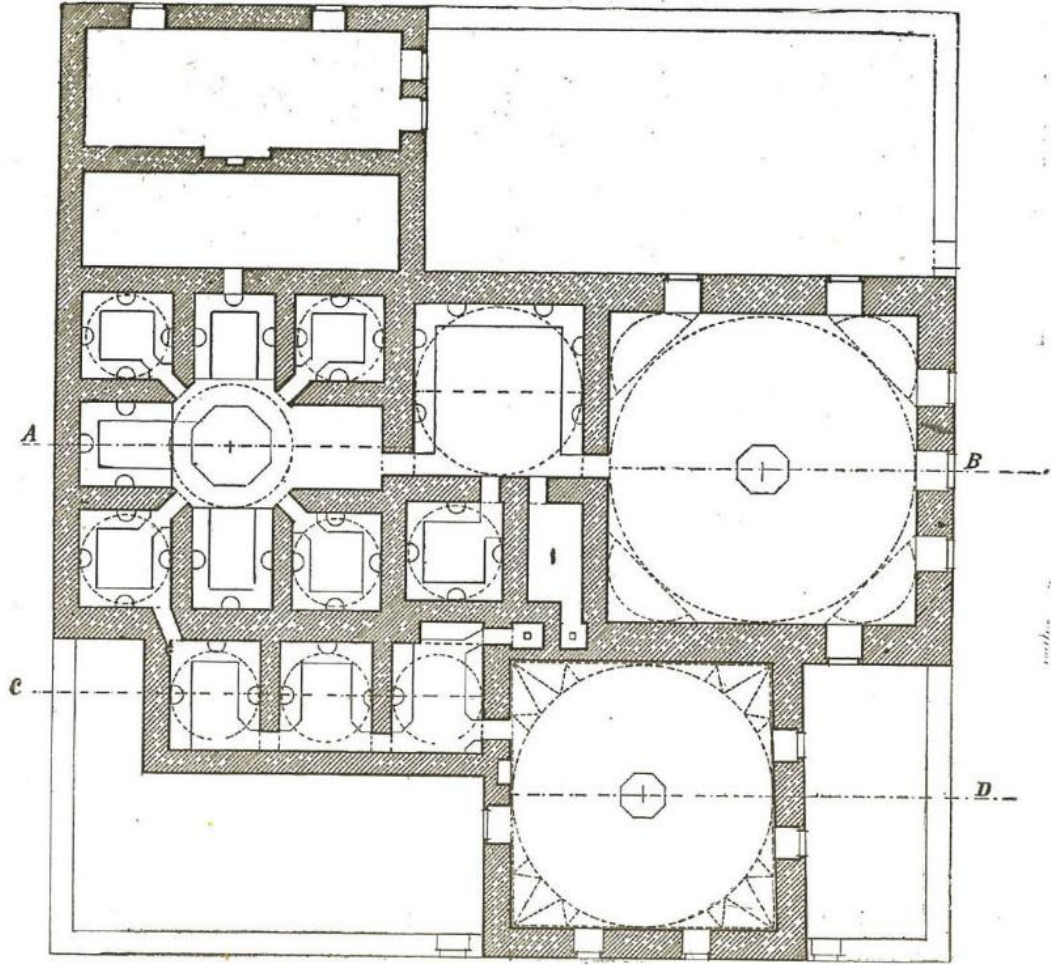
Plan 8 : Bursa Emir Hanı Birinci Kat Restitüsyon Planı (E. H. Ayverdi'den)



Plan 9 : Bursa Emir Hanı Kesiti (E. H. Ayverdi'den)

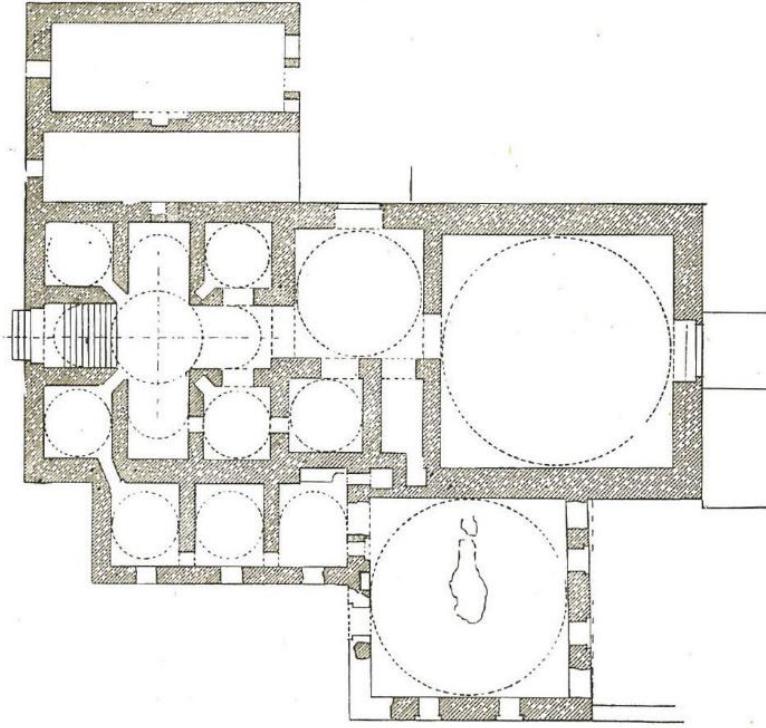


Plan 10 : Orhan Bey Hamamı Planı (E.H. Ayverdi'den)

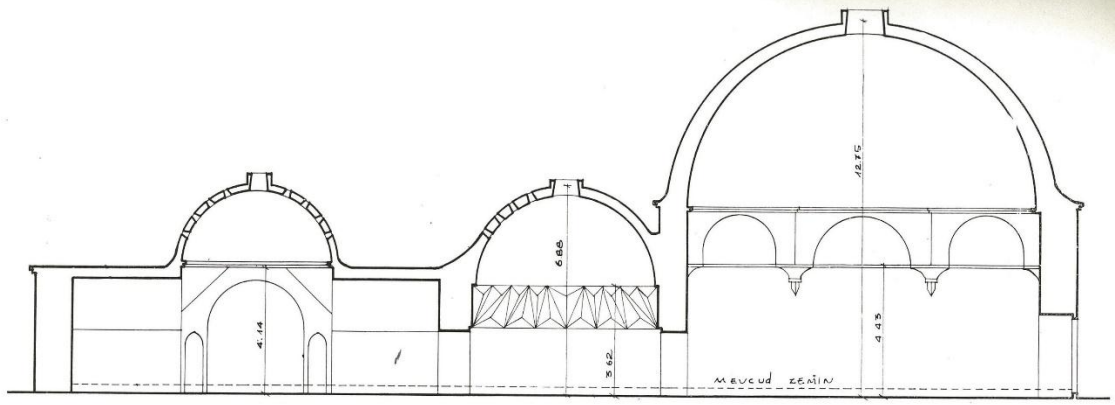


Plan 11 : Orhan Bey Hamamı Planı (S. Çetintaş'tan)

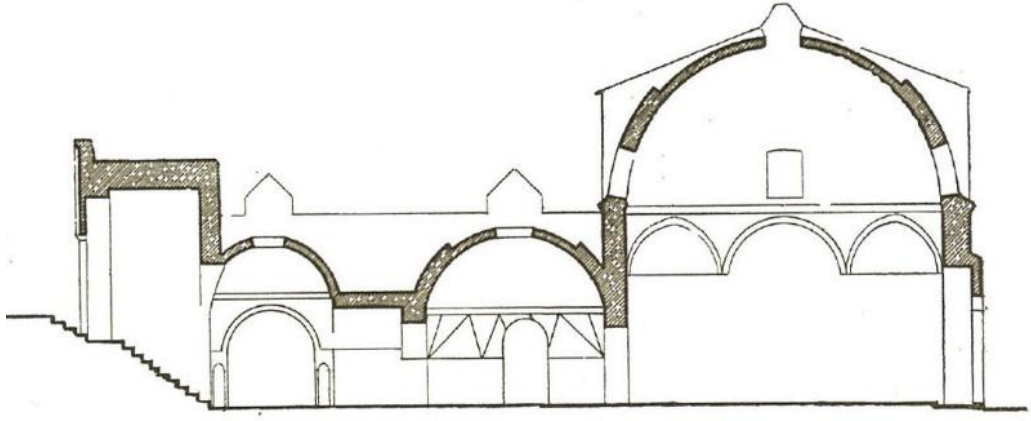




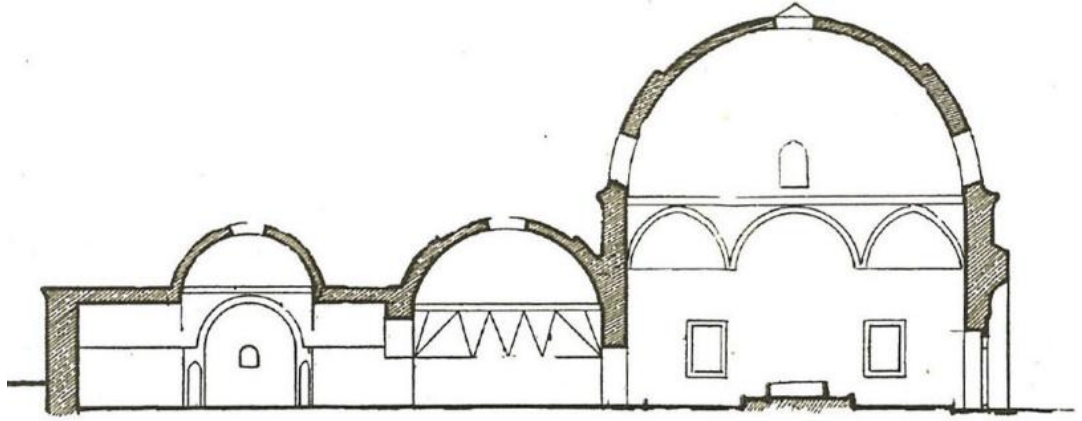
Plan 12 : Orhan Bey Hamamı Günümüz Planı (S. Çetintaş'tan)



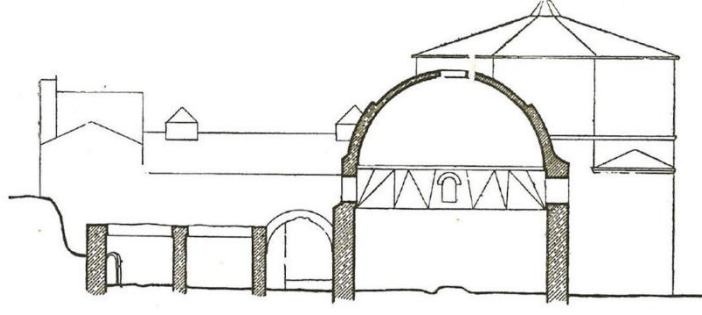
Plan 13 : Orhan Bey Hamamı Kesiti (E. H. Ayverdi'den)



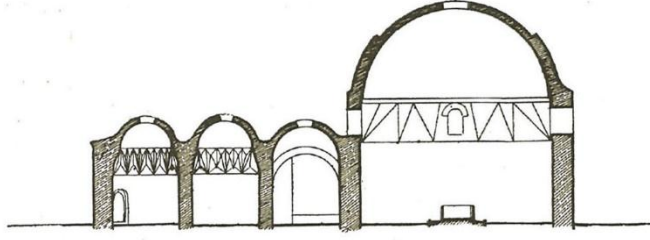
Plan 14 : Orhan Bey Hamamı AB Kesiti – Bugünkü Duruma Göre (Sedat Çetintaş'tan)



Plan 15 : Orhan Bey Hamamı AB Kesit - Restorasyon Tasarısı (Sedat Çetintaş'tan)



Plan 16 : Orhan Bey Hamamı CD Kesiti - Bugünkü Duruma Göre (Sedat Çetintaş'tan)



Plan 17 : Orhan Bey Hamamı CD Kesiti - Restorasyon Tasarısı (Sedat Çetintaş'tan)

## EK 2. RESİMLER

Resim 1 : Orhan Camii Kitabe Resmi (S. Çetintaş'tan)

Resim 2 : Orhan Camii Kitabe Metni (S. Çetintaş'tan)

Resim 3 : Vakfiye 1 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 4 : Vakfiye 2 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 5 : Vakfiye 3 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 6 : Vakfiye 4 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 7 : Vakfiye 5 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 8 : Vakfiye 6 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 9 : Vakfiye 7 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 10 : Vakfiye 8 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 11: Vakfiye 9 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 12 : Vakfiye 10 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 13 : Vakfiye 11 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 14 : Vakfiye 12 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 15 : Vakfiye 13 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 16 : Vakfiye 14 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 17 : Vakfiye 15 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 18 : Vakfiye 16 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 19 : Vakfiye 17 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 20 : Vakfiye 18 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 21 : Vakfiye 19 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 22 : Vakfiye 20 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

Resim 23 : Vakfiye 21 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

- Resim 24 : Vakfiye 22 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 25 : Vakfiye 23 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 26 : Vakfiye 24 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 27 : Vakfiye 25 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 28 : Vakfiye 26 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 29 : Vakfiye 27 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 30 : Vakfiye 28 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 31 : Vakfiye 29 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 32 : Vakfiye 30 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 33: Vakfiye 31 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 34 : Vakfiye 32 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 35 : Vakfiye 33 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 36 : Vakfiye 34 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 37 : Vakfiye 35 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 38 : Vakfiye 36 (Bursa Vakfiyeleri I'den)
- Resim 39 : Vakfiye 37 (Bursa Vakfiyeleri I'den)





Resim 1 : Orhan Camii Kitabesi (Sedat Çetintaş'tan)

[ امر بهذه العمارة الشريفة سلطان الغزات والمجاهدين اورخان بك بن عثمان بك تاب ثراه  
في سنة اربعين وسبعمائة وحرقة ولد قرمان ثم امر الناظر وهو الوزير الكبير بايزيد پاشا باشاره  
السلطان ابن السلطان سلطان محمد بن بايزيد خان خلد سلطانه في سنة عشرين وثمان ماً ]

**Emere bihâzihil imaretışşerifeti sultanül guzati velmücahi-  
dîn Orhan Bey bini Osman Bey tabe serahüma fî seneti erbain  
ve seb'a mieti ve harrakahu veledi Karaman sümme emeren  
nâzıru ve hüvel vezirül kebirü Bayezid Paşa biişaretüssultan  
ibnissultan Sultan Mehemed bini Bayezid han hullide sultane-  
hu fî seneti işreyn ve semane mie 820 (1418).**

Bu ibarenin Türkçeye mealen tercümesi şudur:

Bu şerefli binanın yapılmasını 740 (1339) yılında Os-  
man Beyin oğlu Orhan Bey emretmiştir. Karamanoğlu yak-  
tıktan sonra 820 yılında sultan Bayezid'in oğlu sultan Mehme-  
d'in işareti üzerine ulu vezir Bayezid Paşa tamir ettirmiştir.

Resim 2 : Orhan Camii Kitabe Metni (Sedat Çetintaş'tan)

ما في طرطابوق لا حصل ان تقول عنده  
محمد بن سبدر لعالم الفلاس بالعكر كرموه  
غفر عنهم

منه صوفى وفضل الزاوية الاوربا بنيت فيها الامام العلاء كرم الله وجهه  
عند ان طرطابوق بازيه بنى في اوربا بنى وخطب في ثلث ايامها  
عند ما وان محمد بن محمد كرم الله وجهه بنى في اوربا بنى وخطب في ثلث ايامها  
عند ما وان محمد بن محمد كرم الله وجهه بنى في اوربا بنى وخطب في ثلث ايامها

المحدث المفلح بمنجني الكون مشيد قلاع العجم  
المخلق بتدوار الازدوار جديد بقاع هذه  
الآثار المرسل على اهلها سنها الازد قضيبة والاذن  
الموكل بهم اسقاما تحفر عن القلار ويجري فيهم  
عري الذاء في الازبشار له يعتصر منها الاز اعتصا

Resim 3 : Vakfiye 1 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

الا اعتصام بالحذار . ولا يختص بالفقر آء دون ذوى  
 اليسار . بل هى علايم لله فى البلدان والحضار .  
 وشهدان لاله الا لله وحده لا شريك له . شهادته  
 شافية تخبر عن ارض الا وزار . وشهدان سيدنا محمدا  
 عبده ورسوله . لرسله بالبرهان لتساطح الانوار .  
 والقرآن القاطع للا نكار . صلى الله تعالى عليه وعلى  
 عترته الا طيبا باطهار . وخيرته من الازل والاصحبا  
 الابرار . ماطلع نجم وافل . وهمج سخا وخطل .  
 وعلى الواقف . ذات الظل الوارف . وكل العوارف .  
 النبيلة اورخاينه . نشر لله تعالى اعلام دولتها فى الافاق  
 ونصر اولياء انصاره الى يوم التلاق . فامس بكلمته

Resim 4 : Vakfiye 2 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

اذ ومن مطلع الأمارت منشأؤها ومعانها . ضاعف لثمة  
 اقتدارها . وادرا من انوارها . مادارت الأفكار ادوارها .  
**يا بعد** تحقيقا اير كير كيرا . ملك ملوك امرا . حاكم <sup>ض</sup> حاكم  
 لثمة . راعي عباد لثمة . حامى حماى بلاد مسلمين . ما <sup>حج</sup> حج  
 رسوم شور مشركين . فاصم عبد اوثان . حاسم <sup>سج</sup> سج  
 صلبان . ناظم شنان زمان . خداوندگار با اقتدار  
 پادشاه جهان كير وجهاندار . فالج قارح كفر <sup>منسه</sup> منسه  
 فاتح قلعه روسه . دامت معجزة ومحرقه **نظم**  
 مظهر آثار عدل ومطلع انوار خير . منبع جود سخا  
 سپر چشمه لطف عطا . كوكب برج شرف ماه سپهر مكر <sup>ميت</sup> ميت  
 شمس اوج معدلت مصدوقه ظل خدا . ابو الفنون

Resim 5 : Vakfiye 3 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

ابوالفتوح والمغازي . اعني به السلطان **اورخون**  
المغازي . ابن الامير الكبير المعظم . الاثير الخطير المنعم  
عبد ودادك عماني . لطف ورفقت كاني . قروان  
زمان . زاہب مذهب نعمان . سلطان عثمان .  
ملكه لله تعالى نواصي اهل الشرق والغرب . وذئله  
رفاق سكان الحرمين والشهيد . وفتاكه شهور نيای دینه  
ماواي نبيه . وشواي بليه . دار فرار در . دار فرار كلد  
ثبات بقاسي محدود . وسكاني تعجب عنا ايله معلو ايدو كي  
معلوم . عادي سجا اوردو كي على الفود دور . وسر ايدو كي  
بنی آردو دور . اينكل ايدو كي بخور . هر كيمكه بود نيكي  
دني به ادني بل ايتسه دنيا آني يوزي اوزره اسفاط ايلر .

Resim 6 : Vakfiye 4 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

و هر کیمکه شهوان دنیویتم نکل آردنجه کتسه دنیا آنی هلاک  
 ایلر. هیچ زنی نبوی سبیله دنیا مخلصد. ورجبار  
 عنید قوت و قدرتی باغثیله مؤبد قلفاکی. بروالدع  
 دیکه اولادنی غایبند محبت شفقتدن اوپوب بعد بو  
 چوب طبا نجه ایله ضرب ایلر. و ایبا سنی قلیلا ارضاع  
 بعد منه دن کسر. ایدو کنی جونا و یقینا بالدی ایسه  
 و حصیر عمل. ایدوب عاقه اوقانده حق تقا ایله تقا. و سانی  
 علی کدولر. طاعات تکلامه. قصر حصیر کا طالب و ابتغا  
 و بصیرة فواد ایله انعام نظر و تفکر. و زاد آفرین  
 تشریح. و یوم پیچاد و روز مرجع ایچون استعداد انجمن  
 انصاری. حضرت حق سبحانه و تعالی نکل منی بالدی لشنه

Resim 7 : Vakfiye 5 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

لله فهو المهتد ومن يضل فماله من هلاكه قول  
 شرفند اولاد و وعد و ايعان . اعتبار ايلد  
 پس امدى فناكه بو مذکور است سلطان مشاير الیهك حاکم  
 فحواسی . و در ایما تفکر تذکره نکشتهاسی . اولدی ایینه  
 حضرت حق جل و علا نکل . انکصدیقین و المقصدقا  
 و افرضوا لله قرضا حنا یضا عفا لهم و لهم اجر کرم  
 قول شریفک طول عجمندک ابتغا . و فضل عظیمند  
 حبا . و شایب غفرانی افرینه باغدوب . و جنانک  
 او ناسنی اکمال ایلوی . جسم شو با تیله آنی اجلازل  
 و انوک ظلیل اظلاله . نتکم حضرت رسول اکرم صلی  
 تعالی علیه و سلم . بیورد المؤمن فی ظل صدقته یوم القیمة

Resim 8 : Vakfiye 6 (Bursa Vakfiyeleri I'den)



حتى يقضى بين الناس ودرخی بیور از امان این آدم  
 انقطع عمل الاعتراف و لدصلاح يدعو له و علمه يتفج به  
 و صدقة جارية. ذكر اولئان حدیثین شریفین و علاج  
 بیور یل الطاسیحائیه طلب رغبت و جوارب القمار  
 کلام شریفین وارد اول بیور تجرد کل نفس عملت من خیر  
 فخرًا و اعلمت من سوء توذ لوان بینها و بینہ اندایعید  
 و درخی یوم یفر المرء من اخیه و ایه و اینه و صاحبته و نینه  
 لکل امرأ من یومئذ شأن یغنیه و درخی یوم لا ینفع مال  
 ولا بنون الا من اذی الله بقلب لیم آیات بیناتک تصا  
 حاب سرج و عذاب جمیع مواجیدند خوف و همت  
 نصرفات شرعیہ مستقل و تبرعات حیرت مند

Resim 9 : Vakfiye 7 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

مبتدء حاجب و ترجمان واسطه سنسز بالذات کند  
 ساینده متغویه اولدوغی حالده افرار و اعتراف و کند و نفس  
 شریفه سی اوزن لاشها ایلدیکه . محرمه و دوسه حمیت  
 عن النخسره . بنا ایلدوکی زاویه تی که بین الناس عمارت  
 دیکله معروفده . و زاویه تر بوده بی منصله اولد باغله  
 و لیاکنی و مساکنی . و منابع اصاطبی . و مطایخ و محاطی  
 و اورنوی و آجوق زلری . و چارطاقلری و اسطو انلری  
 مشتمله اولدو محوطه کبیره کی . زاویه و محوطه بین اعالی البلیغ  
 حال مرتبه مشهور اولمیش کید و توصیفدن مستغنیه  
 اوصاف آتی لذکر ایلد منصف اولدو مشایخ و علما و سارکات  
 و افرادن صاکیره و واردین ایچون شایبه بران خان

Resim 10 : Vakfiye 8 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

وصافیه نیت . و نوروضیاسی کثیره و صافی اولاد طوبت  
ایله وقف و حسن ایلدی **بعده** واقف مذکور . ادا امر ایام  
دولت الملک الشکور . زاویه مزبور نکل مصالحی و اولاد  
ایچون سینه حروسه مزبور ایله دریا یا بینده واقف اولاد  
طاغلق قلعه سنده بنا اولینوب فلادار دریمکله  
معروفه اولاد قلعه نلی جمیع حدود و طرا  
و حقوق و مرافقی و سوره و روحی ایله و ذریه رفیع  
واقف دور و مسکنی و غرف و اماکنی و جبل مذکور  
حضیضند واقف اراضی سفینه و غریبه نلی و دریا  
انجیدن و اهالی صنایعدن و غیریدن قریه رفیع  
ساکن ممالکی و **بینه** مدینه روسه حماه الله تعالی عن

Resim 11 : Vakfiye 9 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

عن النبتات واقع ديه جك وپنار و موسى بابا تامر  
اوج پاره قزیه لوی . و اولو بار نام قزیه قزیند کول  
کنارند واقع غلبا نام قزیه نی که جمله سی تحید  
وتوصیفدن مستغیدر . ذکر اوشان دودت پل  
قزیه لورک عاٹہ دود و طراقی . و کافہ حقوق و مر  
ایله و حسیع تادل و شعابی . و جبال مضابی سنایی  
و حرنی . و کورر و اشجاری . و آبار و انهار . و ارافئ  
سقیة و حسیله . و ذکر اوشان قزیه لور ساکن انجیلر  
وقوللر در جمله مما لکیله کرک ذکر اوشون کرک ذکر  
اولماسون علی تناهی الوجوه کثیة . و ابلغ انبیا  
المرعیة وقف و حبس ایلدی . وینه محروسه مزبور

Resim 12 : Vakfiye 10 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

واقع اولوب حاله ایکی بزانستان ریجکه معروف  
بین اهلالی المدینه نهایت مرتبه اشتهاری اولمغین  
تحدید و توصیفدن مستغنی اولد خانیا اطرا  
و حوالیسندن اولد حوانیت متصله و درکابین منفصله  
جمیع حدود و حقوق و جمران و بیوتی و کار کیم  
و محلمه نرد بانلریله و دره لیز و طرفه و مر اقبیله و مذکور  
و غیر مذکور کافه حقوقیله وینه سابقا ذکر اولنا زاویه  
متصله اولان محوطه کبیره مذکور داخلندن بنا اولنا  
های که بعد ایشتر اک بین اولدالی تحدید و توصیفدن  
مستغنیدر وینه محروسه مرسومه ظاهرندن واقع  
و توصیفدن مستغنی ایکی کوز در کیمنی که بین اهلالی

Resim 13 : Vakfiye 11 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

اهلای البلد ابن فادح دکرنی و ازبک دکرنی دیکله  
 معروف در جمله حدود و طریق و کافه حقوق و مرا<sup>حق</sup>  
 و ابحار و در اول بلرله و بغدادی قویاجی بر اولرله  
 و جدران بیوتله و سدر و میلون و سایر مواضع  
 جمله حقوقیله و بینه محرمه مذکور ظاهرند واقع  
 تحدد و توصیفدن مستغنی اولوب بوستانجا  
 علی بقوله لغی دیکله لدی اذ اهلای معروف و مشهور اولر  
 بقوله لغی و بینه پاشاجی باغی دیکله معروف اولر باغی  
 اکا متصل اولر اولوب بستان اولغی صالح ساحه  
 خالیله که لدی اذ اهلای تحدد و توصیفدن مستغنی  
 سایر موقوفات مذکوره به مختص اولر عامه حدود و طریق

بقوله  
 پاشاجی

Resim 14 : Vakfiye 12 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

وكافة حقوق ومرافق ايله . وقف مؤبد و صحیح شرعی  
و بسبب خلد و مزاج و سببی . و تصدق سیرمدی و حلی  
و جائز و قطعی . ايله بتأبتلا . حرمات فصله . نهج شرعی  
شریفة اوزرن جاری . و مقتضای احکام شرعیة فی  
حاوی . و موانع قاصد دن حاوی . و شرابط  
جامع اولدوغی حاله و قوی س ایلدی . و بعد <sup>هذا</sup>  
واقف مذکور . تقبل حسنة الملك الشکور . و وفقه  
لمرضائه . و سهل علیه سبیل طاعانه . عامه عقارات مذکور  
وكافة اوقاف مزبور بی . ابانه و اظهار . و جملة امور  
واملا کنند انزاله و افراز . و حوزة تصرف دن اخراج  
و منوی و خدام آتی الذکر اللدنه تسلیم ایلدی . بعد

Resim 15 : Vakfiye 13 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

بعد البوم واقاف مذکور . وعقارات بزور دن قبلا  
 کثیر . وجلیل وخطیر . رشقی بوجه کوجو . وسبب من  
 الاسباب . بیج و مبه و دره من قلمز . و غلباک و املاک و  
 اولمنز . الى ان یرث لسنه الارض و من علیها و هو خیر  
 بالک اصل مؤید . و شرط مخلد و نوکدا و زر . اقامت اجرا و  
 مرور ایام آنی نقض . و کور و امور و اعوام نقص . ایمن  
 و داخلی خلیفه و سلطان و ملک و وزیر . و قاضی و وکیل  
 و محتسب و مفتی و امیر دن . و سایر یاسدن هیچ کس  
 حضرت حق سبحانه و تعالی به . و رسولنه و یوم آخرا یما  
 کنون بو و فاعل نقض و نقضی . و تغییر و تبدیلی . و  
 و تحویلی . و اہمال و تعطیلی . اکاحارل و روا اولیہ

Resim 16 : Vakfiye 14 (Bursa Vakfiyeleri I'den)



شول محرم نه که بود فکل نقض و تحویلنه شروع . و ابطاله عنده  
 فصدایسه تحقیقا اول محرم نه ارتکاب محرم . و استیجا ماتم . ایله  
 و حضرت رسول اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم کلمات حدیث  
 شریفه لایرض یاخذن المرأ بغیر حق طوقه لله تعالی <sup>بارز</sup> یسبح  
 لمرضین فی بارجهنم . و داعی لله تبارک و تعالی الظالمین  
 اعدتکم عذابا لایمأ . و اذ لعنة الله علی الظالمین . دیو  
 بیور لدوغند نصکره حضرت حو جل و علا درن حو  
 خوش بنی اولدوخدومؤمن و فکل تغییر و تبدیلنه  
 کیفیتله و تصدی اولور . و یا ابطال و تحویل و تعطیلنه <sup>حالیله</sup>  
 منعرض اولور . پس امدی شول محرم نه که کتاب الله و یا  
 سندر رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم مخالف ایله <sup>یا</sup>

Resim 17 : Vakfiye 15 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

ويا حضرت حق جل وعلا نك . ويا رسولى حبيبا  
حضرت محمد مصطفى نك . صلى الله تعالى عليه وسلم  
بعد من حضرت وتكلم . واما بلديك اشياى  
اولسه . وارض فى الدين اولان بر مؤمن وموحد  
قرنداشنك وقفنى لبطال وافسال بحذرساى  
اولسه . مقرر ومحقق كه اول عمره حضرت حق  
وتعالى نك غضب عظيمه مبتلا اولوب ماوى  
ومرجى حافى جهنم ولور . نه چركن ونه اولم  
ومصيرده . وداخلى الله تبارك وتعالى نك وكافه ما نك  
وعامة بنى آدمك لعنتى اول عمره نك افنديه  
فان الله تعالى حبيبه مكافيه . وطلبه و مجازيه

Resim 18 : Vakfiye 16 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

بأقارب العذاب . وقوابين العقاب . يوم لا ينفع الظالمين  
 فعذبتهم ولهم اللعنة ولهم سوء الدار . يوم تخرج كل  
 نفس بما كسبت لا ظلم اليوم إن الله سميع عليم .  
 بعد واقف مرقوم . يدبر لشيء لا يقوى عرفه وحمل  
 السعداء جزاء . واقف مرسومة نك تولى نبي . وعامة مؤمن  
 نظري مولانا عظم . دستور ملكتم . ناظر امور مملكت  
 منقد كانه ملت . علم الهدى . اعلم كوكبا . منى العلماء  
 والفضلاء . بلحا الماكين والضعفاء . سنان الملتزم  
 والدين . يوسف بن الصدرا الكبير صاحب الدين موسى ابن  
 ارجوز محمد الدين عيسى الغالب على اسمه كسيف . سنان  
 يدبر لله تعالى اياته . وانفذ له سعة واحكامه <sup>تدبر</sup> حضر

Resim 19 : Vakfiye 17 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

حضرت ندره شرط ایلدی . پاشای ما ایلده طول لنگه  
عمره . و ختم لره بالسعانه و الحفی . حضرت ندره ندره  
انتقال ندره ندره اوقاف مذکور ندره توبلتی محرم  
مرسومیه قاضی اولوب . احکام فضایی علی الامر  
اجرا ایلوب . عقیف الذیل . نوری الجیب . شیخ  
ایله تلخیص و تلویح اولیان ندره شرط و تعیین  
و داخی ندره ندره ندره ندره شیختی مولانا الامام  
و انصاف الهمام . شیخ مشایخ الاسلام . ساک  
مسائله کفره . کاشف اسرار الحقیقه . نور الملائکة و الخواتم  
والکتابین . یعقوب بن محمد . الحاج محمد . دامت برکاتهم  
حضرت ندره تعیین ایلدی . و داخی ندره ندره ندره

Resim 20 : Vakfiye 18 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

امری . و امار و حفاظ و نقیب و فرماشک . و حاجی  
و خادم و طباع و دیوانک . و زادیه <sup>الیه</sup> مزبور و محتاج  
و موقوف علیہ اولاد <sup>الیه</sup> کمره کرا امری . و نصب <sup>الیه</sup>  
رأی متولی به تفویض ایلدی . و حاجی واقف متولی <sup>الیه</sup>  
اجر لسه تعالی ثواب حضرت تری . ذکا اولنا حفاظ و <sup>نقیب</sup>  
واما مک . و سایر خدات مک . هرکس بر منصبه <sup>و تعیین</sup>  
ایلمک شرط ایلدی که متولی اولاد اول محرمه <sup>لنه</sup> نکل حاله  
امعان نظر ایلوب . احوالندن بوجه وقت و اینها  
تمام تقیض و تقصیر ایلدکنند <sup>غرض</sup> نصبتدن مقصود  
اولنا شغله صلاح و بیاقتی ظاهر باهر اوج  
اولور ایسه نصب تعیین ایلدی . فاما شوبله که بعد <sup>الاول</sup> <sup>النصب</sup>

Resim 21 : Vakfiye 19 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

اول محمد بن کندوبه لایق دکل بر فعل صلوات  
ایلسه کره اولیس اول محمد بن نصیح وینده  
اگر ثانیاً بنه عودت و رجوع ایله لیسه سنوی زجر  
و منع ایلیه اگر نصیح و زجر تأثیر ایتیب او چمنی  
بینه اول فعل قیچی ایشلیجه اولور ایسه اول محمد  
بدن اول منصفان عزله و رفع ایلیه و داخی دا  
محمد ضاعف لکنه تعا حناته شوبله نص و نصر  
ایلیکه زاویه زورده بی و درین و مسافریندن  
زی صلحا ایله محلی و اوقا صلواتی کاینی محفاظ  
و مقبر اولوب محصل الکلام مخالطه سی لایق اولیس  
امور قارشمسه اول محمد بن زاویه زورده بی نزولدن

Resim 22 : Vakfiye 20 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

منابع و لغت چنان که اول مقوله حکم نه زاویه مذکور به  
نازل اولوب اوج کون قامت ایسه اگر متولی وقف  
اول حکم نه نکل اوج کونند صلکه زاویه قامتی <sup>رای</sup>  
ایله ایسه طرغورم. و الا خدا لر زاویه قامت مراد  
ایله حکم نه مقرر مقرر و اقی بیان ایلیق  
تنبیه ایلیه تاکه بعدن خروجدن زحید و متاخری  
اولیمه. بودر اولنان شرطی متولی وقف بنفسه <sup>حاضر</sup>  
اولسه کندوسی بالذات رعایت ایلیه. و الا متولی  
کندوسی بالذات حاضر اولدوغی نقد وجه بشرط  
مذکور یکنه نایب قوروغی حکم نه نکل داینه مقوض  
اولدوغی شرط ایلیکه زاویه مزبور به کبار علمدان

Resim 23 : Vakfiye 21 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

علماء آن . و مشایخ و سالک آن . نازل اولاد آن حکم نکر  
خدمتند خاکن . علی ابنی فایم . اولوب اوچ <sup>کونه</sup>  
طوار لری تین ویره . و حمامه ایلته . و آداب رعایتند  
سایر خانقاه و زاویه لرن جاریه و عادت اوز <sup>اداء</sup>  
خدمتند تمام اجتهاد ایلنه چنانکه اوچ کون مرور ایلنه <sup>اول</sup>  
سافرک زاویه مزبور دن اقامتی منوی رأینه و باخورد <sup>منوی</sup>  
و کسلی و قیام مقامی اولاد حکم نکر رأینه منوط و مربوط  
اولاد . و دعای شرط ایلدی که زاویه مزبور دن نزلدن <sup>بج</sup>  
حکم نکر منیع اولنیمه اولمکه که فاسق اولوب فسق <sup>اعاز</sup>  
واظهار ایلیمه . و یا خوردی نماز و تکریم الصلوٰه و یا بدعت  
اهلی اولوب بدعت و ضلالتی اجهار ایلیمه . بعد

Resim 24 : Vakfiye 22 (Bursa Vakfiyeleri I'den)



بعده واقف مرقوم. زاد توفيقه الملك الى ايقون. شرط

ابداً بلك عقارات المذكورات. وسائر موقوفات مزبورات.

انفع انواع استغلال. ابداً على الوجه الكثر في الخلال. ٨

و استغلال. اول نوع مستغل و تفكر فوايد بنك.

و مرتقى زوايد بنك. هر وقت و اوان. و هر حين <sup>ماند</sup> فرا

حضرت حق. و بياض مطلق. جال جلاله. و عمر <sup>له</sup>

لطف و احسان و عطا ابداً و كى فوايد و عوايدى اولاد

الكران و كلوب احتياج اقتضا ابداً راسه زاوية <sup>نك</sup> مزبور

عمارته. و اصلاح و مرتنه. و استراد غله <sup>صبر</sup> سنه

اولنه. الکر ذکر اولنا عماره و مرتنه. و استراد غله سنه

احتياج اولبا جو اولور راسه. زاوية مزبور <sup>ينه</sup> و

Resim 25 : Vakfiye 23 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

و مصالحيهم . ولوازمهم . و اولادهم . و اولادهم . و اولادهم .  
واقف مسعود . عامله الله الملك الشكور . باللطف الكفور  
الى يوم النشور . شرط تعيين ايلديك . زابو زور . نك  
لوازمهم . و اولادهم . و اولادهم . و اولادهم .  
باقى قله . نك عشرى منولى . وقفه و بيله . و عمانه و بيله  
شيخه آيدن طغان اچم و طيفه ايله اوچ مدبغدا  
و بيله كم . و طيفه شيخ بيلدن بيل سكرن اچم ايله او نور  
مدبغداى اولور . بو تعيين اولنان و طيفه شيخ ايله  
منولى يه خدمت لانه لورنى بالتمام ادا . و اتمام ايفان  
ايلدكلر ندر نسكره و بيله . و داخلى كى بو كتاب و فلك  
اعلا سندن ذكرى مرور ايلين . مشر . و امام

م  
ب  
ط  
ي  
ف  
ك  
م  
ب  
ط  
ي  
ف  
ك

Resim 26 : Vakfiye 24 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

ونقیب و حفاظ و غیرک . جامکیته شی تعین ایتمک  
خصوصی واقفوی الیه . ایدلله تعالی مملکتہ  
حضرتلری رأی متولی به تفویض ایلدی . و بوند  
ماعدانراویہ مذکورن مصالحه متعلق اولان رشیدی  
و مصالحه تراویہ توقف ایلدی کی امور کی مشا عمارت  
ادون چمک ایچون . و درمنه بغداد ایلتون بعد  
بینه عمارت کتورک ایچون طوارا شتر ایلکدر . و سایر امور  
مطلوبه . و مصالحه مرغوبه بی . و داخلی ابار معنای  
فقریه و بریلر حار وکی بهاسنه و لیا لیدن اوقالی  
ایقلا اولن شمعچلر . و استضاءه ایچون اشر اولن  
زیت و برادرمان بهاسنه . و زاویہ مذکورن دراز

Resim 27 : Vakfiye 25 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

لذره و مهر اولاد محکمه . و چنانچه و چکنکه . کچه  
و قرغان و سپر که بر . و بوندن ماعدامدکه و غیرند که  
امور از نه . و اشیا مهمه . بهاسنه خوجه و مهر اولاد  
نقوری جمیعاً منوی برینه نفویض ایلدی . و داخلی  
واقف موی لینه انا به لسته تعالی شرط ایلدی که  
اوقاف مرفوعه در اجاره بیرو و بیلسی لذره و مهر اولاد  
اشیا بر بیلدن زیاده اجاره بیرو و بیلسی و عقدا جار  
واقف اولوب متاجر اولاد بیله عامر ضبط و نصیقه  
شروع ایلدو کنه و نصیقه تامرته اجاره بالتقارر و الکمال  
منقضیه اولما یخبره متاخری شخص آخرا اجاره بیرو  
و داخلی شرط ایلدی که اجاره بیرو و بیلسی لذره اولاد نسندن

Resim 28 : Vakfiye 26 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

ظالمه و طمع کاره اجاره بیه ویرمینه محصل الکلام  
شول بحسب نه که آنوک غائله و مائله سندن خو  
و اتقا اولنه اول مغولنه کنه بیه اوقاف مرفوعه دن  
قلیل و کثیر. جلیل و حقیر. برسنه اجاره بیه ویرمینه  
و دایمی شرط ابلدیلر که ذکر زاویه مریون عباد ابالله  
الکلی الحقیق. منهدم و منطیس. و آثاری باکلیه  
و اطلاق عفو. و سهوی نجی. و ایجاد محتج  
و استجداری تمیل. و حالی اوزن اندر سکون  
عبور. بلکه غیر سیر. اولسب و اوقافند حاصل اولر  
فوائد. و واصل اولر عواید. فقره مسین. و ضعفاء  
مؤمنین. و محاورج و مساکینه صرف و خرج اولنه

Resim 29 : Vakfiye 27 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

اولنه . مادامت السموات والارض الا ماشاء ربك  
ان ربك فعال لما يريد . فمن بدله بعد ما سمعنا فانما  
اثنه على الذين يبدلون ان الله سميع عليم . و عليه  
لعنة الله والملائكة والناس اجمعين . واخر الوفاق  
على الله الذي لا يضيع اجر من احسن عملا . بل  
يجزي بثلث عشر دينار . ثم حكموا من حكمته  
المسلمين . بالذين اصرحتمون له ذلك شرعا بصفة الوفاق  
المذكورة ومصاريفها على الوجه المسطور . واشهد على  
جماعة من بعد دول الثقات . وارباب القبول والقبول  
في اوائل شهر جمادى الاولى سنة الف وستمائة  
حامدا لله تعالى و صلينا على نبيه صلى الله عليه وسلم

Resim 30 : Vakfiye 28 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

بعده واقف زبورى اوغلى اوغلى اوغلى جو مغفورده سلطان  
بلدهر بايزيدخان بىر السلطان اوردخان ابن  
السلطان اوردخان عليهم الرحمة ولهم الرضوان  
جدى جو مرثا اليه سلطان اوردخان او فافنه سعيا  
ولحقا ايكى بىك راس قيون والى راس صوغرى  
اينكى وقف حوس ايلدى ناكه مصارف او فافنه  
اولنان اغنام و جوابس ايله منتفع اولوب  
وسعت و قوت بولا جو ي ذلك و جوزى او آخر  
رمضان المبارك كشته شبنم و شامامه

قون خط نجيب زفان محمد اكرم  
ماراللكه اوردخان

الكا  
الكا  
الكا  
الكا

بعده

Resim 31 : Vakfiye 29 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

در خط مقدماتی در حق آنکه اولیا و شایسته آنکه  
 زود است که نسبت به آن است

بعد سلطان بن سلطان . سلطان ابدا بر این دنیا  
 ابن السلطان مراد خان . ابن السلطان اوغلا . علی مراد خان  
 و امیر الخضر . زاویه مزبور او فاضل اولیاب محمد  
 بروسه و واقع لدی از قالی معلوم کرد و او  
 تحریف و توصیف منقعی اولیاب شادی  
 در بنام معروف با پنجه . رجامع بنا ایلمک مراد  
 حقیقه مرقوم مراد سلطان او خان خود مراد بنا  
 زاویه او فاضل اولیاب زکر اولیان حقیقه  
 وجوه شتی ایله وقفه انفع ملک ایله استبدال لازمه کلیمک

اولیاب  
 در خط  
 اولیاب

Resim 32 : Vakfiye 30 (Bursa Vakfiyeleri I'den)



مشا اریه سلطان بلده با زیدخان . علیه رحمہ الملک  
 المنان . محمد بن زید نا حیدر سندن واقع اولون  
 حد شرفیسی ایله حد غریبی . بیندن اولون جانب <sup>قبلیسی</sup>  
 کشیش طاغی اولوب آندن ذکر اولون جانب قید  
 واقع اولوب کنگورک صوی دیگله معروف ندره  
 مشاید . تاد لوجه صوی کلوب دو کونجه . و آندن  
 یکی شهر یولنه کلنجه . و بیند ذکر اولون جانب <sup>بیبی</sup>  
 قوروجه چای نام سید کلنجه . و آندن مذکور <sup>شهر</sup>  
 یولنه کلنجه . و جانب شمالیسی داخی بیند رفور <sup>شهر</sup>  
 یولنه مندی اولوب مالک قدیمی اولوب صاحب <sup>اولون</sup>  
 یوسف بن بیرامج بن محمد بن ساوچی بن اورج <sup>زوغلو</sup> غا

Resim 33 : Vakfiye 31 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

نام محمد بن استیهاب ابلکلزیه مرقه یوسف  
 ابن بویامی دافی کند و جانبدار اصالة و قرنداشی  
 طرفند و کالتتنبه ایلدوکی اوتتوق نام قره بزرگ  
 اولنا حقیقه دن محصلی اضعاف مضاعفت زیاده  
 اولمغله دخله و ریعا جانب وقفه انفع و اوی  
 واحری اولمغین قریه مرقه بی حقیقه مسومه  
 استبدال ایلوی موی ابله سلطان ایلدیر با بزرگ  
 اولمغله تعالی لیا م سلطنة حضرتلری جامع تریف  
 و حج لطیف بنا ایتکال چون ذکر اولنان با بزرگی  
 قبض و ضبط ایلوی قریه مرقه بی حقیقه مسومه  
 مقامه لاقاته وقف و حبس ایلوی اول عصر حکم

قره بزرگ  
 مرقه

Resim 34 : Vakfiye 32 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

حاکم اشرفی اولاد یمینه محتند حکم ایلوب  
قره رفویری اوقاف مسومه نکر منو تیبسی وقف <sup>انجمن</sup>  
قبض وضبط ایلدی بعد ایوم حدیفه <sup>رفویره</sup>  
سلطان مشارالیهک ملکی اولوب قره مسومه  
نراویه مزبور اوقافندن اولدی جو <sup>دیگر</sup>  
و حریفی سنه ایشین و ثمانا <sup>من التهم</sup>  
النبویه المصطفیه صلی الله تعالی علیه وسلم  
بعد من صمت و تکلمه

Resim 35 : Vakfiye 33 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

بعد زاده زید نکل حاله منصرفی و متولسی اولاد  
زین الحاج و الامین زاید الصفاء و مرق  
شیخ چراق بیک لبر انخی بایزید با مرسته حاله  
پادشاه روی زمین و ظل الله تعالی فی الامرا ضیعی  
اولاد السلطان ابن السلطان سلطان مراد خان  
لب السلطان محمد خان بر السلطان بایزید خان ابن السلطان  
مراد لبر السلطان او خان اولاد الله تعالی لایامه  
و در حرکات حضرت بلی نکل اذن شریف و لای  
لطیفه لایه لایه بکتاب منبک اعلا منی موقع اولاد

Resim 36 : Vakfiye 34 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

مولانا العلامة مد الله تعالى ظله حضر تلمذون محرقاً  
روسه جبين عن الفخيرة . دواق اولوب جانب قبليسي  
بليان مزرعه سنه . و آندن قره بالچغه . و آندن  
عامه . و آندن بقاجو بيكاري ديكله معروف بيكاري  
و آندن بادنلو قباديكله معروف اولان بيوك طاشنه  
و آندن قره جبه علي وقفنه . و آندن محل مزورده واق  
وادي بير . و آندن طريق عامه . و آندن فلا دار حصا  
و آندن سابقا ذكر اولنان بليان مزرعه سنه  
اولوب جردانه كوتى ديكله معروف اولان قره  
زاديه مزورده اوقانك مابله اللي ايكي بيك اجيره  
تاكيداً للاصل . و ثابيداً للكلى . و نفيماً للفضل  
تصغى

Resim 37 : Vakfiye 35 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

نصفی بکریج النی بیک اچی و بریح اونی اونی اونی  
بیک اچی اولور و قف مرقوم ایچون طرفیندن  
و قبول و قبض و اقباض و نسایی و تسایی <sup>اولدی</sup> <sup>مشغله</sup>  
مبايعه صیه شریه ایلر تولیتی حبیله و قف مرقوم  
ایچون لاشرا ایلیون شمن مذکور صاحبته <sup>بالتام</sup>  
و الحال مال و قف لاشرا نسایی و بیلیج مرقوم و <sup>قف</sup>  
مسطور ایچون قبض لاشرا بعد ایچون <sup>خریه</sup>  
مرقوم زاده مرسوم ایچون و قف اولنان سار او قفا <sup>قنه</sup>  
الحاق اولنوب و قف اولدی لاشرا بعد ایچون ذکر <sup>اولنان</sup>  
قرتلر بیج اولنماز و جهه اولنماز و دهمن قونماز و <sup>تملیک</sup>  
ونملک اولنماز و هیچ کس ندیر ارثله اشغال ایلمز

Resim 38 : Vakfiye 36 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

لَمْ يَرِثَ لِنَسَبِ الْأَرْضِ وَمِنْ عَلَيْهِمْ وَهُوَ خَيْرُ  
 الْوَالِدَيْنِ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا أَثْمَةُ عَلَى  
 الَّذِينَ يَبْدِلُونَهُ وَلَسْتَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ تَحْمِيلاً فِي  
 غُرَّةِ شَهْرِ رَجْوَانَ الْمُبَارَكِ لِنَسَبِ عَشْرِينَ وَمِائَةً

هجرت نبوية . . . . . لحال

الحاج آقاؤكدين . . . . . طغان الامام . . . . . محمد بن محمد . . . . . والحق

سلام الله عليهم . . . . . سلامت نبيهم . . . . . يوسف . . . . . الحاج يوسف

مصطفى . . . . . علي الكافي . . . . . مولانا علي . . . . . احمد عبد المؤمن

الحاج في . . . . . الحاج يوسف . . . . . غيهم

. . . . .

. . . . .

. . . . .

. . . . .

. . . . .

. . . . .

Resim 39 : Vakfiye 37 (Bursa Vakfiyeleri I'den)

## **FOTOĞRAFLAR**

Fotoğraf 1 : Orhan Camii

Fotoğraf 2 : Orhan Camii

Fotoğraf 3 : Orhan Camii Bahçesi

Fotoğraf 4 : Orhan Camii Şadırvanı

Fotoğraf 5 : Orhan Camii, Doğuda Günümüzde Kullanılmayan Kapı

Fotoğraf 6 : Orhan Camii, Revakın Ortasındaki Giriş

Fotoğraf 7 : Orhan Camii Revakı

Fotoğraf 8 : Orhan Camii Revak Kubbesi ve Kuşağı

Fotoğraf 9 : Orhan Camii Girişi

Fotoğraf 10 : Orhan Camii, Girişin Sağında Yer Alan Hanımlar Bölümü Girişi

Fotoğraf 11: Orhan Camii, Girişin Solunda Yer Alan Müezzin Odası Girişi

Fotoğraf 12 : Orhan Camii, Giriş Kapısında Yer Alan Kufi Tarzında Yazılmış Ayet-i Kerime

Fotoğraf 13 : Orhan Camii, Girişten İçerisi Görünüş

Fotoğraf 14 : Orhan Camii, Girişin Sağında Sonradan Ayrılmış Alan

Fotoğraf 15 : Orhan Camii, Girişin Solunda Sonradan Ayrılan Alan ve Sonradan Yapılan Asma Katın Merdiveni

Fotoğraf 16 : Orhan Camii Birinci Kubbe Tezyinatı

Fotoğraf 17 : Orhan Camii Birinci Kubbe Pandantif Detayı

Fotoğraf 18 : Orhan Camii İkinci Kubbeye Bakış

Fotoğraf 19 : Orhan Camii Hanımlar Bölümü içerisindeki Pencere Ve Kapı

Fotoğraf 20 : Orhan Camii, Pencere Nişi ve Vitray Cam Uygulaması

Fotoğraf 21 : Orhan Camii, Doğu Yönünde Yer Alan Kapının Boşluğu İçeride Dolap Olarak Kullanılmaktadır.



Fotoğraf 22 : Orhan Camii, İmam Oda Girişİ

Fotoğraf 23 : Orhan Camii, Sonradan Yapılan Asma Kat ve Alt Bölmeler

Fotoğraf 24 : Orhan Camii İkinci Kubbe Tezyinatı

Fotoğraf 25 : Orhan Camii Minber

Fotoğraf 26 : Orhan Camii İkinci Kubbe'de Yer Alan Mihrap ve Kürsü

Fotoğraf 27 : Orhan Camii Mihrabı

Fotoğraf 28 : Orhan Camii Mihrap Malakari Detayı

Fotoğraf 29: Orhan Camii Mihrap Tezyinat Detayı

Fotoğraf 30 : Orhan Camii Revaktan Batı Manzara

Fotoğraf 31 : Orhan Camii Revak TonoZ Tezyinatı

Fotoğraf 32 : Emir Hanı Avlu

Fotoğraf 33 : Orhan Bey Hamamı'nın Günümüzdeki Hali Güney Girişİ

Fotoğraf 34 : Orhan Bey Hamamı'nın Günümüzdeki Hali İçerisi

Fotoğraf 35 : Orhan Bey Hamamı'nın Günümüzdeki Hali Kuzey Girişİ



Fotoğraf 1 : Orhan Camii



Fotoğraf 2 : Orhan Camii



Fotoğraf 3 : Orhan Camii Bahçesi



Fotoğraf 4 : Orhan Camii Şadırvanı



Fotoğraf 5 : Orhan Camii, Doğuda Günümüzde Kullanılmayan Kapı



Fotoğraf 6 : Orhan Camii, Revakın Ortasındaki Giriş



Fotoğraf 7 : Orhan Camii, Revak





Fotoğraf 8 : Orhan Camii, Revak Kubbesi ve Kuşak



Fotoğraf 9 : Orhan Camii Girişi



Fotoğraf 10 : Orhan Camii, Girişin Sağında Yer Alan Hanımlar Bölümü Girişi



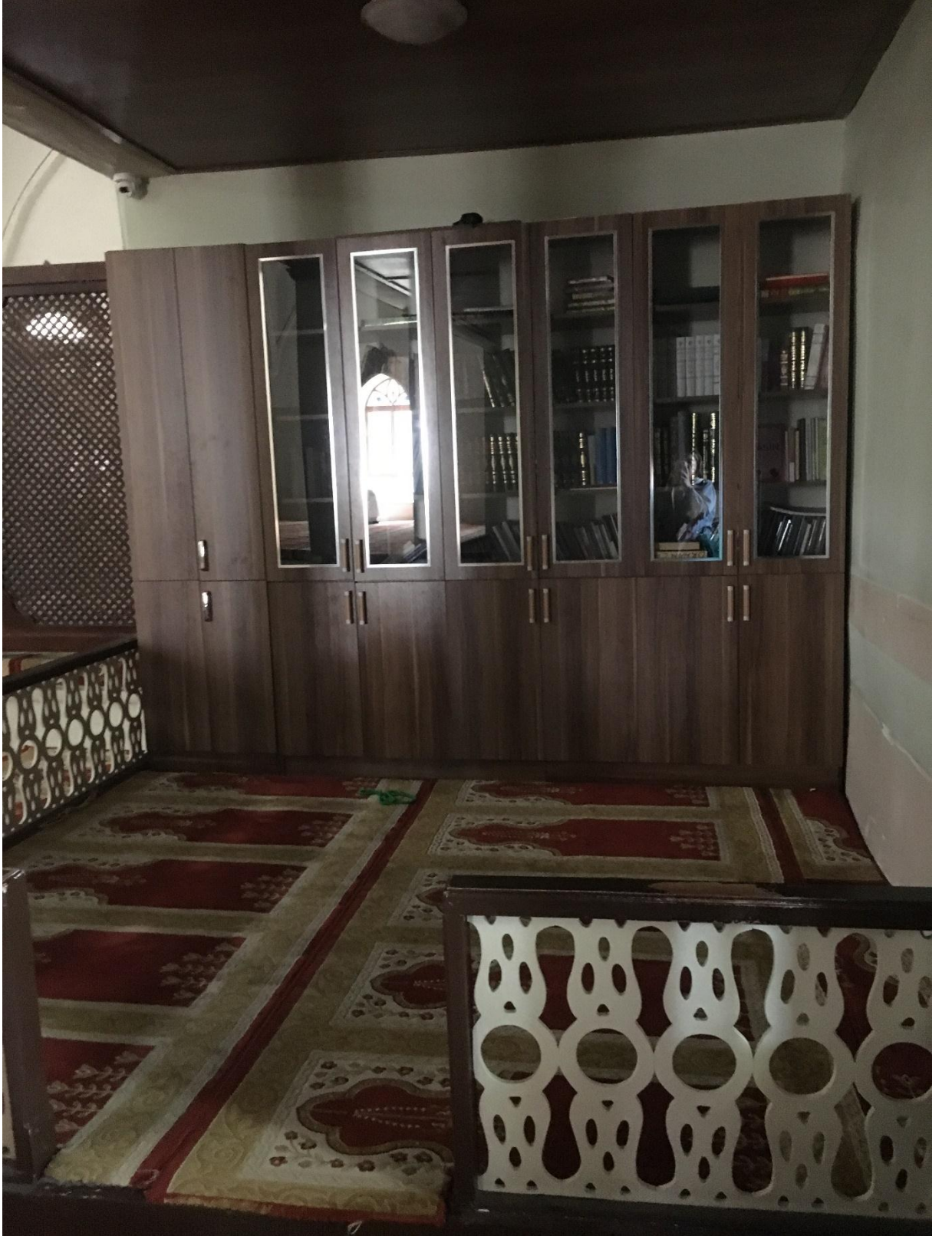
Fotoğraf 11 : Orhan Camii, Girişin Solunda Yer Alan Müezzın Odası Girişı



Fotoğraf 12 : Orhan Camii Giriş Kapısında Yer Alan Kufi Tarzında Yazılmış Ayet-i Kerime



Fotoğraf 13 : Orhan Camii, Girişten İçerisi Görünüş



Fotoğraf 14 : Orhan Camii, Girişin Sağında Sonradan Ayrılmış Alan



Fotoğraf 15 : Orhan Camii, Girişin Solunda Sonradan Ayrılan Alan ve Sonradan Yapılan Asma Katın Merdiveni

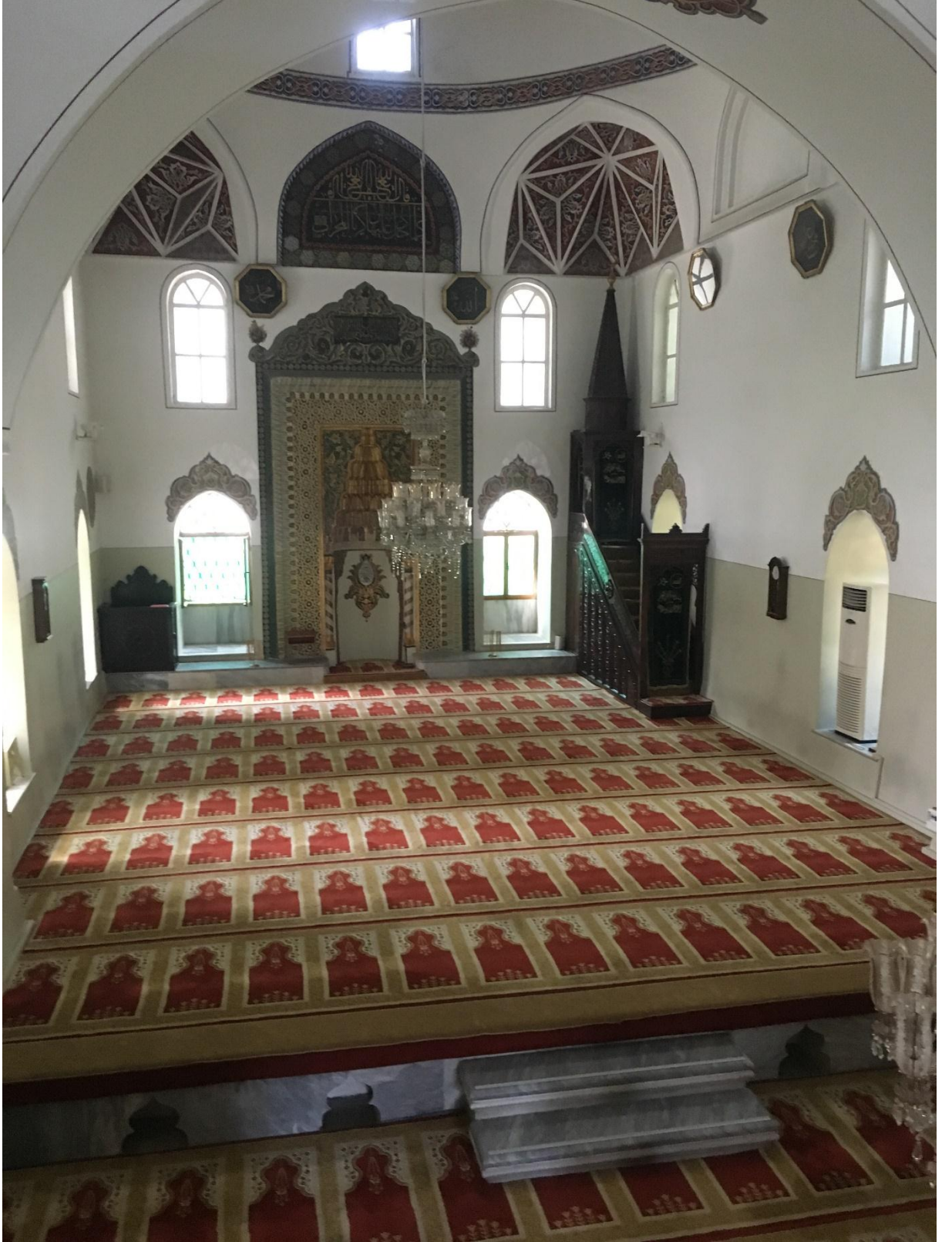




Fotoğraf 16 : Orhan Camii Birinci Kubbe Tezyinatı



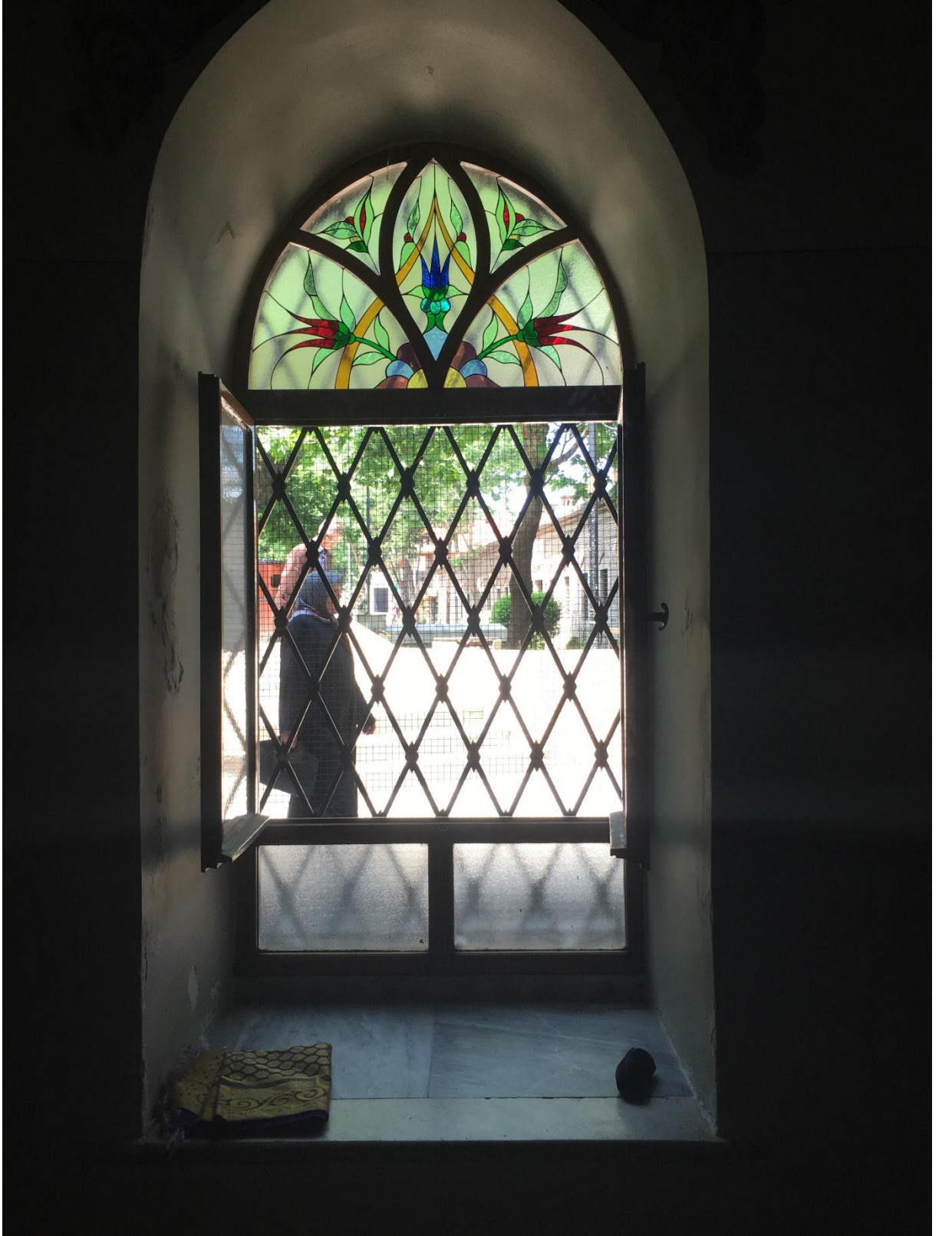
Fotoğraf 17 : Orhan Camii Birinci Kubbe Pandantif Detayı



Fotoğraf 18 : Orhan Camii İkinci Kubbeye Bakış



Fotoğraf 19 : Orhan Camii Hanımlar Bölümü içerisindeki Pencere Ve Kapı



Fotoğraf 20 : Orhan Camii, Pencere Nişi ve Vitray Cam Uygulaması



Fotoğraf 21 : Orhan Camii, Doğu Yönünde Yer Alan Kapının Boşluğu İçeride Dolap Olarak Kullanılmaktadır.



Fotoğraf 22 : Orhan Camii, İmam Oda Girişİ

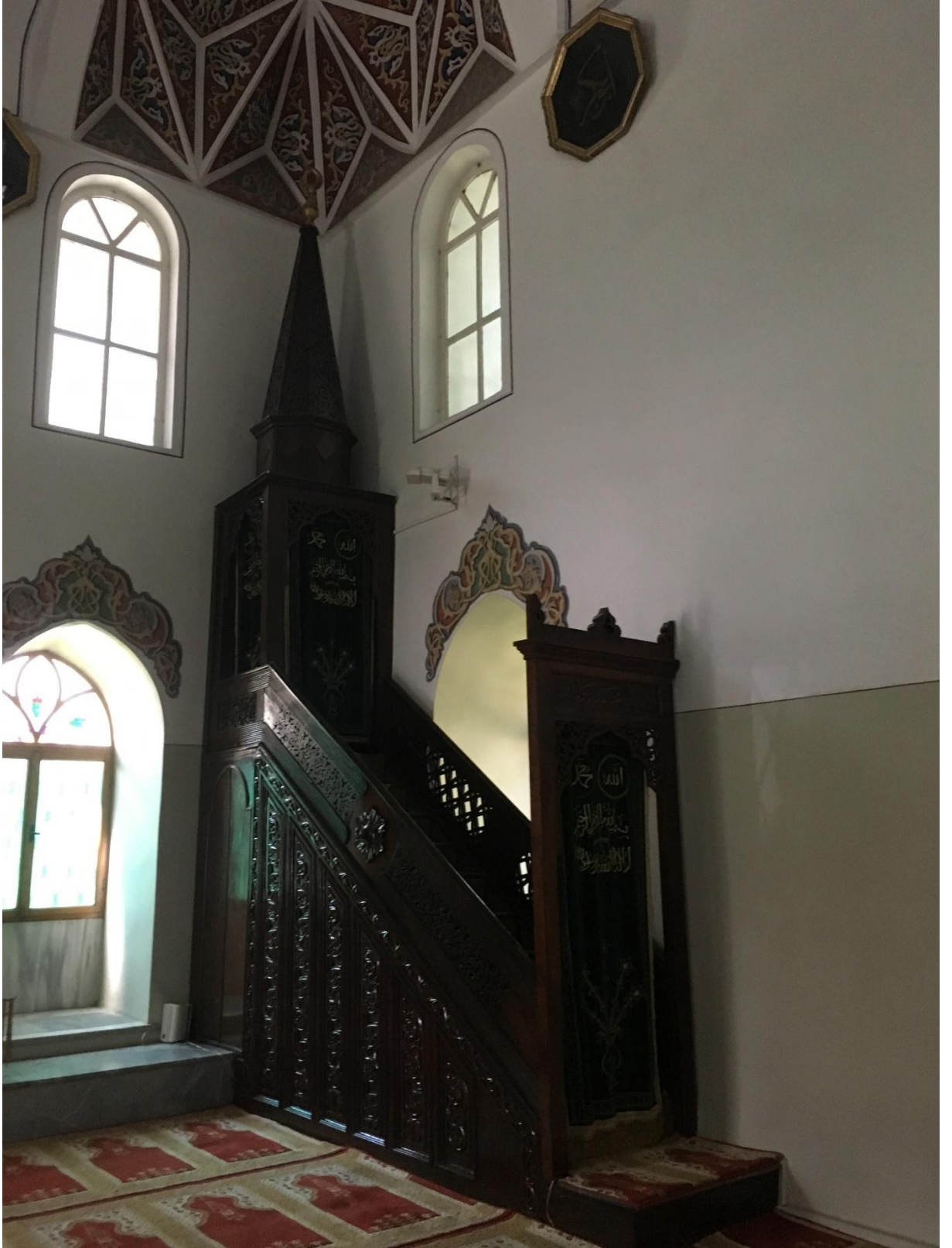


Fotoğraf 23 : Orhan Camii, Sonradan Yapılan Asma Kat ve Alt Bölmeler





Fotoğraf 24 : Orhan Camii İkinci Kubbe Tezyinatı



Fotoğraf 25 : Orhan Camii Minber



Fotoğraf 26 : Orhan Camii İkinci Kubbe'de Yer Alan Mihrap ve Kürsü



Fotoğraf 27 : Orhan Camii Mihrabı



Fotoğraf 28 : Orhan Camii Mihrap Malakari Detayı



Fotoğraf 29 : Orhan Camii Mihrap Tezyinat Detayı



Fotoğraf 30 : Orhan Camii Revaktan Batı Manzara



Fotoğraf 31 : Orhan Camii Revak Tonoz Tezini





Fotoğraf 32 : Emir Hanı Avlu



Fotoğraf 33 : Orhan Bey Hamamı'nın Günümüzdeki Hali Güney Girişi



Fotoğraf 34 : Orhan Bey Hamamı'nın Günümüzdeki Hali İçerisi



Fotoğraf 35 : Orhan Bey Hamamı'nın Günümüzdeki Hali Kuzey Girişi

## ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

## TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

|                                |  |
|--------------------------------|--|
| Yazar Adı Soyadı               | Nur Gül AYDIN  |
| Tez Adı                        | BURSA ORHAN GAZİ KÜLLİYESİ   |
| Enstitü                        | SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  |
| Anabilim Dalı                  | İSLAM TARİHİ VE SANATLARI  |
| Tez Türü                       | Yüksek Lisans  |
| Tez Danışman(lar)ı             | Prof. Dr. Salih PAY  |
| Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni | <input type="checkbox"/> Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum<br><input checked="" type="checkbox"/> Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum<br><input type="checkbox"/> Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum |
| Yayımlama izni                 | <input checked="" type="checkbox"/> Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum   |

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 19.06.2017

İmza :